

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

Poznań, dnia 7 marca 2017 r.

Poz. 1898

UCHWAŁA NR XXXI/252/2017 RADY MIEJSKIEJ W WYRZYSKU

z dnia 24 lutego 2017 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk na lata 2017-2020.

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 oraz art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2016 r., poz. 446 z późn. zm.), art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i o opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014 r., poz. 1446 z późn. zm.) Rada Miejska uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk na lata 2017-2020”, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Wyrzyska.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego.

Przewodniczący Rady
(-) Stefan Rymer

Załącznik do uchwały Nr XXXI/252/2017
Rady Miejskiej w Wyrzysku
z dnia 24 lutego 2017 r.

**Gminny Program
Opieki nad Zabytkami
Gminy Wyrzysk
na lata 2017 - 2020**

Styczeń, 2017 r.

*Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk***SPIS TREŚCI**

I. WSTĘP.....	5
1.1. Charakterystyka gminy	5
1.2. Charakterystyka społeczno – gospodarcza	8
1.3. Charakterystyka przyrodnicza	8
II. PODSTAWA PRAWNA OPACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	9
III. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE.....	10
IV. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.....	12
4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	12
4.2 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	16
V. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.....	23
5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)	23
5.2 Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	36
5.2.1. Zarys historii obszaru gminy	36
5.2.2 Krajobraz kulturowy	46
5.2.3. Zabytki ruchome	49
5.2.4. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych	49
5.2.5. Dziedzictwo niematerialne	52
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	54
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków – zabytki nieruchome	55
5.5. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków – zabytki archeologiczne	68
5.6. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy.....	74
VI. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ	81
VII. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE	84
7.1 Priorytety gminnego programu opieki nad zabytkami	84
7.2. Kierunki działań gminnego programu opieki nad zabytkami.....	84
7.3. Zadania gminnego programu opieki nad zabytkami	85
VIII. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	89
IX. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	90
X. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	91

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

XI. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTEKÓW	94
XII. WYKORZYSTANE MATERIAŁY I OPRACOWANIA	97
SPIS RYCIN	100
SPIS TABEL	100
SPIS WYKRESÓW	100
SPIS FOTOGRAFII	101
XIII. ANEKSY	102

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

Wykaz skrótów

*ANR – Agencja Nieruchomości Rolnych,
AZP – Archeologiczne Zdjęcie Polski,
GEZ – Gminna Ewidencja Zabytków,
GPOnZ – Gminny Program Opieki nad Zabytkami,
GS – Gminna Spółdzielnia,
GUS – Główny Urząd Statystyczny,
Dz. U. – Dziennik Ustaw,
KPOZiOnZ – Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami,
MKiDN – Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
MPZP – Miejskowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego,
NGO – ang. non-governmental organizations (organizacje pozarządowe),
NIMOZ – Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów,
NID – Narodowy Instytut Dziedzictwa,
POM – Plan Odnowy Miejscowości,
PPP – partnerstwo publiczno – prywatne,
PZP – Plan zagospodarowania przestrzennego
OZW – Obszar o znaczeniu dla wspólnoty,
PGR – Państwowe Gospodarstwa Rolne,
SRGW – Strategia Rozwoju Gminy Wyrzysk,
SRKS – Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego,
SUiKZP – Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego,
SWOT – ang. Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats (mocne, słabe strony, szanse
i zagrożenia),
UM – Urząd Miejski,
WKZ – Wojewódzki Konserwator Zabytków,
WPOnZ – Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami,
WPOnZ WW - Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami Województwa Wielkopolskiego,
WW – województwo wielkopolskie,
WWKZ – Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków.*

I. WSTĘP

Przedmiotem opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk (zwanego dalej GPOnZ) jest przedstawienie zasobów dziedzictwa kulturowego gminy ze szczególnym uwzględnieniem obiektów zabytków oraz wypracowanie programu zarządzania nimi, w tym praca nad ich potencjałem. Program jest dokumentem strategicznym w zakresie ochrony zabytków, pozwoli na koordynację działań polityki przestrzennej w zakresie opieki i zarządzania dziedzictwem kulturowym. W okresie najbliższych czterech lat Program realizowany będzie dostępnymi środkami prawnymi oraz finansowymi.

Celem Programu jest określenie zasadniczych kierunków działań i zadań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami. Systematyczne wdrażanie ustaleń dokumentu powinno spowodować poprawę stanu zachowania zasobów dziedzictwa kulturowego Gminy Wyrzysk. Program powinien być znany nie tylko władzom lokalnym, ale i społeczności lokalnej. Ma za zadanie uświadamiać mieszkańców o konieczności dbania o lokalną tradycję przejawiającą się w inicjatywach społecznych, jak i o potrzebie ochrony dziedzictwa kulturowego gminy. Mieszkańcy i władze gminy powinni dbać o utrzymanie indywidualnego charakteru regionu, w tym o zachowanie jego znamienych elementów zabytkowych i przyrodniczych, które są swoistą spuścizną materialną i historyczną.

Niniejszy Program powstał na podstawie poradnika metodycznego Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami oraz został opracowany mając na uwadze art. 4 pkt 2 ustawy Prawo autorskie i pokrewne.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk na lata 2017 – 2020 opracowany został przez firmę Green Key Joanna Masiota Tomaszewska, ul. Nowy Świat 10a/15, 60-583 Poznań.

1.1. Charakterystyka gminy

Gmina Wyrzysk położona jest w północnej części województwa wielkopolskiego, na północ od Poznania – siedziby województwa. Z Wyrzyska do Poznania – odległość z centralnych części miast wynosi w linii prostej ok. 86 km. Gmina Wyrzysk znajduje się na terenie powiatu pilskiego. Jest jedną z 9 gmin powiatu i jedną z 4 gmin miejsko - wiejskich. Sieć osadniczą gminy tworzą miejscowości wiejskie oraz ośrodek miejski – Wyrzysk o współrzędnych geograficznych 53.1553°N, 17.2667°E. Gmina zajmuje obszar o powierzchni 159 km² (12,5 % powierzchni powiatu), granicząc z 7 gminami (ryc. 1):

- na zachodzie – z gminą Białośliwie i Wysoka;
- na północy – z gminą Łobżenica;
- na wschodzie – z gminą Sadki;
- na południu – z gminą Kcynia, Gołańcz i Szamocin.

Najbardziej skrajne odległości na terenie gminy oddalane są od siebie w odległości ok. 19 km w linii północny – zachód – południowy - wschód.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

W skład gminy Wyrzysk wchodzi 32 miejscowości wiejskie znajdujące się w 19 sołectwach. Przynależność poszczególnych miejscowości do sołectw przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Przynależność miejscowości wchodzących w skład sołectw w gminie Wyrzysk

Nazwa sołectwa	Nazwa miejscowości wchodzących w skład sołectwa
Auguścín	Auguścín
Bąkówo	Bąkówo, Komorowo
Dąbki	Dąbki
Dobrzyniewo	Dobrzyniewo
Falmierowo	Falmierowo, Polinowo
Glesno	Glesno, Bagdad, Bielawy Nowe, Gleszczonek, Marynka
Gromadno	Gromadno
Karolewo – Wiernowo	Karolewo, Wiernowo
Konstantynowo	Konstantynowo
Kościerzyn Wielki	Kościerzyn Wielki, Masłowo
Kosztowo	Kosztowo
Młotkówko	Młotkówko
Osiek nad Notecią	Osiek nad Notecią, Ostrówek, Wyciąg, Zielona Góra
Polanowo	Polanowo
Rzęszkowo	Rzęszkowo, Anusin
Ruda	Ruda
Wyrzysk Skarbowy	Wyrzysk Skarbowy, Klawek
Żelazno	Żelazno
Żuławka	Żuławka

Źródło: www.biuletyn.net

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

*Ryc. 1. Położenie Gminy Wyrzysk w układzie gmin sąsiednich
Źródło: opracowanie własne*

*Ryc. 2. Położenie Gminy Wyrzysk na tle Polski
Źródło: opracowanie własne na podstawie geoportal.gov.pl*

1.2. Charakterystyka społeczno – gospodarcza

Z końcem 2015 r. wg danych GUS liczba mieszkańców gminy wyniosła 14 325 osób, w tym 5 135 zamieszkiwało ośrodek miejski – Wyrzysk.

Łączna liczba podmiotów gospodarczych w rejestrze REGON na rok 2015 w analizowanej jednostce wyniosła 946, z czego 908 to podmioty prywatne. Na terenie gminy Wyrzysk w 2015 r. najbardziej rozwiniętą działalnością gospodarczą był „handel; naprawa pojazdów samochodowych” (sekcja G – 265 podmiotów) oraz budownictwo (sekcja F – 143 podmioty). W sekcji A (rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo) odnotowano 30 działalności, a w sekcji C (przetwórstwo przemysłowe) 67 działalności. W zdecydowanej większości są to małe jednostki zatrudniające do 9 osób (902 podmioty). Na terenie gminy występuje 9 dużych przedsiębiorstw zatrudniających od 50 do 249 pracowników. Gmina posiada charakter rolniczy. Na jej obszarze w 2014 r. znajdowało się 12 099 ha użytków rolnych razem, co stanowiło 76,1 % powierzchni ogółem jednostki (GUS).

W Gminie Wyrzysk wg danych GUS odnotowano w 2015 r. 3 turystyczne obiekty noclegowe posiadające 103 miejsca noclegowe. W roku 2015 udzielono w nich 4 668 noclegów. Wskaźnik liczby udzielonych noclegów wykazuje trend rosnący od roku 2010.

1.3. Charakterystyka przyrodnicza

Pod względem fizycznogeograficznym teren Gminy Wyrzysk znajduje się w prowincji Niżu Środkowoeuropejskiego. Opiswany obszar mieści się w podprowincji Pojezierza Południowobałtyckie, na pograniczu makroregionów Pradoliny Toruńsko – Eberswadzkiej i Pojezierza Południowopomorskiego. W układzie mezoregionalnym wg Kondrackiego gmina mieści się w zasięgu jednostki Doliny Środkowej Noteci oraz w mezoregionie Pojezierze Krajeńskie.

Obszar charakteryzowanej jednostki charakteryzuje się dużymi deniwelacjami terenu (wysokości wahają się ok. od ok. 50 m n.p.m. w południowej części gminy w dolinie rzeki Noteć do 192 m n.p.m.). Najwyższe wzniesienie Dębowa Góra mieści się w południowo – zachodniej części gminy i osiąga wysokość 192 m n.p.m.

Przez teren analizowanej gminy przepływa rzeka Noteć, która stanowi południową granicę jednostki administracyjnej. Prawostronnym dopływem Noteci jest rzeka Łobzonka, która przepływa przez teren gminy Wyrzysk i biegnie dalej w kierunku południowym do Noteci. Na obszarze gminy występują ponadto prawobrzeżne dopływy Łobzonki – Lubcza i Orła oraz 4 kanały (Bąkowski, Młotkowski, Pracz oraz Żuławka). Zbiorniki wodne na terenie gminy są niewielkiej powierzchni, a największy – Jezioro Falmierowskie zlokalizowany jest w północno – wschodniej części gminy i zajmuje 53,0 ha. Pozostałe zbiorniki nie przekraczają 25 ha i należą do nich jeziora: Młotkowskie, Gleśnieńskie, Gleszczoneckie i Glesno.

Według danych z 2015 r. lesistość na terenie gminy wynosiła 12,6 %. Ogółem licząc jest to 2 037,00 ha, z czego grunty leśne publiczne stanowiły 1 826,00 ha.

Ponad 60% powierzchni gminy zajmuje strefa chronionego krajobrazu. W granicach charakteryzowanego terenu występują następujące obszary i obiekty chronione:

- rezerwat przyrody „Zielona Góra”;
- obszar chronionego krajobrazu „Dolina Noteci”;

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

- obszar chronionego krajobrazu „Dolina Łobżonki i Bory Kująskie”;
- obszar Natura 2000 - obszar o znaczeniu dla Wspólnoty tzw. OZW – „Dębowa Góra” (kod PLH300055).
- obszar Natura 2000 - obszar o znaczeniu dla Wspólnoty tzw. OZW – „Dolina Łobżonki” (kod PLH300040).
- obszar Natura 2000 - obszar o znaczeniu dla Wspólnoty tzw. OZW – „Dolina Noteci” (kod PLH300004).
- obszar Natura 2000 - obszar specjalnej ochrony ptaków – „Dolina Środkowej Noteci i Kanału Bydgoskiego” (kod PLB300001);
- 16 pomników przyrody;
- 2 użytki ekologiczne.

II. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk na lata 2017 – 2020 sporządzono na podstawie art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014 poz. 1446 ze zm.). Jest on kontynuacją Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Wyrzysk na lata 2010 – 2013, który został przyjęty uchwałą Nr XLIII/355/10 z dnia 21 maja 2010 roku przez Radę Miejską w Wyrzysku.

Art. 87, ust. 1. mówi o tym, że „Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami”.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk:

- sporządzany jest na okres 4 lat przez Burmistrza Wyrzyska;
- co 2 lata wymaga sprawozdania przez Burmistrza Wyrzyska poprzez przedstawienie go Radzie Miejskiej w Wyrzysku;
- przyjmuje Rada Miejska w Wyrzysku, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (zwanego dalej WKZ) w Poznaniu Delegatura w Pile;
- ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego.

Zgodnie z zapisami art. 87, ust. 2. ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami Program Opieki nad Zabytkami ma na celu m. in.:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych;
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

III. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

System prawny w Polsce gwarantuje obecnie ochronę zabytkom i całości dziedzictwa kulturowego na terenie kraju. Poniżej przedstawiono obowiązujące akty prawne, które nawiązują do ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 Nr 78 poz. 483, z dnia 2 kwietnia 1997 r.).
  - *Art. 5. Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwa obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.*
  - *Art. 6. 1. Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.*
  - *Art. 86. Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.*
2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014, poz. 1446 ze zm.) jako główny akt prawny regulujący zasady ochrony i opieki nad zabytkami. Ustawa ta w art. 3 definiuje podstawowe pojęcia:
  - *Zabytek* – nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
  - *Zabytek nieruchomy* – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości o cechach j.w.;
  - *Zabytek ruchomy* – rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych o cechach j.w.;
  - *Zabytek archeologiczny* – zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

- *Institucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami* – instytucja kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
  - *Prace konserwatorskie* – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
  - *Prace restauratorskie* – działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
  - *Roboty budowlane* – roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub otoczeniu zabytku;
  - *Badania konserwatorskie* – działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
  - *Badania architektoniczne* – działania ingerujące w substancje zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
  - *Badania archeologiczne* – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
  - *Historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny* – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
  - *Historyczny zespół budowlany* – powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
  - *Krajobraz kulturowy* – przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze;
  - *Otoczenie* – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.
3. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2016, poz. 446 ze zm.). Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów.
- *Art. 7. 1. Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy:*
    - 9) kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
4. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2016, poz. 778).
5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2016, poz. 290).

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

---

6. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2016, poz. 672).
7. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2016, poz. 2134 ze zm.).
8. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2016, poz. 2147).
9. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2012, poz. 406).
10. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2016, poz. 1817 ze zm.).
11. Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz. U. z 2015, poz. 1777).
12. Ustawa z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (Dz. U. z 2015, poz. 2126).
13. Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (Dz. U. 1933, Nr 39, poz. 311 ze zm.).
14. Ustawa z dnia 19 grudnia 2009 r. o partnerstwie publiczno – prywatnym (Dz. U. 2015, poz. 696).
15. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990 r. w sprawie rozszerzenia zakresu celów Funduszu Kościelnego (Dz. U. z 1990 Nr 61, poz. 354).
16. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 Nr 113, poz. 661).
17. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2014, poz. 399 ze zm.).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

1. Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2012, poz. 987 ze zm.).
2. Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2012, poz. 642).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2016, poz. 1506).

IV. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk sporządzono z uwzględnieniem zewnętrznych uwarunkowań ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego,

w tym aktów prawa oraz innych opracowań strategicznych, w których poruszono tematykę dziedzictwa kulturowego.

Ustalenia niniejszego Programu korespondują z zapisami (cele, zasady, kierunki) dokumentów sporządzonych na różnych szczeblach administracyjnych. Metodologia planowania zakłada spójność dokumentów programowych w układzie hierarchicznym: kraj, województwo, powiat, gmina.

W niniejszym rozdziale przedstawiono analizie poddano wyżej wymienione dokumenty.

Strategia Rozwoju Kraju 2020

Strategia jest nadrzędnym dokumentem, który wyznacza normy, ramy odniesienia oraz standardy dla innych dokumentów niższego szczebla, jak również dla 9. zintegrowanych strategii. Strategia ta została przyjęta uchwałą Rady Ministrów w dniu 25 września 2012 roku. Celem strategicznym opracowania jest wzmocnienie i wykorzystanie gospodarczych, społecznych i instytucjonalnych potencjałów zapewniających szybszy i zrównoważony rozwój kraju oraz poprawę jakości życia ludności. Średniookresowa strategia zakłada podział na 3 obszary strategiczne, które mają przypisane cele i priorytety rozwojowe. Średniookresowa Strategia Rozwoju Kraju 2020 przedstawia 3 strategiczne obszary działań:

- *Sprawne i efektywne państwo;*
- *Konkurencyjna gospodarka;*
- *Spójność społeczna i terytorialna.*

Dokument podkreśla rolę zapewnienia ładu przestrzennego m.in. przez opracowanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla terenów obejmujących: obszary miejskie, a w szczególności metropolitarne, tereny wrażliwe rozwojowo, związane z ochroną i użytkowaniem gospodarczym zasobów naturalnych, dziedzictwa kulturowego, objęte ryzykiem katastrof naturalnych, obszary górskie, obszary dotychczas nie objęte procesem planowania oraz obszary przygraniczne. Wspomina się też tutaj o ochronie krajobrazu kulturowego i przyrodniczego. Ośrodki wojewódzkie mają być wzmacniane przez rozwój infrastruktury społecznej, w tym kulturowej oraz działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego, co pozwoli osiągnąć miastom przewagę konkurencyjną.

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014 - 2017

Z dniem 24 czerwca 2014 r. weszła w życie Uchwała Nr 125/2014 Rady Ministrów w sprawie „Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w art. 84 ustala obowiązek sporządzania co 4 lata Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami: „Art. 84. W celu stworzenia warunków niezbędnych do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego inicjuje i opracowuje, przy pomocy Generalnego Konserwatora Zabytków, krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”.

W ramach ww. Programu definiuje się główne i szczegółowe cele i kierunki działań oraz zadań w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

Cel główny dokumentu brzmi: „wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków”. Cel główny programu jest wdrażany poprzez trzy cele szczegółowe:

- 1. Wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce.**
- 2. Wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków.**
- 3. Tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji.**

Dla przytoczonych powyżej celów szczegółowych wyznaczono kierunki działań. Dla pierwszego celu szczegółowego przyjęto następujące zadania:

- porządkowanie rejestru zabytków nieruchomych (księgi rejestru A i C);
- przygotowanie ratyfikacji Konwencji UNESCO ds. ochrony dziedzictwa podwodnego;
- wypracowanie jednolitych standardów działania konserwatorskiego w odniesieniu do wybranych typów i kategorii zabytków nieruchomych;
- wzmocnienie instrumentów ochrony krajobrazu kulturowego;
- opracowanie diagnozy prawnej ochrony zabytków ruchomych;
- opracowanie kompleksowego raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C);
- realizacja badań w ramach AZP na obszarach szczególnie istotnych ze względu na zagrożenia dla dziedzictwa archeologicznego.

Cel szczegółowy nr 2 przedstawia 5 założeń:

- zwiększenie efektywności zarządzania i ochrony zabytków poprzez wdrażanie infrastruktury informacji przestrzennej o zabytkach;
- wypracowanie standardów, pozwalających na lepszy przepływ informacji pomiędzy organami ochrony zabytków a społecznościami żyjącymi w otoczeniu zabytków objętych ochroną;
- podniesienie jakości procesów decyzyjnych w organach ochrony zabytków;
- merytoryczne wsparcie samorządu terytorialnego w ochronie zabytków.

Ostatni z celów zakłada poniższe kierunki działań:

- przygotowanie ratyfikacji Konwencji ramowej Rady Europy w sprawie znaczenia dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa, Faro 2005;
- wspieranie budowania świadomości społecznej funkcji dziedzictwa kulturowego jako podstawy kształtowania się tożsamości narodowej i społeczności lokalnych;
- promocja zasobu dziedzictwa za pośrednictwem Internetu;
- zwiększanie dostępu do zasobu dziedzictwa i ułatwienie jego odbioru społecznego.

Oprócz przedstawionych powyżej celów dokument zaznacza w odniesieniu do kierunków rozwoju, iż ważnym aspektem jest terytorializacja. Polska ze względu na swoją przeszłość historyczną oraz odmienną aktywność społeczną w wielu strefach charakteryzuje się zróżnicowanym nasyceniem obiektów zabytkowych. Np. w woj. Warmińsko – Mazurskim w 2014 r. rejestrowych zabytków nieruchomych występowało 5 823, a w podobnym powierzchniowo woj. Lubelskim – 3 953.

Przewidziany budżet na lata 2014 – 2017 z udziałem środków z budżetu państwa oraz szacowanych środków własnych beneficjentów na przewidziane działania wynosi 26 037 205,00 zł.

Realizacja Programu będzie odbywać się na kilku wzajemnie powiązanych i uzupełniających się poziomach:

- poziom I – Rada Ministrów;
- poziom II – Minister KiDN, Generalny Konserwator Zabytków;
- poziom III – Rada ds. Ochrony Zabytków, Zespół MKiDN ds. KPOZiOnZ przy Departamencie Ochrony Zabytków, Zespół MKiDN ds. SRKS 2020;
- poziom IV – Narodowy Instytut Dziedzictwa, Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów, podmioty współpracujące z NID w ramach wdrażania KPOZiOnZ, Wojewódzcy Konserwatorzy Zabytków, podmioty współpracujące z NIMOZ w ramach wdrażania KPOZiOnZ.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury 2004 - 2020

Kolejnym dokumentem szczybla krajowego jest Narodowa Strategia Kultury 2004 – 2020. Działania uwzględnione w Strategii w bezpośredni sposób przekładają się na rozwój kultury, ale także na społeczno - ekonomiczny rozwój regionów.

Za misję Narodowej Strategii Rozwoju Kultury uznano: „*zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów*”. W ramach prac Narodowej Strategii sformułowano następujące cele:

Cel strategiczny: zrównoważenie rozwoju kultury w regionach.

Cele cząstkowe:

1. *Wzrost efektywności zarządzania sferą kultury.*
2. *Wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie organizacji działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury.*
3. *Zmniejszenie dysproporcji regionalnych w rozwoju kultury.*
4. *Wzrost uczestnictwa i wyrównanie szans w dostępie do szkolnictwa artystycznego, dóbr i usług kultury.*
5. *Poprawa warunków działalności artystycznej.*
6. *Efektywna promocja twórczości.*
7. *Zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków.*
8. *Zmniejszenie luki cywilizacyjnej poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury.*
9. *Promocja polskiej kultury za granicą.*
10. *Ochrona własności intelektualnej i walka z piractwem.*
11. *Wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie organizacji działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury.*
12. *Rozwój przemysłów kultury (kinematografia, media, design, wydawnictwa, fonografia).*

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010 - 2020. Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie

W zakresie przestrzeni i planistyki dokumentem wiodącym na najbliższe lata jest Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010 - 2020. Regiony, miasta, obszary wiejskie.

Poniżej wyszczególniono najistotniejsze zapisy Strategii dotyczące działań związanych z dziedzictwem kulturowym:

- 1. Należy wdrażać rozwiązania wykorzystujące potencjał kulturowy i turystyczny dla rozwoju regionalnego.*
- 2. Kultura nie stanowi pasywnego zasobu regionów, ale aktywnie warunkuje zarówno rozwój społeczny, jak i ekonomiczny.*
- 3. Należy koncentrować się na przekształcaniach struktur gospodarczych w kierunku gospodarki opartej na wiedzy, na podniesieniu poziomu rozwoju kapitału ludzkiego i społecznego, na poprawie dostępu do dóbr i usług publicznych, które wpływają na rozwój potencjałów (takich jak: infrastruktura teleinformatyczna, edukacja, energia czy kultura).*
- 4. Istotna jest obecność nowych technologii w obszarze kultury.*

Zgodnie z zapisami Strategii dzięki rozwojowi lokalnemu w wymiarze społeczno-kulturowym, gospodarczym, ekologiczno-przestrzennym oraz działaniom wyrównawczym na rzecz zwiększenia dostępu do usług publicznych, obszary wiejskie staną się lepszym miejscem do życia, lepiej wykorzystującym dziedzictwo kulturowe i walory środowiska przyrodniczego, bardziej atrakcyjnym turystycznie i inwestycyjnie oraz bardziej zintegrowanym ze względu na wzmocnioną tożsamość lokalną.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030

Najważniejszym krajowym dokumentem strategicznym, dotyczącym zagospodarowania przestrzennego kraju, jest Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030. W dokumencie tym zakłada się rozwój bogactwa polskich regionów w oparciu o wykorzystanie wewnętrznych potencjałów polskiej przestrzeni – ich dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego, potencjału gospodarczego, innowacyjnego oraz naukowego. W Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju określono cel strategiczny polityki przestrzennego zagospodarowania kraju: „*Efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia ogólnych celów rozwojowych – konkurencyjności, zwiększania zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie*”.

Osiągnięcie celu strategicznego musi się odbywać z zachowaniem spójności przyrodniczo-kulturowej służącej realizacji konstytucyjnej zasady zrównoważonego rozwoju.

4.2 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Samorząd Województwa Wielkopolskiego prowadzi działania z zakresu ochrony zabytków jako jednostka samorządu terytorialnego, realizując zadania wynikające z zapisów

ustawowych. Prócz tego Samorząd Województwa Wielkopolskiego sprawuje opiekę nad zabytkami, będąc ich właścicielem.

Na szczeblu wojewódzkim zostały opracowane dokumenty strategiczne, które są podstawą prawną oraz pozwalają wskazać kierunki działań dla programów na niższych poziomach jednostek samorządu terytorialnego.

Zaktualizowana Strategia Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do 2020 roku

Dnia 17 grudnia 2012 roku Sejmik Województwa Wielkopolskiego uchwalił aktualny dokument Strategii Rozwoju Województwa Wielkopolskiego. To najważniejszy dokument strategiczny województwa w zakresie polityki regionalnej, wyznaczający cele i kierunki rozwoju.

Dokument Strategii Rozwoju Województwa Wielkopolskiego wyznacza jego wizję: rozwoju. „*Wielkopolska 2020 roku – w wyniku stopniowego osiągnięcia celów strategii ma być regionem inteligentnym, innowacyjnym i spójnym, gdzie:*

- efektywnie wykorzystywany jest potencjał wewnętrzny,
- podmioty rozwoju ściśle współpracują, co skutkować powinno wartością dodaną,
- istnieje klimat dla innowacji we wszystkich sferach funkcjonowania regionu,
- konkurencyjność budowana jest na wzajemnie korzystnych powiązaniach funkcjonalnych między ośrodkami wzrostu a ich otoczeniem, co generuje korzystne procesy dyfuzyjne i absorpcyjne,
- priorytetem i fundamentem rozwoju jest edukacja oraz budowa na jej podstawie kreatywnych kapitałów, intelektualnego i innowacyjnego,
- jednym z głównych priorytetów jest zielony aspekt rozwoju,
- mieszkańcy wykazują wysoką aktywność zawodową, gospodarczą i społeczną,
- gospodarka i życie społeczne są otwarte na świat, co wzmacnia ich konkurencyjność,
- wszystkie aspekty rozwoju uwzględniają zasadę włączenia społecznego,
- każdy mieszkaniec ma dostęp do podstawowych standardów usług społecznych,
- przestrzeń województwa pozbawiona jest barier dla mobilności mieszkańców,
- sytuacja demograficzna sprzyja zastępowalności pokoleniowej,
- polityka kieruje się większą otwartością na nowe i nowych,
- istotny wpływ na rozwój regionu wywiera sprawowane w stylu koncyliacyjnym zdecydowane przywództwo regionalne.”

W Strategii określono cel generalny, który brzmi: „Efektywne wykorzystanie potencjałów rozwojowych na rzecz wzrostu konkurencyjności województwa, służące poprawie jakości życia mieszkańców w warunkach zrównoważonego rozwoju”. W jego ramach zaproponowano 9. celów strategicznych, które realizowane będą przez cele operacyjne.

W kontekście zabytków i szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego dokument strategiczny wskazuje w analizie SWOT w jego mocnych stronach walory naturalne i kulturowe jako potencjał turystyczny. Ponadto w ramach celu strategicznego nr 5. Zwiększenie spójności województwa wyznaczono 2 cele operacyjne odnoszące się do dziedzictwa kulturowego:

5.4 Wsparcie terenów wymagających restrukturyzacji, odnowy i rewitalizacji;

5.6 Wsparcie terenów o wyjątkowych wartościach środowiska kulturowego.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

W ramach celu 5.4 wyszczególniono kierunki działań, przez który cel ten ma zostać osiągnięty przez następujące założenia:

- *kompleksowe, zintegrowane programy rewitalizacji obejmujące instrumenty stosowane w ramach innych celów, ukierunkowane na specyficzną sytuację na tych obszarach,*
- *modernizacja oraz lepsze wykorzystanie linii wąskotorowych regionu dla potrzeb turystyki.*

Podobnie postąpiono w ramach celu 5.6 wyliczając następujące kierunki:

- *kompleksowe programy rewitalizacji i aktywizacji gospodarczej wykorzystującej walory kulturowe,*
- *tworzenie parków kulturowych,*
- *promocja terenów o wybitnych walorach kulturowych,*
- *odnowa obiektów dziedzictwa kulturowego.*

Cel strategiczny nr 8. *Zwiększenie zasobów oraz wyrównanie potencjałów społecznych województwa* wyodrębnia cel operacyjny 8.10 *Ochrona i utrwalenie dziedzictwa kulturowego.*

Powinien być realizowany przede wszystkim przez wymienione niżej kierunki działań:

- *promocja kultury regionalnej,*
- *poprawa warunków dla utrwalania tożsamości oraz upowszechniania dorobku kultury lokalnej i regionalnej,*
- *ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego oraz historycznego regionu,*
- *rozwój cyfrowego systemu zarządzania dobrami kultury,*
- *wsparcie rozwoju kultury jako jednego z kreatywnych sektorów gospodarki regionu i rozwój przedsiębiorczości w tej dziedzinie,*
- *wzmocnienie pluralizmu kulturowego jako rozwojowej przeciwwagi dla dziedzictwa kulturowego regionu, odpowiedzialnego za stałe elementy kultury,*
- *stymulacja przepływu treści kulturowych (transfer międzykulturowy) oraz wewnętrznej innowacji w sferze kultury, jako niezbędnych czynników rozwoju kultury,*
- *zmniejszanie przestrzennych, społecznych i ekonomicznych dysproporcji w dostępie do kultury.*

Wielkopolski Regionalny Program Operacyjny na lata 2014 - 2020

Regionalny Program Operacyjny Województwa Wielkopolskiego na lata 2014 – 2020 został zatwierdzony przez Komisję Europejską dnia 17 grudnia 2014 roku. RPO WW jest jednym z narzędzi realizacji Strategii Rozwoju Województwa Wielkopolskiego. RPO składa się z 9. Osi Priorytetowych wraz z poszczególnymi działaniami.

Celem głównym Regionalnego Programu jest: *„Poprawa konkurencyjności i spójności województwa”*.

Osie priorytetowe programu to:

1. *Innowacyjna i konkurencyjna gospodarka.*
2. *Spoleczeństwo informacyjne.*
3. *Energia.*
4. *Środowisko.*
5. *Transport.*
6. *Rynek pracy.*

7. *Włączenie społeczne.*
8. *Edukacja.*
9. *Infrastruktura dla kapitału ludzkiego.*

W ramach osi 4. Środowisko wskazano priorytety inwestycyjne, którym jednym z nich jest priorytet *6 c. Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego.* W jego ramach określono cel szczegółowy: *zwiększona atrakcyjność obiektów kultury regionu.* Wymieniono poszczególne typy przedsięwzięć:

- wsparcie instytucji kultury, obiektów oraz obszarów zabytkowych,
- wsparcie obiektów przemysłowych i powojaskowych o wartościach historycznych,
- ochrona, zachowanie i zabezpieczenie obiektów dziedzictwa kulturowego, w tym obiektów zabytkowych,
- zakup trwałego wyposażenia oraz konserwacja i zabezpieczenie muzealiów, archiwaliów i starodruków, jako integralne elementy szerszego projektu infrastrukturalnego,
- organizacja wydarzeń o charakterze kulturalnym, wnoszących trwały wkład do dziedzictwa kulturowego regionu.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego

Ostatnia zmiana Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego miała miejsce 26 kwietnia 2010 r. Przyjął ją Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr XLVI/690/10 zastępując jednocześnie wcześniejszy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego, który przyjęto Uchwałą Nr XLII/628/2001 z dnia 26 listopada 2001 r.

Dokument wskazuje cel, którym jest: *„zrównoważony rozwój przestrzenny regionu jako jedna z podstaw wzrostu poziomu życia mieszkańców”.* Realizacja tego celu opierać się będzie na dwóch celach szczegółowych:

1. Dostosowanie przestrzeni do wyzwań XXI wieku poprzez:
  - poprawę stanu środowiska i racjonalne gospodarowanie zasobami przyrodniczymi,
  - wzrost spójności komunikacyjnej oraz powiązań z otoczeniem,
  - wzrost znaczenia i zachowanie dziedzictwa kulturowego,
  - poprawę jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej,
  - przygotowanie i racjonalne wykorzystanie terenów inwestycyjnych,
  - wzmocnienie regionotwórczych funkcji Poznania – miasta o charakterze europola o znaczeniu krajowym oraz Kalisza i Ostrowa Wielkopolskiego jako dwubiegunowego układu miejskiego o znaczeniu ponadregionalnym,
  - wielofunkcyjny rozwój ośrodków regionalnych i lokalnych,
  - restrukturyzację obszarów o ograniczonym potencjale rozwojowym;
2. Zwiększenie efektywności wykorzystania potencjałów rozwojowych województwa poprzez:
  - wzrost konkurencyjności przedsiębiorstw,
  - wzrost udziału nauki i badań w rozwoju regionu,
  - wzmocnienie gospodarstw rolnych oraz gospodarki żywnościowej,

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

- zwiększenie udziału usług turystycznych i rekreacji w gospodarce regionu.

PZP w uwarunkowaniach wewnętrznych uwzględnia uwarunkowania związane z kulturą i dziedzictwem narodowym. Uwzględniono tu: tożsamość regionalną, dziedzictwo archeologiczne, obiekty zabytkowe, pomniki historii, listę dziedzictwa europejskiego, parki kulturowe, szlaki kulturowe, działalność kulturową oraz problemy związane z ochroną dziedzictwa kulturowego. W nawiązaniu do szlaków kulturowych wymieniono m.in. Szlak Piastowski, Szlak Cysterski oraz Rowerowy Szlak Cysterski, które przebiegają przez teren Gminy Wyrzysk.

Polityka ochrony dóbr kultury, kreowanie nowej jakości przestrzeni kulturowej oraz promowanie świadomości regionalnej Wielkopolski to wyznaczone kierunki z zakresu ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego w aspekcie przestrzennym w PZP. Wymienione kierunki odnoszą się do Gminy Wyrzysk w nawiązaniu do zaproponowania utworzenia Cysterskiego Parku Kulturowego Łekno – Tamowo Pałuckie – Wyrzysk. Dodatkowo w rejonach kulturotwórczych zaliczono rejon Wyrzyska z ważnymi obiektami związanymi z działalnością zakonu Cystersów w Wyrzysku i Łeknie jako rejon o znaczeniu ponadlokalnym.

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2013 - 2016

Zadaniem podstawowym Samorządu Województwa Wielkopolskiego jest zapewnienie prawidłowego stanu zachowania obiektom zabytkowym: nieruchomym, ruchomym i archeologicznym, znajdującym się w jego władaniu. Jednak ustawa o zabytkach i opiece nad zabytkami narzuca także szersze działanie sprecyzowane na wstępie niniejszego opracowania jako cele wynikające z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2013 – 2016 (w skrócie WPONZ WW) wytycza cele i zadania w perspektywie czteroletniej.

Wyznaczono 5 podstawowych celów:

1. *Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania zabytków.*
2. *Ochrona zabytków z uwzględnieniem krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego.*
3. *Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków.*
4. *Promocja dziedzictwa kulturowego województwa wielkopolskiego.*
5. *Upowszechnianie wiedzy o regionie.*

Dla ww. celów przydzielono zadania szczegółowe.

W dokumencie scharakteryzowano dziedzictwo kulturowe województwa w aspekcie historycznym. Przedstawiono zabytki architektoniczne wpisane do rejestru zabytków (nieruchome oraz ruchome), jak i archeologiczne wpisane do rejestru. Uwzględniono również inne formy ochrony występujące na terenie województwa: znak dziedzictwa europejskiego, pomniki historii, parki kulturowe oraz parki narodowe i parki krajobrazowe. Wymieniono muzea prowadzone przez Samorząd Województwa oraz poddano szczegółowej analizie obiekty zabytkowe należące do Samorządu Województwa i jego jednostek organizacyjnych lub przez nie użytkowanych. Scharakteryzowano również nieruchomości o wartościach

kulturowych z uwzględnieniem wpisu do rejestru zabytków z terenu województwa wraz podziałem na ich funkcje. Dokonano także zsumowania poszczególnych grup zabytków.

Strategia Rozwoju Społeczno – Gospodarczego Powiatu Pilskiego na lata 2015 - 2025

Strategię Rozwoju Powiatu Społeczno – Gospodarczego Powiatu Pilskiego przyjęła Rada Powiatu w Pile dnia 25 września 2014 roku Uchwałą Nr XLIII.401.2014.

W Strategii wykonano diagnozę społeczno – gospodarczą powiatu, odniesiono się do innych dokumentów strategicznych, przeprowadzono analizę SWOT, zaprognozowano misję i obszary strategicznych działań, wyznaczono obszary strategiczne, cele i kierunki działań oraz wskazano potrzebę monitoringu Strategii. W części dotyczącej diagnozy nie odwołano się w sposób bezpośredni do szeroko rozumianej ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego. Wzmiankowano jedynie o licznych instytucjach kultury występujących na terenie powiatu, w tym: Muzeum Okręgowe w Pile, Muzeum Stanisława Staszica oraz Muzeum Kultury Ludowej w Osieku nad Notecią. W analizie SWOT wśród szans wskazano rewitalizację obszarów przemysłowych, dużą ilość atrakcyjnych miejsc do wykorzystania w celu rozwoju turystyki oraz rozwój gospodarstw agroturystycznych. Do słabych stron zaliczono słabo rozwiniętą sieć infrastruktury technicznej.

W dokumencie określono misję oraz wizję powiatu. Ogólny kierunek rozwoju, jaki przyjął powiat wyrażony został w misji, która jest punktem wyjściowym stworzenia bazy strategicznej i brzmi następująco: „*Wzmocnienie potencjału gospodarczego, przyrodniczego i społecznego powiatu na rzecz zrównoważonego rozwoju i poprawy jakości życia jego mieszkańców*”.

Jako wizję przyjęto: „*Powiat pilski liderem rozwoju społeczno – gospodarczego i zielonymi płucami północnej Wielkopolski*”.

Dokument określa następujące cele strategiczne w obszarze strategicznym *przestrzeń przyjazna mieszkańcom*:

- *rozwój infrastruktury drogowej;*
- *rozwój infrastruktury na rzecz podniesienia jakości życia mieszkańców;*
- *rozbudowa i modernizacja infrastruktury społecznej;*
- *planowanie przestrzeni na rzecz konkurencyjności gospodarczej i turystycznej powiatu.*

W obszarze strategicznym *gospodarka* wskazano poniższe cele strategiczne:

- *tworzenie warunków dla rozwoju przedsiębiorczości;*
- *dążenie do zrównoważonego rozwoju powiatu;*
- *promocja potencjału gospodarczego powiatu.*

Obszar strategiczny *środowisko* oparty został na przedstawionych celach strategicznych:

- *skuteczna ochrona środowiska przed zanieczyszczeniami;*
- *wykorzystanie walorów środowiskowych w rozwoju powiatu.*

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

Jako kolejny obszar strategiczny wyznaczono rozwój kapitału ludzkiego, w którym zawarto:

- *rozwój lokalnego rynku pracy;*
- *stałe dostosowanie kierunków kształcenia do potrzeby rynku pracy;*
- *podnoszenie jakości systemu edukacyjnego;*
- *bezpieczny powiat;*
- *przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu;*
- *rozwój społeczeństwa obywatelskiego;*
- *podnoszenie jakości zarządzania publicznego.*

Dokument wyznacza ponadto do każdego celu strategicznego cel, bądź cele operacyjne. Tym z kolei wyznaczono konkretne działania, które mają zostać wdrożone w okresie programowania.

Po analizie wyznaczonych kierunków działań w Strategii, stwierdzono, iż część z nich nawiązuje do ochrony i opieki nad zabytkami, jak i lokalnej społeczności w nawiązaniu do szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego. Dla niektórych przedstawionych poniżej kierunków działań przypisano odpowiednie komentarze w nawiasach:

- rewitalizacja wyrzyskiej kolejki powiatowej jako produktu turystycznego;
- wsparcie inicjatyw gminnych na rzecz rozwoju bazy turystycznej, w tym gospodarstw agroturystycznych;
- współpraca z Wielkopolską Organizacją Turystyczną w zakresie organizacji szkoleń dotyczących podnoszenia jakości usług turystycznych (usługi turystyczne mogą nawiązywać w sposób bezpośredni do obiektów zabytkowych);
- współpraca z Cechem Rzemiosł Różnych (nawiązanie do zawodów zanikających, które nawiązują do dziedzictwa niematerialnego regionu);
- wspieranie szkoleń i warsztatów dla rzemieślników z powiatu;
- wsparcie procesu sieciowania rzemieślników;
- rozbudowa sieci turystycznych tras rowerowych, w tym odcinka Międzynarodowej Trasy Rowerowej EuroRoute R1;
- współpraca z gminami powiatu na rzecz rozwoju szeroko pojętej bazy turystycznej (m.in. agroturystyka, gastronomia, turystyka wodna, rowerowa, miejsca postoju);
- promocja oferty turystycznej powiatu w postaci wydawnictw i na stronach internetowych, a także poprzez udział w targach turystycznych;
- dążenie do zwiększenia oferty zajęć pozalekcyjnych dla dzieci i młodzieży, szczególnie dla dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi;
- inicjowanie zróżnicowanych form działań sprzyjających kształtowaniu u dzieci i młodzieży postaw patriotycznych oraz przybliżaniu historii i dorobku kulturalnego miasta, gminy, powiatu;
- wspieranie działań edukacyjnych integrujących dzieci i młodzież z powiatu pilskiego;
- wspieranie organizacji pozarządowych realizujących działania upowszechniające bogactwo kulturowe powiatu;
- wsparcie dla działań przybliżających młodemu pokoleniu przeszłość powiatu.

V. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

Zagadnienia w zakresie dziedzictwa kulturowego gminy powinny być uwzględnione w dokumentach na szczeblu gminnym. Poniżej zaprezentowano dokumenty strategiczne dla Gminy Wyrzysk, w których zawarto przynajmniej podstawowe informacje na temat stanu zasobu kulturowego gminy. Programy strategiczne stanowiły wytyczne do opracowania niniejszej pracy.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Wyrzysk

Niniejsze Studium Rada Miejska w Wyrzysku podjęła Uchwałą Nr XXVI/246/2013 w dniu 31 stycznia 2013 r. Studium nie stanowi aktu prawa miejscowego, ale jest wytyczną dla MPZP.

Dokument składa się z 5 rozdziałów, w tym rozdział 2 - *uwarunkowania* oraz rozdział 3 - *kierunki*. W podrozdziale 2.4. – uwarunkowania wynikające ze stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej podkreślono, że na terenie gminy, ze względu na jej rolniczy charakter większość obiektów zabytkowych wchodzi w skład dawnych zespołów folwarcznych, dworskich, pałacowych i parkowych. Ponadto na krajobraz kulturowy gminy składają się indywidualne budynki, obiekty użyteczności publicznej, parki, cmentarze oraz zagrody. W SUIKZP wymieniono obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków oraz wpisane do rejestru zabytków.

W dokumencie odwołano się do ładu przestrzennego postulując o podobny wygląd i gabaryty obiektów nowo powstających w historycznej zabudowie centrów jednostek. Ponadto zewnętrzne części budynków powinny być kontynuacją tradycyjnych technik budowlanych.

Zwrócono również uwagę, iż wszelkie prace przy obiektach rejestrowych należy uzgadniać z WKZ, zaś dla obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków należy uzyskać odpowiednią opinię WUOZ na prace związane ze zmianą formy zewnętrznej obiektu.

W SUIKZP zawarto informacje o zabytkowych stanowiskach archeologicznych, które podlegają ochronie i opiece. Na terenie gminy występuje 6 stanowisk wpisanych do rejestru zabytków. Opisano ponadto schemat działań związanych z prowadzeniem badań archeologicznych.

Zaznaczono, iż na obszarze gminy Wyrzysk nie znajdują się dobra kultury współczesnej.

Strategia Rozwoju Gminy Wyrzysk na lata 2016 – 2025

Niniejsza Strategia została przyjęta Uchwałą Nr XVII/135/2016 przez Radę Miejską w Wyrzysku 29 stycznia 2016 r. Składa się z następujących rozdziałów: *wprowadzenie, przestrzeń i środowisko, diagnoza strategiczna, analiza SWOT, struktura Strategii Rozwoju,*

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

wdrażanie, monitoring, ewaluacja Strategii, zgodność ze strategicznymi dokumentami wyższego rzędu.

W diagnozie strategicznej opisano obecny stan kultury oraz turystyki na terenie gminy. Podkreślono dominującą rolę Miejsko – Gminnego Ośrodka Kultury w Wyrzysku, wymieniono liczne koła, grupy, zespoły wokalnie – instrumentalne oraz grupy taneczne

W części dotyczącej turystyki i rekreacji zwrócono szczególną uwagę na bogactwo krajobrazu naturalnego stwarzającego szansę na rozwój turystyki. „Gmina Wyrzysk to region o unikalnych walorach przyrodniczych i krajobrazowych z pięknymi zabytkami architektury” (SRGW na lata 2016 - 2025). Wymieniono tu szlaki kajakowe, rowerowe, piesza, a także zabytki wpisane do rejestru zabytków. Jako najbardziej popularne miejsce, które odwiedzają turyści wskazano Muzeum Kultury Ludowej w Osieku nad Notecią, wymieniono także miejsca zbiorowego zakwaterowania oraz gospodarstw agroturystycznych.

Analizę SWOT przeprowadzono z uwzględnieniem mocnych i słabych stron gminy, a także jej szans i zagrożeń. W odniesieniu do zasobu kulturowego gminy wśród mocnych stron wymieniono: Muzeum Kultury Ludowej w Osieku nad Notecią oraz bazę hotelową i gastronomiczną, zaś do słabych stron zaliczono: niewykorzystane lokalne dziedzictwo historyczno – kulturowe, niedostateczne wykorzystanie świetlic oraz rzeki Noteci w aspekcie turystycznym. Wśród szans gminy wskazano natomiast wysokie walory krajobrazowe regionu, bogatą ofertę atrakcji turystycznych w regionie, wzrost zainteresowania turystyką, rozwój partnerstwa publiczno-prywatnego. Do zagrożeń zaliczono m.in. spadek natężenia ruchu turystycznego.

W opracowaniu określono następującą wizję gminy: „gmina Wyrzysk wykorzystując endogeniczne walory dba o rozwój infrastruktury proekologicznej oraz dąży do wzrostu atrakcyjności turystycznej, gospodarczej i kulturalnej”. Misja gminy zaś brzmi: „gmina Wyrzysk miejscem przyjaznym i bezpiecznym, zapewnia warunki do stworzenia środowiska przyjaznego mieszkańcom i przedsiębiorcom. Uwzględnia oczekiwania społeczne w celu poprawy jakości życia z poszanowaniem środowiska naturalnego i lokalnej tradycji”.

W rezultacie przeprowadzonych warsztatów strategicznych wyznaczono cele strategiczne, które powinny definiować, w jakim kierunku gmina ma się rozwijać:

1. *Wzmocnienie potencjału gospodarczego gminy.*
2. *Intensyfikacja działań na rzecz rozwoju infrastruktury technicznej w gminie.*
3. *Rozwój turystyki w gminie Wyrzysk.*
4. *Wzrost spójności społecznej w gminie Wyrzysk.*

Wśród celu strategicznego *Rozwój turystyki w gminie Wyrzysk* wyznaczono 2 cele operacyjne oraz po 2 kierunki działań dla każdego celu:

cel operacyjny - *turystyczne zagospodarowanie przestrzeni w gminie Wyrzysk:*
kierunek działań - *zagospodarowanie terenów zielonych na potrzeby turystyki i rekreacji;*
kierunek działań - *kreowanie nowych atrakcji turystycznych w oparciu o istniejące zasoby przyrodnicze, historyczne i kulturowe.*

cel operacyjny - *wzmocnienie potencjału turystycznego gminy:*
kierunek działań - *aktywna promocja gminy i jej walorów;*
kierunek działań - *wspieranie rozwoju infrastruktury obsługi ruchu turystycznego.*

Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego dla miasta Wyrzysk przyjęty został Uchwałą Nr IX/76/2015 Rady Miejskiej w Wyrzysku z dnia 26.06.2015 r. (Dz. Urz. Woj. Wlkp. z 2015 r., poz. 4239).

1. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej ustala się:

- 1) obiekty wpisane do rejestru zabytków, do których należą:
  - a) budynek bożnicy, mur. ok.1860 r., ul. Pocztowa 6, (nr rej.: A-761),
  - b) zespół kościoła parafialnego pw. Św. Marcina Bpa, przy Placu Wojska Polskiego, (nr rej.: 653/Wlkp/A), w skład którego wchodzi:
    - kościół rzymskokatolicki parafialny p.w. Św. Marcina Biskupa,
    - plebania z ogrodem;
- 2) obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków, do których należą:
  - a) założenie dworsko-folwarczne:
    - dwór, ob. Dom Kultury, ul. Kościuszki 15, mur., 1 poł. XIX w.,
    - dom oficjalistów, ob. dom, ul. Kościuszki 16, mur., ok. poł. XIX w.,
    - czworak, ob. dom ul. Kościuszki 14, mur., ok. poł. XIX w.,
    - budynki gospodarcze, ul. Bydgoska, mur., ok. poł. XIX w.,
    - transformator, dz. nr 265/4, mur., ok. poł. XIX w.,
    - kuźnia, ob. budynek gospodarczy, ul. Bydgoska 42, mur., ok. poł. XIX w.,
    - dom robotników folwarcznych, ul. Rieczna 1, mur, ok. poł. XIX w.,
    - dom robotników folwarcznych, ul. Rieczna 3 mur, ok. poł. XIX w.,
    - dom robotników folwarcznych, ul. Rieczna 5 mur, ok. poł. XIX w.,
    - dom robotników folwarcznych, ul. Rieczna 10 mur, ok. poł. XIX w.,
    - budynek gospodarczy – chlewik, mur., ok. poł. XIX w.,
  - b) poczta, ul. Pocztowa 7, mur., k. XIX w.,
  - c) starostwo, ul. Bydgoska 29, mur., k. XIX w.,
  - d) sąd, ul. Bydgoska 24, mur., pocz. XX w.,
  - e) zespół browaru, ul. Bydgoska, mur., 2 poł. XIX w.,
  - f) cmentarze:
    - miejsce po cmentarzu żydowskim, k. XVIII w., oznaczony na rysunku symbolem „a”,
    - cmentarz ewang. – augsb., nieczynny, poł. XIX w., oznaczony na rysunku symbolem „b”,
    - cmentarz wojenny, zamknięty, ul. Podgórna, 1946 r., oznaczony na rysunku symbolem „c”,
    - cmentarz katolicki, parafialny, czynny, ul. Podgórna, 1922 r., oznaczony na rysunku symbolem „d”,
    - cmentarz katolicki, parafialny, czynny, ul. Podgórna poł. XIX w., oznaczony na rysunku symbolem „e”,
  - g) zabudowa przy ul. Bydgoskiej:
    - dom nr 7, mur/szach., pocz. XX w.,
    - willa nr 11, mur./drewno, ok.1920 r.,
    - willa nr 13, mur./drewno, ok.1912 r.,
    - dom nr 16, mur., 1 ćw. XX w.,
    - dom nr 17, mur., pocz. XX w.,

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

- dom nr 19, mur., pocz. XX w.,
- dom nr 19 A, mur., 1880 r.,
- dom nr 20, mur., 4 ćw. XIX w.,
- kamienica nr 21, mur., pocz. XXw.,
- kamienica na 22, mur., pocz. XX w.,
- areszt, ob. budynek mieszkalny nr 24 A, mur., pocz. XX w.,
- urząd finansowy, ob. kamienica nr 25, mur., pocz. XX w.,
- dom nr 26, mur., pocz. XX w.,
- Willa Starosty, ob. Urząd Miejski, nr 32, mur., 1928-29 r.,
- dom nr 34, ob. siedziba PZU, mur., k. XIX w.,
- dom nr 36, pastorówka, mur., 1 ćw. XX w.,
- dom nr 56, mur., pocz. XX w.,
- dom pracowników centrali energetycznej, ob. dom nr 58, mur., pocz. XX w.,
- centrala energetyczna, ob. posterunek energetyczny i mieszkania nr 58 A, mur., pocz. XX w.,
- willa dyrektora centrali energetycznej, ob. dom nr 58 B, mur., pocz. XX w,
- h) zabudowa przy ul. Gołębiej:
  - dom nr 2, mur., 4 ćw. XIX w.,
  - dom nr 4, mur., 4 ćw. XIX w.,
- i) zabudowa przy ul. Łącznej
  - dom nr 3, mur., 1 poł. XX w.
- j) zabudowa przy ul. Podgórznej
  - dom nr 4, mur./szach., pocz. XX w.,
- k) zabudowa przy ul. Parkowej:
  - dom, mur., 2 poł. XIX w.,
  - dom nr 4, mur., pocz. XX w.,
  - transformator, mur., 1 poł. XX w.,
- l) zabudowa przy ul. Pocztowej:
  - dom nr 1, mur., 4 ćw. XIX w.,
  - dom nr 2, mur., ok. 1880 r.,
  - dom nr 3, mur., 4 ćw. XIX w.,
  - dom nr 5, mur., 4 ćw. XIX w.,
  - dom nr 8, mur., 1 ćw. XIX w.,
  - budynek gospodarczy nr 8, pocz. XX w.,
  - dom nr 9, XIX/XX w.,
  - dom nr 10, mur., k. XIX w.,
  - dom nr 17, mur., pocz. XX w.,
- m) zabudowa przy ul. Staszica:
  - kamienica nr 1, mur., 1 ćw. XX w.,
  - kamienica nr 2, mur., pocz. XX w.,
  - dom nr 3, ob. bank, mur., 1 ćw. XX w.,
  - kamienica nr 4, mur., 1913 r.,
  - dom nr 5, mur., 1930 r.,
  - młyn w zagrodzie młynarskiej, nr 8; młyn zbożowy, mur./szach.,1827 r., budynek mieszkalny właściciela, mur./szach.,1827 r.,

---

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

- dom nr 9, mur., poł. XIX w.,
  - kamienica nr 16, mur., pocz. XX w.,
  - dom nr 18, mur., XX w.,
- n) zabudowa przy ul. 22-go Stycznia:
- kamienica nr 5, mur., XIX/XX w.,
  - kamienica nr 8, mur., 4 ćw. XIX w.,
  - kamienica nr 9, mur., 1 ćw. XX w.,
  - kamienica nr 10, mur., 1 ćw. XX w.,
  - kamienica nr 11, mur., XIX/XX w.,
  - dom nr 12, mur., 4 ćw. XIX w.,
  - dom nr 13, mur., pocz. XX w.,
  - dom nr 17, mur., 4 ćw. XIX w.,
  - dom nr 24, mur., 4 ćw. XIX w.,
  - dom nr 26, mur., 4 ćw. XIX w.,
  - dom nr 27, mur., 4 ćw. XIX w.,
  - dom nr 28, mur., 2 poł. XIX w.,
  - dom nr 29, mur., pocz. XX w.,
  - budynek gospodarczy nr 32, ob. usługowy, mur., 1 ćw. XX w.,
  - budynek gospodarczy nr 46, mur., 1 ćw. XX w.,
  - kamienica nr 48, mur., 4 ćw. XIX w.,
  - dom nr 52, mur., 1 ćw. XX w.,
  - dom nr 58, mur., 1 ćw. XX w.,
- o) zabudowa przy ul. Wojska Polskiego:
- hotel, ob. kamienica nr 2, mur., 4 ćw. XIX w.,
  - kamienica nr 3, mur., 1 ćw. XX w.,
  - kamienica nr 4, mur., pocz. XX w.,
  - kamienica nr 5, mur., pocz. XX w.,
  - kamienica nr 6, mur., 4 ćw. XIX w.,
  - kamienica nr 7, mur., 4 ćw. XIX w.,
  - kamienica nr 8, mur., 4 ćw. XIX w.,
  - dom nr 10, mur., ½ ćw. XX w.,
  - kamienica nr 11, mur., 1 ćw., XX w.,
  - dom nr 13, mur., 4 ćw. XIX w.,
  - dom nr 14, mur., 1 ćw. XX w.,
  - dom nr 15, mur., 1 ćw. XX w.,
  - kamienica nr 21, mur., 1930 r.,
- p) zabudowa przy ul. Zduny:
- dom nr 2, mur., pocz. XX w.,
  - dom nr 5, mur., l. 30-te XX w.,
  - dom nr 9, mur., ½ ćw. XX w.,
- q) Park Miejski, ul. Staszica/Młyńska/Parkowa, l. 30-te XX w.,
- r) zespół domów wielorodzinnych - ul. Bydgoska:
- dom nr 31,
  - dom nr 33,
  - dom nr 35,

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

- dom nr 37,
  - dom nr 39,
  - s) zespół domów wielorodzinnych
    - ul. Kościuszki:
      - dom nr 3,
      - dom nr 4,
      - dom nr 5,
      - dom nr 6,
      - dom nr 7,
      - dom nr 8,
      - dom nr 9,
      - dom nr 10,
      - dom nr 11,
      - dom nr 12,
      - dom nr 13,
  - t) zespół domów wielorodzinnych - ul. Grunwaldzka:
    - dom nr 1,
    - dom nr 2,
    - dom nr 3,
    - dom nr 4,
    - dom nr 5;
- 3) dla obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w ewidencji zabytków wymienionych w pkt. 1 i 2:
- a) dopuszczenie rozbudowy w głąb działki budowlanej lub z boku budynku, przy czym wysokość rozbudowy nie większą od istniejącego budynku historycznego o cechach zabytkowych, z uwzględnieniem lit. b,
  - b) w przypadku rozbudowy, o której mowa w lit. a zachowanie analogii do istniejącego budynku historycznego o cechach zabytkowych w zakresie: materiałów ścian, geometrii dachu, proporcji otworów okiennych, stolarki okiennej oraz rytmu i artykulacji elewacji, albo wyróżnienie w bryle realizowanej zabudowy obiektu historycznego,
  - c) zakaz nadbudowy,
  - d) zachowanie lub odtworzenie historycznych: formy i geometrii dachu oraz rodzaju pokrycia dachowego,
  - e) w przypadku budynków mieszkalnych zachowanie historycznej stolarki okiennej i drzwiowej, zaś w przypadku konieczności jej wymiany nawiązanie: kompozycją, proporcją i podziałem do oryginalnej,
  - f) stosowanie jednolitej dla całej elewacji budynku kolorystyki stolarki okiennej, z wyłączeniem witryn lokali usługowych,
  - g) zakaz zmiany układu kompozycyjnego elewacji od strony dróg publicznych,
  - h) zakaz tynkowania i ocieplania zewnętrznego historycznych elewacji ceglanych,
  - i) zakaz lokalizacji kolektorów słonecznych na elewacjach i połaciach dachowych od strony frontu działki oraz na połaciach dachowych o spadku większym niż 20°,
  - j) dopuszczenie dodatkowego doświetlania poddaszy przez okna połaciowe, a w połaciach dachowych od strony podwórza także przez lukarny, przy czym łączna powierzchnia

- tych okien lub lukam nie może przekroczyć 10% powierzchni połaci dachu, na której elementy te będą umieszczone,
- k) zakaz rozbiórki, z wyłączeniem przypadków uzasadnionych złym stanem technicznym budynku, potwierdzonym ekspertyzą techniczną,
  - l) nakaz wykonania inwentaryzacji pomiarowej i fotograficznej obiektu przeznaczanego do rozbiórki oraz przekazanie jednego egzemplarza ww. opracowania organowi do spraw ochrony zabytków;
- 4) w strefie ochrony konserwatorskiej układu urbanistycznego, oznaczonej na rysunku planu:
- a) ochronę i zachowanie historycznego układu urbanistycznego, zgodnie z pozostałymi ustaleniami planu;
  - b) gabaryty, formę architektoniczną oraz usytuowanie nowych budynków, nawiązujące do cech architektury lokalnej oraz do sąsiednich obiektów objętych ochroną konserwatorską;
  - c) nakaz sytuowania głównych kalenic dachów budynków równoległe do linii rozgraniczających przyległe tereny komunikacji, z dopuszczeniem odstępstw:
    - w budynkach na narożnikach i łukach ulic,
    - w budynkach odsuniętych od linii rozgraniczających ww. dróg o nie mniej niż 5 m,
    - w budynkach użyteczności publicznej,
    - w budynkach pomocniczych.
  - d) dachy budynków mieszkalnych, mieszkalno-usługowych i usługowych - o kącie nachylenia połaci większym niż 30° - dwuspadowe, o ile z przepisów szczegółowych nie wynika inaczej,
  - e) wykończenie zewnętrzne budynków (elewacja, pokrycie dachu, stolarka okienna i drzwiowa) z zastosowaniem tradycyjnych technik i materiałów budowlanych,
  - f) zakaz lokalizacji reklam, szyldów lub tablic informacyjnych w sposób przesłaniający elementy i detale architektoniczne budynków;
- 5) w granicach strefy ochrony stanowisk archeologicznych, strefy ochrony konserwatorskiej oraz na terenie zabytkowych parków i cmentarzy, w celu ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego podczas prac ziemnych związanych z zabudowaniem bądź zagospodarowaniem terenu nakaz prowadzenia badań archeologicznych, na które inwestor winien uzyskać pozwolenie WWKZ przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę zgodnie z przepisami o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
- 6) możliwość odstąpienia od nakazów i zakazów zawartych w pkt 3-5, jednak wyłącznie pod warunkiem akceptacji rozwiązań niezgodnych z tymi nakazami lub zakazami przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w odpowiednich zezwoleniach lub uzgodnieniach dokonywanych na podstawie przepisów odrębnych przed wydaniem pozwolenia na budowę lub przed skutecznym złożeniem zgłoszenia zamiaru wykonania robót budowlanych, albo zmiany sposobu użytkowania obiektu budowlanego.
2. W przypadku wykreślenia wymienionych w ust. 1 obiektów z rejestru lub ewidencji zabytków – ustaleń ust. 1 odpowiednich dla danego obiektu – nie stosuje się.

Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego dla wsi Osiek nad Notecią przyjęty został Uchwałą nr XIII/110/2015 Rady Miejskiej w Wyrzysku z dnia 27.11.2015 r. (Dz. Urz. Woj. Wlkp. z 2015 r., poz. 8233).

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

---

1. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej ustala się:

- 1) obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków, do których należą:
  - a) kościół parafialny p.w. św. Józefa, ul. Główna, mur., 1938 r.,
  - b) szkoła, ob. przedszkole z budynkiem gospodarczym, ul. Bohaterów 28, mur., l. 20-te XX w.,
  - c) szkoła, ob. Gimnazjum im. Jana Pawła II, ul. Główna 58, mur., ok. 1912 r.,
  - d) krzyż z figurą Chrystusa, k. XIX w.,
  - e) zespół dworca kolejowego:
    - dworzec, ul. Dworcowa 2, mur., ok. 1851 r.,
    - poczta, ul. Dworcowa 1, mur., ok. 1860 r.,
    - kolejowa wieża ciśnień, ul. Dworcowa, mur., ok. 1912 r.,
    - szalet z budynkiem gosp., ul. Dworcowa, mur., ok. 1851 r.,
    - pompownia, ul. Dworcowa, mur., pocz. XX w.,
    - budynek kolejowy, ul. Dworcowa, mur., pocz. XX w.,
    - nastawnia, ul. Dworcowa, mur., pocz. XX w.,
    - magazyn, ul. Dworcowa, mur., pocz. XX w.,
    - dom, ul. Dworcowa 4, mur., 1 éw. XX w.,
    - dom, ul. Dworcowa 5, mur., 1 éw. XX w.,
    - dom z budynkiem gospodarczym, ul. Dworcowa 34, mur., 1 éw. XX w.,
    - dom dróżnika, ul. Leśna 27, mur, 1 éw. XX w.,
    - dom dróżnika, ul. Leśna, mur. 1 éw. XX w. – rozebrany,
    - dom dróżnika., Osiek - Prac 9, mur, 1 éw. XX w.,
  - f) cmentarze: - cmentarz katolicki, ul. Dworcowa, 1920 r.,
    - cmentarz epidemiczny, zlikwidowany, ul. XXX - lecia, poł. XIX w.,
    - cmentarz ewangelicki, nieczynny, ul. Główna, poł. XIX w.,
  - g) zabudowa przy ul. Bohaterów:
    - dom nr 1, mur, pocz. XX w.,
    - dom nr 2, mur, pocz. XX w - rozebrany,
    - dom nr 4, mur, 2 poł. XIX w.,
    - dom nr 23, mur, pocz. XX w.,
    - dom nr 26, mur., pocz. XX w.,
    - dom nr 27, mur., XIX/XX w.,
    - dom nr 36, mur., pocz. XX w.,
  - h) zabudowa przy ul. Dworcowej:
    - dom nr 26, mur., pocz. XX w.,
    - dom nr 27, mur., pocz. XX w.,
    - dom nr 28, mur., pocz. XX w.,
    - dom nr 29, mur., pocz. XX w.,
    - dom nr 38, mur., XIX/XX w.,
  - i) zabudowa przy ul. Głównej:
    - dom nr 1, mur., pocz. XX w.,
    - dom nr 2, mur., 1 poł. XIX w.,
    - dom nr 3, mur., 1 poł. XIX w.,
    - kamienica nr 4, mur, ok. 1900 r.,

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

- dom nr 5, mur, 2 poł. XIX w.,
  - dom nr 6, mur, 1 poł. XIX w.,
  - dom nr 9, mur, XIX/XX w.,
  - dom nr 12, mur, XIX/XX w.,
  - dom nr 15, mur, 1 ćw. XX w.,
  - kamienica nr 16, mur, 1926 r.,
  - dom nr 19, mur, 1905 r.,
  - dom nr 20, mur, 1 ćw. XX w.,
  - dom nr 27, mur, 1. 30 - te XX w.,
  - dom nr 46, mur, 2 poł. XIX w.,
  - dom nr 50 z budynkiem gospodarczym, mur, 1 ćw. XX w.,
  - willa nr 53, mur, 1910 r.,
  - dom nr 54, mur, 1 poł. XIX w.,
  - dom nr 55, mur, ok. 1905-1908 r.,
  - dom nr 57, mur, 1 ćw. XX w.,
  - dom nr 59, mur, ok. 1929 r.,
  - dom nr 60, mur, 1 ćw. XX w.,
  - dom nr 65, mur., k. XIX w.,
  - dom nr 66, mur., ok. poł. XIX w.,
  - kamienica nr 67, mur., ok. 1900 r.,
  - dom nr 68, mur., 2 poł. XIX w.,
  - budynek gospodarczy, ul. Główna/Przemysłowa, mur., 1934 r.,
- j) zabudowa przy ul. Leśnej
- dom nr 4, mur., pocz. XX w.,
- k) zabudowa przy ul. Lipowej:
- dom nr 3, mur., ok. 1910 r.,
  - dom nr 7, mur., 1 ćw. XX w.,
  - dom nr 8, mur., 1 ćw. XX w.,
  - dom nr 12, mur., 1 ćw. XX w.,
  - dom nr 13, mur., pocz. XX w.,
  - dom nr 22, mur., pocz. XX w.,
  - dom nr 23, mur., 1 ćw. XX w.,
  - dom nr 24, mur., ok. 1939 r.,
  - dom nr 26, mur., k. XIX w.,
  - dom, ul. Lipowa-Główna, mur., pocz. XX w.,
- l) zabudowa przy ul. Przecznej
- dom nr 1, mur., 1 ćw. XX w.,
- m) zabudowa przy ul. Przemysłowej:
- dom nr 2-3, mur., 2 poł. XIX w.,
  - dom nr 24, mur., 1 poł. XIX w.,
- n) zabudowa przy ul. Sportowej
- dom nr 1, mur., 1 ćw. XX w.,
- o) zabudowa przy ul. Wąskiej:
- dom nr 2-3, mur, 2 poł. XIX w.,
  - dom nr 7 z budynkiem gospodarczym, mur., 1 ćw. XX w.,

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

- p) zabudowa Osiek – Pracz - zespół folwarczny:
- dom administratora, ob. dom nr 7, mur., pocz. XX w.,
  - dom nr 1-2, mur., pocz. XX w.,
  - dom nr 3, mur., pocz. XX w.,
  - dom nr 6 z budynkiem gospodarczym, mur., pocz. XX w.,
  - dom nr 8, mur., pocz. XX w.,
  - dom nr 11, mur., pocz. XX w.,
  - magazyn, ob. dom nr 12, mur., pocz. XX w.,
  - stajnia z magazynem, ob. budynek gospodarczy, mur., pocz. XX w.,
  - stajnia z magazynem, ob. budynek gospodarczy, mur., pocz. XX w.,
  - stajnia, ob. budynek gospodarczy, mur., 1 ćw. XX w.,
  - stodoła, mur./szach., pocz. XX w.,
  - chlewik, mur. pocz. XX w.;
  - chlewik, mur. pocz. XX w.;
- 2) dla obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków wymienionych w pkt. 1 ustala się:
- a) zachowanie bryły budynku i kształtu dachu,
  - b) dopuszczenie rozbudowy w głąb działki budowlanej lub z boku budynku, przy czym wysokość rozbudowy nie większą od istniejącego budynku historycznego o cechach zabytkowych, z uwzględnieniem lit. c,
  - c) w przypadku rozbudowy, o której mowa w lit. a, zachowanie analogii do istniejącego budynku historycznego o cechach zabytkowych w zakresie: materiałów ścian, geometrii dachu, proporcji otworów okiennych, stolarki okiennej oraz rytmu i artykulacji elewacji, albo wyróżnienie w bryle realizowanej zabudowy obiektu historycznego,
  - d) zakaz nadbudowy,
  - e) zachowanie lub odtworzenie historycznych: formy i geometrii dachu oraz rodzaju pokrycia dachowego,
  - f) w przypadku budynków mieszkalnych zachowanie historycznej stolarki okiennej i drzwiowej, zaś w przypadku konieczności jej wymiany nawiązanie: kompozycją, proporcją i podziałem do oryginalnej,
  - g) stosowanie jednolitej dla całej elewacji budynku kolorystyki stolarki okiennej, z wyłączeniem witryn lokali usługowych,
  - h) zakaz zmiany układu kompozycyjnego elewacji od strony dróg publicznych,
  - i) zakaz tynkowania i ocieplania zewnętrznego historycznych elewacji ceglanych,
  - j) zakaz lokalizacji kolektorów słonecznych na elewacjach i połaciach dachowych od strony frontu działki oraz na połaciach dachowych o spadku większym niż 20°,
  - k) dopuszczenie dodatkowego doświetlenia poddaszy przez okna połaciowe, a w połaciach dachowych od strony podwórza także przez lukamy, przy czym łączna powierzchnia tych okien lub lukam nie może przekroczyć 10% powierzchni połaci dachu, na której elementy te będą umieszczone,
  - l) zakaz rozbiórki, z wyłączeniem obiektów w złym stanie technicznym budynku, potwierdzonym ekspertyzą techniczną, a także po uzyskaniu zgody Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na wykreślenie danego obiektu z ewidencji zabytków,
  - m) nakaz wykonania inwentaryzacji pomiarowej i fotograficznej obiektu przeznaczanego do rozbiórki oraz przekazanie jednego egzemplarza ww. opracowania Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków;

- 3) strefie ochrony konserwatorskiej układu ruralistycznego, oznaczonej na rysunku planu:
    - a) ochronę i zachowanie historycznego układu ruralistycznego, zgodnie z pozostałymi ustaleniami planu,
    - b) gabaryty, formę architektoniczną oraz usytuowanie nowych budynków, nawiązujące do cech architektury lokalnej oraz do sąsiednich obiektów objętych ochroną konserwatorską,
    - c) nakaz sytuowania głównych kalenic dachów budynków równoległe do linii rozgraniczających przyległe tereny komunikacji, z dopuszczeniem odstępstw:
      - w budynkach na narożnikach i łukach ulic,
      - w budynkach odsuniętych od linii rozgraniczających ww. dróg o nie mniej niż 5 m,
      - w budynkach użyteczności publicznej,
      - w budynkach pomocniczych,
    - d) dachy budynków mieszkalnych, mieszkalno-usługowych i usługowych - o kącie nachylenia połaci większym niż 30° - dwuspadowe, o ile z przepisów szczegółowych nie wynika inaczej,
    - e) wykończenie zewnętrzne budynków (elewacja, pokrycie dachu, stolarka okienna i drzwiowa) z zastosowaniem tradycyjnych technik i materiałów budowlanych,
    - f) zakaz lokalizacji reklam, szyldów lub tablic informacyjnych w sposób przesłaniający elementy i detale architektoniczne budynków;
  - 4) w granicach strefy ochrony stanowisk archeologicznych, stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków, stanowisk archeologicznych objętych ochroną konserwatorską oraz cmentarzy objętych ochroną konserwatorską, w celu ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego podczas prac ziemnych związanych z zabudowaniem bądź zagospodarowaniem terenu nakaz prowadzenia badań archeologicznych, na które inwestor winien uzyskać pozwolenie WWKZ przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę zgodnie z przepisami o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
  - 5) w sytuacjach szczególnych, odstąpienie od nakazów i zakazów zawartych w pkt 2-4, możliwe będzie pod warunkiem akceptacji rozwiązań niezgodnych z tymi nakazami lub zakazami przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w odpowiednich zezwoleniach lub uzgodnieniach dokonywanych na podstawie przepisów odrębnych przed wydaniem pozwolenia na budowę lub przed skutecznym złożeniem zgłoszenia zamiaru wykonania robót budowlanych, albo zmiany sposobu użytkowania obiektu budowlanego.
2. W przypadku wykreślenia wymienionych w ust. 1 obiektów z rejestru lub ewidencji zabytków – ustaleń ust. 1 odpowiednich dla danego obiektu – nie stosuje się.

Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego dla wsi Polanowo przyjęty został Uchwałą nr XXXVI/330/2013 Rady Miejskiej w Wyrzysku z dnia 29.11.2013 r. (Dz. Urz. Woj. Wlkp. z 2014 r., poz. 331).

1. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej ustala się dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego nakaz:
  - 1) prowadzenia badań archeologicznych podczas prac ziemnych związanych z zabudową i zagospodarowaniem terenu po uzyskaniu pozwolenia od Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków określającego zakres badań archeologicznych;

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

- 2) uzyskania pozwolenia Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prowadzenie badań archeologicznych podczas inwestycji przed otrzymaniem decyzji o pozwoleniu na budowę.

Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego w rejonie miejscowości Dobrzyniewo i Kosztowo przyjęty został Uchwałą nr XXXVII/344/2013 Rady Miejskiej w Wyrzysku z dnia 30.12.2013 r. (Dz. Urz. Woj. Wlkp. z 2014 r., poz. 671).

1. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej ustala się:
  - 1) dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego w granicach archeologicznej strefy ochrony konserwatorskiej, istnieje obowiązek prowadzenia badań archeologicznych podczas prac ziemnych związanych z zabudową elektrowni wiatrowych wraz z towarzyszącą im infrastrukturą, na które należy uzyskać pozwolenie Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków określając zakres badań archeologicznych;
  - 2) pozwolenie Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prowadzenie badań archeologicznych podczas inwestycji należy uzyskać przed otrzymaniem decyzji o pozwoleniu na budowę.

Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego w rejonie miejscowości Kosztowo i Rzęszkowo przyjęty został Uchwałą nr XLVII/416/2014 Rady Miejskiej w Wyrzysku z dnia 30.10.2014 r. (Dz. Urz. Woj. Wlkp. z 2014 r., poz. 6815).

1. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej ustala się:
  - 1) w granicach archeologicznych stref ochrony konserwatorskiej, nakazuje się przeprowadzenie badań archeologicznych podczas prac ziemnych związanych z zabudową bądź zagospodarowaniem terenu;
  - 2) na prowadzenie badań opisanych w pkt 1 inwestor winien uzyskać pozwolenie Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu przed uzyskaniem decyzji o pozwoleniu na budowę.

Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego dla inwestycji pn. "budowa dwutorowej linii elektroenergetycznej 400 kV relacji GPZ Bydgoszcz zachód – GPZ Piła Krzewina" na terenie Gminy Wyrzysk przyjęty został Uchwałą nr XIII/109/2015 Rady Miejskiej w Wyrzysku z dnia 27.11.2015 r. (Dz. Urz. Woj. Wlkp. z 2015 r., poz. 8241).

1. Wprowadza się formę ochrony zabytków dla występujących na terenie planu zabytków archeologicznych, w postaci niżej wymienionych ustaleń ochronnych, obowiązujących w granicach oznaczonych na rysunku planu stref ochrony stanowisk archeologicznych:
  - 1) nakaz poprzedzenia rozpoczęcia robót budowlanych związanych z prowadzeniem robót ziemnych, jak również poprzedzenia wszelkich prac ziemnych oraz sadzenia drzew i krzewów – wystąpieniem do WKZ o wytyczne konserwatorskie oraz uzgodnieniem zakresu niezbędnych badań archeologicznych;

- 2) nakaz przeprowadzenia badań archeologicznych, których konieczność przeprowadzenia oraz zakres określi pozwolenie WKZ uzyskane przed wydaniem pozwolenia na budowę;
- 3) zakaz prowadzenia prac ziemnych oraz robót budowlanych z nimi związanymi, a także sadzenia drzew i krzewów, bez wyczerpania odpowiednich kroków wymienionych w pkt 1 oraz 2;
2. Strefy ochrony stanowisk archeologicznych, o których mowa w ust. 1, obejmują obszary ujęte jako zabytki archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków na kartach oznaczonych numerami: 21, 26, 30, 33, 34, 37, 42 oraz 46.

Plany Odnowy Miejscowości na terenie Gminy Wyrzysk

Z pośród 32 miejscowości na terenie gminy, 5 posiada POM, co daje 15,6% zaopatrzenia sołectw w ten dokument. Konieczna jest aktualizacja POM dla Osieka nad Notecią, który w 2015 r. stracił swoją ważność. Aktualnie obowiązujące opracowania dotyczą okresu programowania na lata 2010 – 2017 i większość z nich uchwalona została w 2010 roku. Miejscowości posiadające aktualne POM w Gminie Wyrzysk to: Dobrzyniewo, Kosztowo, Gromadno, Auguścin i Falmierowo.

Wymienione Plany mają być narzędziem służącym podniesieniu standardu życia i pracy na wsi poprzez realizację zadań inwestycyjnych zwiększających atrakcyjność wsi i otwierających daną miejscowość dla nowych mieszkańców, inwestorów gospodarczych oraz turystów. Dodatkowo korespondują z poprzednią Strategią Rozwoju Gminy Wyrzysk.

POM przedstawiają charakterystykę danej miejscowości w tym jej położenie, przynależność administracyjną, powierzchnię, liczbę ludności oraz historię. Opisano również zasoby przyrodnicze, dziedzictwo kulturowe, infrastrukturę społeczną i techniczną, rolnictwo i gospodarkę oraz kapitał społeczny i ludzki w danych miejscowościach. Przeprowadzono ponadto analizy SWOT oraz dokonano wyznaczenia celów i projektów wraz z szacunkowymi kosztami. Dodatkowo zalecono monitoring planu. Obiekty zabytkowe na obszarach poszczególnych jednostek niejednokrotnie stanowią ważne i historyczne miejsca, z którymi mieszkańcy wsi się utożsamiają.

Gminny Plan Ochrony Zabytków Nieruchomych na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

Gmina Wyrzysk posiada Gminny Plan Ochrony Zabytków Nieruchomych na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych. Ponadto dla wyszczególnionych poniżej zabytków nieruchomych opracowano indywidualne plany ochrony na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych:

- Bagdad – zespół dworsko parkowy wpisany do rejestru zabytków decyzją z dnia 13.01.1981 r. A – 325;
- Dąbki – zespół pałacowo – parkowy wpisany do rejestru zabytków decyzją z dnia 14.01.1981 r. A – 387;
- Glesno – dwór wraz z parkiem wpisany do rejestru zabytków decyzją z dnia 30.12.1980 r. A – 382;
- Glesno – Kościół parafialny p.w. Św. Jadwigi wpisany do rejestru zabytków decyzją z dnia 03.11.1987 r. A – 797;

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

- Kosztowo – Kościół parafialny p.w. Św. Anny wpisany do rejestru zabytków decyzją z 1962 r. A – 466;
- Wyrzysk – zespół kościoła par. p.w. Św. Marcina wraz z plebanią i ogrodem plebańskim wpisany do rejestru zabytków decyzją z dnia 05.05.2008 r. 653/Wlkp/A;
- Wyrzysk – Bożnica ul. Pocztowa 6 wpisana do rejestru zabytków decyzją z dnia 30.12.1994 r. A – 761.

W dokumencie wymieniono potencjalne zagrożenia dla zabytków rejestrowych: zagrożenie pożarowe, silne wiatry, katastrofy drogowe, działania wojenne. Podsumowano rozmieszczenie obiektów, zagrożenia dla zabytków, określono sposoby ochrony zabytków w zależności od rodzaju zagrożenia, wymieniono elementy zabytków podlegające zabezpieczeniu. Ponadto przedstawiono jednostki organizacyjne chroniące zabytki nieruchomości na podstawie indywidualnych planów ochrony, jednostki organizacyjne, które przewidują rozstrządkowanie zabytków ruchomych, jednostki organizacyjne chroniące zabytki nieruchomości poprzez montaż na nich znaków Konwencji Haskiej. Przedstawiono również sposób współdziałania powiadamiania i łączności, wymieniono właścicieli obiektów zabytkowych, określono sposoby informowania o stratach oraz podano jednostki, instytucje i organizacje przewidziane do udzielenia pomocy zabytkom w razie zagrożenia.

5.2 Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1. Zarys historii obszaru gminy

Najstarsze osadnictwo w okolicach Wyrzyska datowane jest na ok. 10 tys. lat p.n.e. i związane jest ze wsią Żuławka. Miejscowa ludność wybudowała w tym czasie przeprawę przez Notec, co potwierdzają badania archeologiczne. W epoce brązu i epoce żelaza ówczesni osadnicy w wyniku podniesienia poziomu wód powierzchniowych zmuszeni zostali do przemieszczenia się w miejsca wyżej położone. W tym czasie ważną rolę odgrywała nie tylko Notec, ale również Łobżonka, zaś Osiek nad Notecią stał się miejscem osiedlenia.

W czasach średniowiecza na terenie gminy w miejscowości Dąbki 13 września 1431 r. odbyła się jedna z bitew polsko – krzyżackich. Po stronie polskiej walczyli wielkopolscy chłopcy, głównie z Krajny oraz nieliczna grupa polskiej szlachty, do której można zaliczyć: starostę waleckiego i drahimskiego Jana Jarongiewicza herbu Orla, byłego starostę waleckiego Dobrogosta Koleńskiego z Kolna, kasztelana arcybiskupiego z Kamienia Krajeńskiego, czy też właściciela Gostynia Bartosza III Wezenborga herbu Nałęcz. Wojska polskie rozgromiły oddział 600 konnych i 500 pieszych Krzyżaków zdobywając cztery chorągwie, tabory i jeńców. Podczas „potopu szwedzkiego” miejscowości gminne zostały bardzo zniszczone (1655 – 1660).

Po I rozbiorze Polski (1772 r.) Wyrzysk z całą okolicą stał się częścią Królestwa Polskiego. W tym czasie rozpoczęto działania germanizacyjne oraz kolonizację osób pochodzenia niemieckiego. Na terenie dzisiejszej gminy zaczęły się prace związane z budową Kanału Bydgoskiego i regulacji Noteci. W latach 70. XVIII w. w okolicach Wyrzyska funkcjonowało 9 młynarzy. W XIX w. nastąpiło ponowne osiedlenie się Niemców na terenach dzisiejszej Gminy Wyrzysk. W latach 1807 – 1815 obecny obszar Gminy Wyrzysk należał do

Księstwa Warszawskiego. W okresie pruskim, szczególnie w 2 poł. XIX wieku rejony te przeżywały okres intensywnego rozwoju. Kształtowało się towarowe rolnictwo typu kapitalistycznego, oparte w dużej mierze na własności ziemskiej. W 1838 r. uchwalono w Prusach najwcześniejszą w Europie ustawę kolejową. Plan budowy traktów kolejowych dotyczył również terenów obecnej gminy, a 10 lat później powstała linia kolejowa Piła – Bydgoszcz, przebiegająca przez: Bąkowo, Osiek nad Notecią oraz Ostrówek. Popularność transportu kolejowego sprawiła, że w latach 1886 – 1889 dobudowano drugi tor.

W 1919 r. na mocy traktatu wersalskiego powiat wyrzyski stał się częścią niepodległego Państwa Polskiego, po wcześniejszych walkach powstańczych. W okresie międzywojennym powstało wiele obiektów użyteczności publicznej, nastąpił rozwój handlu, usług i rzemiosła. Lata 30. XX w. charakteryzowały się kryzysem gospodarczym, czego skutkiem było wysokie bezrobocie. 1 kwietnia 1938 r. nastąpiła zmiana granic administracyjnych kraju. Powiat wyrzyski włączono do województwa pomorskiego.

Z dniem 1 września 1939 r. rozpoczęły się działania wojenne na terenie całego kraju. Wojska niemieckie przybyły od strony Piły oraz Bydgoszczy. 26 stycznia 1945 r. do miasta wkroczyły oddziały Armii Czerwonej, które przyniosły wyzwolenie.

W 1975 r. powiat wyrzyski w wyniku reform administracyjnych został zlikwidowany. Gmina Wyrzysk została częścią nowo utworzonego województwa pilskiego. Po ostatniej reformie administracyjnej gmina Wyrzysk znajduje się w powiecie pilskim, w województwie wielkopolskim.

W dalszej części niniejszego podrozdziału wymieniono oraz krótko scharakteryzowano największe miejscowości w Gminie Wyrzysk odznaczające się walorami kulturowymi i historycznymi. Zaprezentowano je w kolejności malejącej według liczby ludności z końcem 2015 r. Wszystkie opisane poniżej wsie liczyły powyżej 300 osób. Dołączono również ryciny przedstawiające dane jednostki w latach 1940 - 1944.

WYRZYSK

niem. Wirsitz

Pierwsi ludzie zamieszkujący charakteryzowaną jednostkę związani byli z morenowym wzniesieniem zwanym Czubatką, gdzie założyli gród. Pierwsza wzmianka o miejscowości datowana jest na rok 1326 i związana jest z tzw. Kodeksem Wielkopolskim. W XIV w. Wyrzysk należał do rodu Pałuków, zaś w następnych wiekach do Wyrzyskich, Smoguleckich, Tuszyńskich, Bnińskich, czy Rydzyńskich. Na przestrzeni lat odnotowuje się zmiany nazw miejscowości Virisko (1449), Virzysk (1534), Werzisko (1569), Wyrzisko (1578). Wszystkie te nazwy związane są ze słowem „wier”, bądź „wir” (wyrek), które według językoznawców oznaczają głęboką, niespokojną toń na rzece.

Prawa miejskie Wyrzysk mógł uzyskać na przełomie XV i XVI wieku. Nie jest znana dokładna data. Przypuszczać można, że miejscowość otrzymała prawa miejskie w 1450 r. lub ok. 1565 r, a później ponownie w 1772 r., kiedy jego właścicielem był Wojciech Rydzyński.

Na początku XVI w. Wyrzysk odziedziczyli Jan i Andrzej Keyńscy. W 1511 roku obszar upraw w Wyrzysku wynosił ok. 600 ha (30 łanów). Mieszkańcy z tej powierzchni musieli płacić dziesięcinę arcybiskupowi gnieźnieńskiemu. W 1535 r. majątek zmniejszono

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

---

do 11 łąnów, ale z końcem XVI w. areal upraw zwiększono do 26 łąnów. Wtedy też w Wyrzysku była karczma, młyn oraz 5 rzemieślników.

W latach 1653 – 1695 Wyrzysk zamieszkiwało 11 – 13 chłopów. Na pocz. XVIII w. właścicielami Wyrzyska byli Bnińscy herbu Łódzia, którzy sprzedali miejscowość Rydzyńskim. Ostatnim posiadaczem Wyrzyska przed rozbiorami był Karol Rydzyński.

Po 1772 r. Wyrzysk widniał pod nazwą „Wirsitz”. Rok później mieszkało tu 9 szewców, 8 sukienników, 2 karczmarzy i 5 innych rzemieślników. Na przełomie XVIII i XIX w. w mieście żyli Polacy, Niemcy i Żydzi. W 1774 r. w Wyrzysku mieszkało 74 Żydów oraz 186 Polaków i Niemców łącznie. W 1783 r. w miejscowości było 31 domów, które zamieszkiwało 96 ewangelików, 58 żydów i 53 katolików. Osadnicy niemieccy zbudowali w Wyrzysku drewniany kościół ewangelicki, do którego dojeżdżał pastor z Łobzenicy aby sprawować nabożeństwa. Żydzi posiadali własną synagogę. W mieście był wtedy młyn, tartak, folusz, 2 karczmy.

W 1816 r. miasto liczyło 435 mieszkańców. Z początkiem 1818 r. Wyrzysk został siedzibą powiatu liczącego wówczas 67 tys. mieszkańców o wielkości 1160 km², mimo że największą miejscowością powiatu było Nakło. W następnych latach zauważono wzrost liczby ludności (1833 – 781 osób, 1843 – 892 osób, 1890 – ok. 1500 osób, ok. 1914 r. – 2000 osób). W latach 1824 – 1827 powstał bity trakt z Bydgoszczy do Berlina, przebiegający przez Wyrzysk. Była to pierwsza bita droga w Wielkopolsce. W 1860 r. wybudowano kościół w stylu gotyckim, a w 1890 ratusz.

W 1895 r. w Wyrzysku było 129 domów, a liczba mieszkańców wynosiła 1428. W kolejnych latach wystąpił dynamiczny rozwój miejscowości. W 1904 r. w Wyrzysku powstała straż pożarna. 6 lat później liczba mieszkańców wynosiła już 1700. Miasto posiadało budynki publiczne: Urząd Starostwa, Sąd Rejonowy, kościół ewangelicki, kościół katolicki, 2 szkoły, urząd skarbowy, szpital okręgowy. W 1912 r. w opisywanej jednostce urodził się Wernher von Braun – specjalista do spraw techniki raketowej i kosmicznej, twórca statków kosmicznych.

Pomiędzy ulicą Bydgoską, a ulicą Wiejską w północnej części miasta na niewielkim wzniesieniu znajdował się kościół ewangelicki. Wybudowano go w 1862 r., a jego powstanie wspierał król pruski. Świątynię wybudowano w stylu neogotyckim z licznymi przyporami i kwiatonami. W środku znajdowała się drewniana empora. Po II wojnie światowej, gdy ewangelicy wyjechali z miasta kościół służył jako magazyn. W latach 60 i 70 XX w. rozebrało go 4 „śmiałków”. Wydarzenia te spowodowały zmianę w krajobrazie kulturowym miasta oraz utratę dziedzictwa materialnego, które pozostawili po sobie osadnicy niemieccy.

Fot. 1. Nieistniejący kościół ewangelicki w Wyrzysku

Źródło: www.naszwyryzysk.pl

Dalsze losy miasta związane były z działaniami militarnymi w czasie I oraz II wojny światowej. W tym czasie zginęło wielu mieszkańców Wyrzyska. Po I wojnie światowej wielu Niemców, głównie urzędników wyjechało z miasta. Taką samą decyzję podjęła również większa część Żydów

Miasto na dzień 25.10.2016 r. posiadało 5 186 mieszkańców, w tym 83 mieszkańców czasowych.

Ryc. 3. Wyrzysk w 1944 r.

Źródło: mapa topograficzna Messtischblatt, godło 2869

OSIEK NAD NOTECIĄ

niem. *Netzthal, Wiesenau*

Miejscowość wzmiankowana po raz pierwszy w 1378 roku. Nazwę wsi należy utożsamiać od wyrazu „osiec”, czyli wykosić, co oznacza, że założenie wsi wiązało się z liczną wycinką drzew. Jej właścicielami były m.in. następujące rody: Mielżyńskich, Wyrzyskich, Bnińskich oraz Rydzyńskich. Pierwsza odnotowana wiadomości o Osieku nad Notecią pochodzi z 1260 r. w dokumentach wydanych przez księcia Bolesława Pobożnego. W latach 1565 – 1579 we wsi znajdowała się karczma, zaś w 1773 r. w zapiskach historycznych odnotowano karczmę oraz kuźnię. W 1848 r. wybudowano linię kolejową Piła – Bydgoszcz z przystankiem w Osieku nad Notecią. Inwestycja ta przyspieszyła rozwój miejscowości. Z początkiem lat 90. XIX w. wybudowano brukowaną szosę łączącą Osiek nad

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

Notecią z Łobżenicą. W 1864 r. jednostka wiejska liczyła 924 mieszkańców głównie wyznania ewangelickiego zamieszkująca 107 domów. 9 grudnia 1931 r. przeprowadzono spis ludności, według którego Osiek nad Notecią liczył 1047 mieszkańców. W 1932 r. odbywały się tu targi zwierząt gospodarczych. Do końca II wojny światowej miejscowość posiadała także młyn. W latach 1972 – 1976 odkryto tu cmentarzysko, które jest jednym z najcenniejszych stanowisk archeologicznych na terenie gminy. Wydarzenie to spowodowało potrzebę powstania Muzeum Kultury Ludowej, w którym znajdują się liczne historyczne przedmioty, nie tylko archeologiczne. W 1935 r. do Osieka nad Notecią przyłączono Prac, który był do tego czasu osobną miejscowością. Przy ulicy Głównej, w południowej części wsi znajduje się szkoła z 1912 roku oraz były Urząd Gminy z 1900 r. Obiekty te posiadają liczne detale architektoniczne, które wyróżniają je na tle pozostałych.

Podobnie, jak i w Wyrzysku, tak również w Osieku nad Notecią mieścił się kościół ewangelicki. Rosnąca liczba wiernych z pocz. XX w. zmusiła władze pruskie do wybudowania świątyni. Ukończenie budowy nastąpiło 27.12.1909 r. Świątynia w stylu neogotyckim znajdowała się przy obecnej ulicy Głównej. W 1924 r. nastąpiła próba siłowego odebrania świątyni mniejszości niemieckiej przez Polaków (katolików), ponieważ po I wojnie światowej ewangelicy częściowo wyjechali z Osieka nad Notecią, a katolicy nie posiadali jeszcze własnego kościoła. Spór załagodzone, a katolicy dostali pozwolenie na budowę własnego kościoła. W czasie II wojny światowej kościół ewangelicki w Osieku nad Notecią ponownie zaczął odżywać, wzrastała liczba ewangelików. Ostatnie nabożeństwo odprawione zostało najprawdopodobniej 17.01.1945 r. Ponadto ewangelicy posiadali swoją szkołę (obecnie szkoła im. Jana Pawła II) oraz pastorówkę (obecnie przedszkole). Po zakończeniu działań wojennych dawny kościół ewangelicki chwilo użytkowany był przez katolików, a później funkcjonował jako magazyn GS. Wyburzono go w 1968 roku.

Fot. 2. Nieistniejący kościół ewangelicki w Osieku nad Notecią
Źródło: www.wielkopolskie.fotopolska.eu

Miejscowość na dzień 25.10.2016 r. posiadała 3 812 mieszkańców, w tym 68 mieszkańców czasowych. Warto odnotować, iż nigdy nie posiadała praw miejskich. Oddalona jest od Wyrzyska w odległości ok. 4,5 km (odległość drogowa).

Ryc. 4. Osiek nad Notecią w 1944 r.

Źródło: mapa topograficzna Messtischblatt, godło 2869

GLESNO

niem. Glesno

Właścicielem wsi w XVII w. była Izabela z Kalksteinów Chłapowska. Od 2 poł. XVIII w. majątek ziemski przeszedł w ręce rodziny Korytowskich, później Trapezyńskich. Kolejnym właścicielem miejscowości został w XIX w. Konstanty hrabia Bniński. Zakupu dokonała jego babka - kasztelanowa Bnińska. Folwark zajmował powierzchnię 6071 mórg. W 1899 r. Glesno w drodze spadku otrzymała Izabella Chłapowska. Na pocz. XX w. Glesno wraz z Bagdadem i Gleszczonkiem liczyło ok. 1550 ha. Od 1910 r. dobra Glesna należały do Mieczysława Chłapowskiego. Występowała tu hodowla konia szlacheckiego półkrwi, co było dużą specjalizacją w tamtych czasach. W latach 30. XX w. zarządcą majątku był Cejner, który uciekł z Glesna w czasie okupacji. Po nim zarządzał Karol Rychter, później jego szwagier z Młotówka. Po II wojnie światowej majątek upaństwowiono. Większość zabudowań pochodzi z 1850 roku.

Miejscowość na dzień 25.10.2016 r. posiadała 427 mieszkańców, w tym 9 mieszkańców czasowych. Oddalona jest od Wyrzyska w odległości ok. 5 km (odległość drogowa).

Ryc. 5. Glesno w 1944 r.

Źródło: mapa topograficzna Messtischblatt, godło 2869

KOSZTOWO

niem. Friedrichshöhe

Pierwsza udokumentowana informacja dotycząca Kosztowa pochodzi z 1372 roku. Nazwa miejscowości najprawdopodobniej pochodzi od słowa „koszuta”, co po czesku oznacza kozieł. Może to oznaczać, że w najbliższym sąsiedztwie występowała tu liczna zwierzyna. Pierwotnie Kosztowo nazywane było Koszutowem, a miejscowa ludność od początku istnienia wsi związana była z rolnictwem. Wieś była własnością szlachecką. W 1580 r. należała do K. Gorzewskiego i A. Wydrzyckiego. W 1618 r. Koszutowem władała rodzina Wydrzyckich i Smoguleckich, w 1659 r. St. Tuczyński, następnie do 1772 r. ponownie Smoguleccy, później Kołodzcy i Trąpczyńscy. Wieś ok. XVII i XVIII w. położona była nad rzeką Koszczą (obecnie rów melioracyjny). W 2 poł. XIX w. folwark o powierzchni 511 ha gruntów zakupił Eduard Buttner. Z pocz. XX w. ziemie kosztowskie należały do Ernsta Buttnera, a w okresie międzywojennym do Helmutha Buttnera. Do zabudowań folwarcznych na pocz. XX w. należała: cegielnia, mleczarnia oraz budynki inwentarskie o przeznaczeniu hodowlanym bydła czarno – białego rasy nizinnej. Po II wojnie światowej majątek został rozparcelowany. Ziemie ome przejęły gospodarstwa chłopskie oraz osadnicy z południowych krańców Polski, którzy osiedlali się na krańcach miejscowości. Pałac z parkiem został zaadaptowany na potrzeby szkoły.

Miejscowość na dzień 25.10.2016 r. posiadała 634 mieszkańców, w tym 9 mieszkańców czasowych. Oddalona jest od Wyrzyska w odległości ok. 5,5 km (odległość drogowa).

Ryc. 6. Kosztowo w 1944 r.

Źródło: mapa topograficzna Messtischblatt, godło 2869

FALMIEROWO

niem. Charlottenburg

Najstarsze ślady osadnictwa na terenie Falmierowa pochodzą z kultury łużyckiej i są datowane na okres około 500 – 400 r. p.n.e. W okresie 200 r. p.n.e. – 400 r. p.n.e. koczowały tu plemiona z kultury pomorskiej oraz wielbarskiej. W okresie wczesnego średniowiecza rejon Falmierowa był zamieszkały przez ludność słowiańską. Wieś powstała w 1402 roku. W okresie staropolskim Falmierowo należało do starostwa nakielskiego. Na przestrzeni XV – XVII w. właścicielami miejscowości był ród Grudzińskich. Przynależność państwową wieś zmieniła już w trakcie pierwszego zaboru i nosiła wówczas nazwę Charlottenburg. Od poł. XIX w. do 1945 r. dobra falmierowskie należały już do urzędniczo – ziemiańskiej rodziny Ramm. W tym czasie powstał pałac w Falmierowie ze „szklanym dachem”, który spłonął doszczętnie 2 marca 1926 r. W 2 poł. XIX w. Falmierowo było dużą wsią, w której wybudowano gorzelnię, cegielnię, hodowano owce i bydło bawarskie. W 1881 r. właścicielem Falmierowa był Hans Ram, a folwark wraz z Paulinowem liczył 1022 ha. Od początku lat 90. XIX w. majątek trafił do Charlotte Ram (być może stąd nazwa miejscowości), a w 1913 r. do Hansa Ram. 1895 roku ruszyła kolejka wąskotorowa na trasie Lobżenica – Trzeboń – Liszkowo – Falmierowo – Dębno – Izdebki – Witosław. Była to bardzo ważna inwestycja zrealizowana w części ze środków prywatnych, która zabezpieczyła ten rejon w środki transportu przy uprawie buraka cukrowego. O wielkości Falmierowa świadczy fakt, że w 1880 roku oddano do użytku jednoklasową szkołę wiejską. W latach 20. XX w. uczęszczało do niej średnio 68 dzieci z Falmierowa i Polinowa. Po okresie częstych zmian posadę długoletniego kierownika szkoły przejął Jan Keller, który uczył w Falmierowie od 1928 do 1964 roku. We wsi przy szkole działał lokalny teatr oraz Liga Ochrony Powietrznej i Przeciwgazowej, która przeprowadziła ćwiczenia przed wybuchem wojny i organizowała spotkania także dla okolicznych miejscowości. Po II wojnie światowej folwark w Falmierowie należał do PGR. Od 1947 r. dawny pałac wybudowany w 1927 r. o cechach neorenesansowych zaadaptowano na Państwowy Dom Pomocy Społecznej dla kobiet.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

Miejscowość na dzień 25.10.2016 r. posiadała 406 mieszkańców, w tym 4 mieszkańców czasowych. Oddalona jest od Wyrzyska w odległości ok. 7 km (odległość drogową).

Ryc. 7. Falmierowo w 1944 r.

Źródło: mapa topograficzna Messtischblatt, godło 2869

KOŚCIERZYN

niem. Karlsbach

Wieś związana jest z zespołem młyńskim znajdującym się w południowej części Kościerzyna. Pierwsze wzmianki dotyczące młyna datowane są na XVI w. W 1883 r. miejscowość liczyła 78 domów i 640 mieszkańców. Obecny zespół zabudowań młyńskich powstał w 2 poł. XIX w. i pierwotnie składał się z następujących 7 budynków: dom młynarza, śrutownik, młyn, spichlerz, budynek inwentarski, stodoła i budynek inwentarski. W 1928 r. ów zespół należał do niemieckiej spółki, a w czasie II wojny światowej do „Danzinger Verband der deutschen Raifeisen – Genossenschaften eingetragener Verein”. W 1943 r. młyn spłonął, zaś jego wypalone mury zachowały się do lat 50. XX w. W południowej części miejscowości znajdował się zespół folwarczny Hercowo. W 1835 r. należał on do Krzysztofa i Krystyny Bethke. W 1853 r. majątek zakupił Francuz Bucholtz. Spadkobiercą został jego syn Albert, który gospodarował w latach 1867 – 1873. Od 1878 r. włością przejął Ernst Dobberstein, który wprowadził hodowlę cieląt i owiec. Grunty majątku zajmowały 130 ha. W 1888 r. folwark zakupił Ludwik Hertz z Izdebak – od jego nazwiska pochodzi nazwa miejscowości Hercowo. To on najprawdopodobniej był założycielem obecnego parku. W 1909 r. dobra przejął bank z Poznania, ponieważ Ludwik Hertz popadł w kłopoty finansowe. Pierwszy dwór istniał tu już w 1834 r. Obecny wzniesiono po 1911 roku w typie eleganckiej wili miejskiej dla radcy Paula Ramma ze Szczecina, ówczesnego właściciela majątku. W latach 90. XX w. służył jako budynek socjalny, w tym czasie stan budynku uległ pogorszeniu.

Miejscowość na dzień 25.10.2016 r. posiadała 360 mieszkańców, w tym 1 mieszkaniec czasowy. Oddalona jest od Wyrzyska w odległości ok. 8,5 km (odległość drogową).

Ryc. 8. Kościerzyn w 1940 r.

Źródło: www.igrek.amzp.pl, godło 2769

GROMADNO

niem. Gromaden, Schwabensee

W miejscowości znajdował się gród. Pisał o nim Edward Raczyński po odbytej podróży po Wielkopolsce. Opisując półwysp nad Jeziorem Falmierowskim, stwierdził: „w samym końcu półwyspu znajduje się kopiec ręką ludzką sypany”. Brak jest źródeł, które określałyby genezę nazwy miejscowości. Do najstarszych rodów będących właścicielami wsi należy zaliczyć Sławnikowiczów rodu Pałuków, którzy po przekazaniu Gromadna koło Smogulca na rzecz klasztoru w Łeknie, założyli nową osadę nad Jeziorem Falmierowskim. Pierwsze źródła wskazują, że Gromadno istniało w 1427 r. Było własnością Andrzeja Pałuki z Dębowa, wojewody kaliskiego. Kolejnymi właścicielami Gromadna był ród Grudzińskich. Przedstawiciel rodu Maciej Grudziński odebrał mieszkańcom Gromadna ich kościół i przekazał innowiercom. Byli to bracia czescy, którzy zostali przepędzeni z Czech, osiedlili się w Wielkopolsce, w regionie Łobzenicy, Sypniewa i Gromadna. Przybyli osadnicy wykazywali się różnorodną działalnością, szczególnie w rozwoju nauki i języka polskiego. Mimo tego kolejny właściciel Zygmunt Grudziński usunął ich z Gromadna, odebrał im kościół przekazując go katolikom. W czasach germanizacji pomimo ucisku i prześladowania mieszkańcy wsi zachowali swoje zwyczaje i wiarę. Świadectwem tego może być strajk szkolny w 1905 r., którego następstwem były dotkliwe kary.

Miejscowość na dzień 25.10.2016 r. posiadała 355 mieszkańców, w tym 4 mieszkańców czasowych. Oddalona jest od Wyrzyska w odległości ok. 10 km (odległość drogowa).

Ryc. 9. Gromadno w 1940 r.

Źródło: www.igrek.amzp.pl, godło 2769

5.2.2 Krajobraz kulturowy

Na krajobraz kulturowy wpływa wiele elementów, często różnych od siebie, które wyróżniają daną jednostkę terytorialną na tle innych. Należy zaznaczyć, iż krajobraz kulturowy wykształcił się z krajobrazu przyrodniczego, który poddawany był ewolucji od setek tysięcy lat. Krajobraz antropogeniczny powstał na bazie krajobrazu przyrodniczego, jest on drugą składową krajobrazu kulturowego. Zatem stwierdza się, iż krajobraz kulturowy jest spuścizną oraz dziedzictwem ludności zamieszkującej dany region z wielu epok historycznych, jest świadkiem tradycji, tożsamości społecznej oraz przywiązania miejscowej ludności z miejscem ich zamieszkania oraz zajęciami, które daną grupę charakteryzowały. Zaznacza się występowanie wielu podtypów krajobrazu kulturowego zróżnicowanych ze względu na genezę, strukturę, funkcje i czynniki kształtujące.

Niezwykle ważna jest ochrona najcenniejszych obiektów, obszarów, zespołów, która pozwoli następnym pokoleniom poznać je i obcować z nimi. Należy zatem przy kształtowaniu krajobrazu kulturowego kierować się zasadą zrównoważonego rozwoju, unikać deformacji i zatarć obiektów zabytkowych przy jednoczesnym rozwoju przestrzennie – funkcjonalnym oraz gospodarczym miejsca. Należy również chronić i przywracać dziedzictwo niematerialne, które kształtowało się na przestrzeni wieków w danym regionie.

Jednym z ważniejszych elementów krajobrazu kulturowego są parki kulturowe. Na terenie gminy Wyrzysk nie stwierdza się ich obecności, a w najbliższych latach nie planuje się ich utworzenia.

Działalność człowieka na przestrzeni wieków pozostawiła na terenie gminy Wyrzysk wiele śladów (tzw. spuścizna historyczno – kulturowa). Obecnie można dostrzec historyczne kształty (układy) jednostek przestrzennych, w których mieszkali dawni mieszkańcy z terenu gminy Wyrzysk.

Wsie gminy Wyrzysk reprezentują różne typy układów przestrzennych. Częściowo zatraciły one swoje pierwotne układy.

Na obszarze gminy Wyrzysk występują aż 2 główne typy osadnictwa wiejskiego, wg podziału Kielczewskiej - Zaleskiej, 1965:

- sieć osadnictwa skupionego, sieć wsi średniej wielkości (20-100 domów mieszkalnych) o śródpolnym położeniu zabudowań i węzłowym układzie dróg. Przeważnie feudalnego pochodzenia;
- sieć osadnictwa skupionego z domieszką osiedli rozproszonych, sieć rzędówek luźnych, długich i osiedli rozproszonych nowszego pochodzenia. Powstała w wyniku reform agrarnych i wylesienia (XIX i XX w.).

Poniżej wskazano miejscowości gminne wraz z ich charakterystycznymi rodzajami kształtów (układy wsi). Przykładowe wsie o teraźniejszych układach przestrzennych to:

- Bąkowo – ulicówka;
- Bagdad – zabudowa folwarczna;
- Auguścín – łańcuchówka;
- Żuławka – rzędówka;
- Osiek nad Notecią – wielodrożnica;
- Kościerzyn Wielki – wieś podwójna;
- Gromadno – owalnica.

Poniżej scharakteryzowano typy układów przestrzennych wsi wchodzących w skład Gminy Wyrzysk.

- a) ulicówka/zabudowa przydrożnicowa (*Strassendorf/street village*) – układ jednostronny o zwartej zabudowie po obu stronach drogi.
- b) łańcuchówka – wieś leśno – łanowa (*Waldhufen*). Wieś o datowaniu feudalnym, o regularnym układzie przestrzennym, którą cechuje luźna zabudowa wzdłuż drogi po obu jej stronach. Występujące zagrody znajdują się w równych odstępach od siebie na początku każdego łanu, przypominają ogniwa rozrzuconego łańcucha.
- c) wielodrożnica – wieś kupowa/zwarta (*compact village*). Charakteryzuje się bezładną i chaotyczną zabudową z nieregularnym przebiegiem dróg.
- d) zabudowa folwarczna – ośrodkiem najwyższej rangi jest folwark lub dwór wraz z zabudowaniami gospodarczymi.
- e) rzędówka luźna – wieś, którą cechuje luźna zabudowa wzdłuż drogi tylko po jednej stronie.
- f) wieś podwójna (*double village*) – wieś, w której występują dwie wyraźne części z zabudowaniami i nie są one ze sobą połączone.
- g) owalnica - kształt wsi przypomina wydłużone wrzeciono wokół podłużnego placu, w miejscu centralnym znajdował się staw, w późniejszym czasie ośrodki służące mieszkańcom. To układ przejściowy między okolicą i przydrożnicą.

*Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk***Ryc. 10. Miejscowości w Gminie Wyrzysk**

Źródło: opracowanie własne na podstawie emgsp.pgi.gov.pl/emgsp

W samym Wyrzysku dostrzega się koncentrację zabytkowej zabudowy (pierwotnie mieszkalnej) w centralnej części miasta, którą tworzy prostokątny rynek wraz z ulicą 22 Stycznia oraz Placem Wojska Polskiego. Drewniane budynki z czasem zostały zastąpione obiektami o konstrukcji szachulcowej. Obecnie murowane obiekty zostały w większości przekształcone w częściach parterowych na usługi, zaś kondygnacje powyżej służą mieszkalnictwu. We wschodniej części placu dominują budynki jednorodzinne, zaś w części zachodniej wielorodzinne. Część z nich posiada skromne elementy dekoracyjne - eklektyczne i secesyjne. Stwierdza się, iż rynek miejski służy obecnie głównie jako parking, tracąc przy tym jednocześnie swój urok.

5.2.3. Zabytki ruchome

Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Poznaniu prowadzi rejestr zabytków ruchomych na terenie województwa wielkopolskiego. W Gminie Wyrzysk jako zabytki ruchome wpisane są głównie przedmioty znajdujące się we wnętrzach zabytkowych kościołów. Są to trzy zespoły zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków z: kościoła p.w. św. Anny w Kosztowie, kościoła p.w. św. Marcina Biskupa w Wyrzysku oraz wyposażenie dworu w Bagdadzie, na które składają się obiekty z przełomu XIX i XX w. Stan zachowania zabytków ruchomych w wyrzyskim kościele miejscowy ksiądz proboszcz ocenił jako średni, zaś ksiądz proboszcz z Kosztowa stwierdził, że ich stan jako bardzo dobry. Z informacji uzyskanych od właścicieli dworu w Bagdadzie określa się, że jeden z pieców jest odrestaurowany, zaś drugi jest w stanie niedostatecznym (jest w częściach). Klatka schodowa została odrestaurowana przez obecnych właścicieli na własny koszt.

Na terenie gminy Wyrzysk oprócz zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków znajdują się również obiekty ujęte w ewidencji Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Są to dwa zespoły wyposażenia kościołów: p.w. św. Jakuba Większego w Gromadnie oraz p.w. św. Jadwigi w Gleśnie. Ponadto w ewidencji ujęto pojedyncze obiekty w kościołach: p.w. Przenajdroższej Krwi Jezusa Chrystusa w Żelaźnie i p.w. św. Józefa w Osieku nad Notecią, których stan zachowania można określić jako dostateczny. Należy również wspomnieć o zabytkowych obiektach ruchomych mieszczących się w drewnianych chałupach na terenie skansenu w Osieku nad Notecią, które stanowią materialne dziedzictwo wiejskiego krajobrazu kulturowego.

5.2.4. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

Na terenie Gminy Wyrzysk znajduje się Muzeum Kultury Ludowej w Osieku nad Notecią, które obejmuje swoją działalnością północną część Wielkopolski. Skansen gromadzi muzealia i przedmioty architektury wiejskiej z terenu Krajny, Pałuk i Puszczy Noteckiej. Najprawdopodobniej jest to najczęściej odwiedzany obiekt turystyczny na terenie Gminy Wyrzysk. Powstanie muzeum jest ściśle związane z przypadkowym odkryciem archeologicznym w 1972 r. grobu skrzynkowego z popielnicami w części Osieka zwanego Praczem. W 1974 r. powstał komitet Budowy Rezerwatu Archeologiczno – Etnograficznego. Po zakończeniu badań archeologicznych w 1977 r. wybudowano trzy pawilony eksponujące odkryte znaleziska. Z końcem lat 70. XX w. do muzeum zaczęto przenosić nieruchome zabytki drewnianego budownictwa wiejskiego. W 1978 r. skansen w Osieku nad Notecią włączono w struktury Muzeum Okręgowego w Pile. Jego rozwojem przez kolejne lata kierował etnograf Jan Niedźwiecki. W 1992 r. zmieniono nazwę Rezerwatu na Muzeum Kultury Ludowej.

Muzeum organizuje zajęcia o charakterze edukacyjnym, skierowane do młodzieży szkolnej, prezentujące zwyczaje bożonarodzeniowe i wielkanocne, a także różne zajęcia rzemieślnicze, prace gospodarcze i domowe np. tkanie na krośnie, gamcarstwo, omłoty cepami, wyrób masła, obróbkę lnu, wypiek chleba. Dla turystów indywidualnych organizowane są kilka razy do roku imprezy ożywiające skansen, w czasie których

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

serwowane są potrawy kuchni regionalnej, odbywają się pokazy rzemiosł i występy zespołów folklorystycznych.

Na powierzchni ok. 13 ha odtworzony układ przestrzenny typowy dla dawnych jednostek wiejskich – owalnica. Obecnie na terenie muzeum występuje 28 obiektów architektonicznych datowanych na XVIII – pocz. XX w. Są to: drewniane chałupy (w tym z dachami pokrytymi strzechą), zabudowania gospodarcze, remiza, 3 wiatraki („koźlak”, „paltrak”, i „holender”), kościół, kuźnia i tartak oraz obiekty tzw. małej architektury: kapliczki przydrożne, piece chlebowe, studnie i piwnica ziemna. W sposób szczególny, ryglowy kościół z Lasek Waleckich oraz drewniane wiatraki wpisują się w panoramę Osieka nad Notecią. Obiekty te można podziwiać nawet ze znacznej odległości. Ponadto wiejskie chałupy zbudowane zostały z bali drewnianych, tzw. konstrukcja zrębowa, z wykorzystaniem konstrukcji ryglowej wypełnionej szachulcem, czy konstrukcji sumikowo – łątkowej. Do najcenniejszych obiektów muzeum należy zaliczyć chałupy podcieniowe z przełomu XVIII i XIX wieku z Dźwierzna Wielkiego i Głębczyna (Krajna). Prócz zabytków etnograficznych muzeum w Osieku nad Notecią prezentuje znaleziska archeologiczne.

Z terenu Gminy Wyrzysk w Muzeum Kultury Ludowej odnaleźć można:

- chatę z Kościerzyna Wielkiego – ryglowa, z wypełnieniem ceglany, tynkowana, z końca XVIII w., szerokofrontowa, dwutraktowa, asymetryczna, z sienią i szerokim kominem na osi;
- obórkę z Bąkowa – ryglowa z widoczną czerwoną cegłą, obecnie tzw. „galeria obórka”;
- tartak z Rudy – wraz z wyposażeniem.

Poniżej przedstawiono kilka zdjęć ukazujących zasoby muzeum.

*Fot. 3. Chata z Kościerzyna Wielkiego oraz obórka z Bąkowa
Źródło: fotografia własna*

Fot. 4. Tartak z Rudy
Źródło: fotografia własna

Fot. 5. Wnętrze jednej z zabytkowych chat
Źródło: fotografia własna

Należy zaznaczyć, że prócz Muzeum Kultury Ludowej w Osieku nad Notecią na terenie Gminy Wyrzysk jest również Izba Pamięci w Wyrzysku pod patronatem Towarzystwa Przyjaciół Wyrzyska, w której gromadzone są lokalne przedmioty świadczące o dziedzictwie regionu. Izba znajduje się na pierwszym piętrze przedwojennej willi starosty – ulica Bydgoska 32. Można tu zwiedzać wiele eksponatów przekazanych przez mieszkańców miasta i okolic, w tym ponad 300 fotografii, a wśród nich najstarsza z 1873 r. przedstawiająca dawny browar. Wyodrębniono następujące ekspozycje:

- życie kulturalne;
- życie społeczno – gospodarcze;
- życie religijne;
- drogi do niepodległości;
- marszałek w Wyrzysku – 15.11.1936 r.;
- Wyrzysk lat sześćdziesiątych w fotografii Jerzego Riegla;
- Czubatka – tajemniczy kurhan;
- panorama miasta;
- Wyrzysk w dużym formacie;
- scenki rodzajowe;
- harcerstwo;
- aktywność sportowa;
- Bractwo Kurkowe;

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

- dom dziecka i oświata;
- czas okupacji;
- druhowie ze straży;
- znani mieszkańcy;
- urzędnicy wyrzyscy.

5.2.5. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne regionu jest niewątpliwym walorem kulturowym. Tworzy ono krajobraz kulturowy oraz wyodrębnia daną jednostkę w oparciu o historię oraz ściśle związane działalności człowieka. Ważnym jest, aby pamiętać oraz krzewić niematerialne dziedzictwo będące spuścizną wielu pokoleń. Dziedzictwo niematerialne w rozumieniu Konwencji UNESCO obejmuje:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- sztuki widowiskowe;
- zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne;
- wiedzę i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata;
- umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym

Gmina Wyrzysk położona jest w zasięgu regionu etnograficznego Krajny, która posiada swój hymn opracowany przez Pawła Jasieka w 1932 r. Gmina Wyrzysk zlokalizowana w południowej części Krajny charakteryzuje się również znacznymi wpływami Wielkopolski. Elementem dziedzictwa niematerialnego charakteryzowanej jednostki jest m.in. gwara. Gwarę Krajny charakteryzuje m.in.:

- brak mazurzenia;
- udźwięczniająca fonetyka międzywyrazowa;
- zachowanie dźwięczności;
- wyodrębnienie się joty przed spółgłoską palatalną;
- podwyższenie i zbliżenie artykulacyjne „y” do „i” wywołane wydatniejszym spłaszczeniem warg;
- brak zwarcia przy artykulacji „dz” i przejście „dz” w „z”;

W słownictwie Krajny zachowało się kilka wyrazów gwarowych: , np. balbierz - fryzjer, bakalarz – „nauczyciel”, szruber – „ostra szczotka do czyszczenia”, glazjki – „skórzane rękawiczki”, leberka – „wątrobianka”, płudry – „spodnie”, nudle -„makaron”, flyndze – „placki ziemniaczane” ,mojska – „zupa mleczna”, zakietować – „zamknąć”. Gwara jest dobrze zachowana, najlepiej w mowie średniego i starszego pokolenia.

Na terenie gminy znajdują się koła gospodyń wiejskich w: Auguścinie, Kosztowie, Gromadnie, Kościerzynie Wielkim, Falmierowie, Rudzie, Wyrzysku Skarbowym, Konstantynowie. Część z nich powstała ok. 50 lat temu wraz kołami rolniczymi, zaś dla części z nich nie jest wiadoma dokładna data powstania. Część z nich aktywnie uczestniczy w wydarzeniach gminnych, np. dożynki. Ponadto na terenie gminy swoją działalność ludową prezentują twórcy ludowi: malarze oraz rzeźbiarze, których prace można zwiedzać w formie wystaw okresowych w budynku Miejsko – Gminnego Ośrodka Kultury w Wyrzysku.

Wartymi odnotowania wydarzeniami na terenie gminy popularyzującymi m.in. dziedzictwo kulturowe regionu są:

- dożynki gminne, które co roku odbywają się w innym sołectwie (wrzesień);
- 11 cyklicznych imprez plenerowych organizowanych przez Muzeum Kultury Ludowej w Osieku nad Notecią, w tym 5 ogólnodostępnych: „Wielkanoc na Krajnie”, „Majówka w skansenie”, „Niedziela w skansenie”, „Pożegnanie lata” oraz festyn etnograficzny. W programach wyżej wymienionych imprez znajdują się m.in. pokazy pracy rzemieślników (garncarza, rymarza, kowala, plecionkarza), przedzenie lnu, wyrób sieci, gotowanie powideł, ekspozycje wewnątrz chałup wiejskich oraz występy zespołów folkowych i ludowych;
- Przegląd Twórczości Regionalnej w Gimnazjum im. Marii Skłodowskiej – Curie w Wyrzysku – w konkursie biorą udział szkoły podstawowe z terenu Gminy Wyrzysk prezentujące taniec ludowy z dowolnego regionu polski, piosenki ludowe i krajeńską wypowiedź ludową, zaś gimnazja – piosenki i wypowiedź w gwarze krajeńskiej (marzec);

Innym elementem związanym z dziedzictwem niematerialnym z terenu opisywanego powiatu są bajki i legendy. Na górze Czubatce w Wyrzysku znajdowało się grodzisko. Jego kształt wskazuje na to, iż była to kwadratowa wieża, postawiona na stożku o średnicy 25 m. Gród położony był na stromym, morenowym cyplu, na wzniesieniu zwanym Czubatką, usypanym przez ludzi zamieszkujących miasto w czasach panowania Piastów. Na szczycie Czubatki rosły dwa wysokie dęby, nazwane niegdyś „Adamem i Ewą” na cześć zakochanych. Wzniesienie istnieje do dzisiaj i jest często odwiedzane przez spacerujących tamtędy zakochanych. Na miejscu starych drzew zostały zasadzone nowe. Wspomnienie o tych drzewach jest legendą i jednocześnie symbolem grodu nad Łobżonką.

Fot. 6. Góra „Czubatka” w 1942 r.

Źródło: „Ziemia Wyrzyska – świadkowie minionych lat”

Transformacja ustrojowa na przełomie lat 80. i 90. XX w. spowodowała wśród mieszkańców Polski chęć przemian i poczucie wolności. Z biegiem czasu poszczególne regiony kraju mając na uwadze odrębną historię, tradycje, zwyczaje zaczęły zwracać uwagę

na tożsamość lokalną. Jednostki samorządowe mogły dokonać ponownej oceny faktycznego stanu historii regionu i związanych z nią symboli, w tym gminnych herbów.

HERB

Herbem Gminy Wyrzysk jest jeleni o barwie czerwonej wraz z zielonym drzewem po jego lewej stronie. Zwierzę znajduje się w trakcie wyskoku, zaś pomiędzy porożem widoczny jest złoty krzyż. Tło herbu stanowi barwa zielona w dolnej części oraz barwa biała. Tarcza typu hiszpańskiego otoczona jest czarnym obrysem.

Przedstawiony poniżej herb nawiązuje do najwcześniej udokumentowanego wizerunku herbu miast, który wystąpił w okrągłej pieczęci. W pieczęci widniała postać przedstawionego poniżej jelenia oraz napis „ANNO 1730 SIGILLUM WYRZYSCEN. Wspomniany odcisk pieczęci umieszczony został na piśmie Miejskiego Urzędu Bezpieczeństwa i Porządku Publicznego z dnia 9 lutego 1929 roku do Województwa III w Poznaniu, Starostwo w Wyrzysku. Dokument ten odnalazł prof. dr Lech Janicki z Instytutu Zachodniego w Poznaniu w zbiorach archiwum państwowego podczas prac nad monografią miasta. Okrągła pieczęć miejska z herbem używana była jeszcze w okresie powojennym, do momentu likwidacji samorządów. W latach 50 - tych wygląd herbu uległ zmianie - usunięto krzyż z poroża, a całość została odwrócona odbiciem lustrzanym. Nie zachował się jednak żaden dokument z tego czasu. Po 1989 roku w wizerunku herbu przywrócono krzyż w porożu.

Ryc. 11. Herb Gminy Wyrzysk
Źródło: www.wyrzysk.pl

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Formami ochrony prawnej zabytków są: wpis do rejestru zabytków, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego, ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego oraz ustalenia ochrony w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz decyzji o warunkach zabudowy.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

Rejestr zabytków województwa wielkopolskiego prowadzony jest przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Może on przystąpić do procedury wpisu do rejestru zabytków na wniosek strony – właściciela, bądź użytkownika obiektu lub też z urzędu. Jednakże trzeba pamiętać, że w przypadku rejestru zabytków ruchomych wojewódzki konserwator zabytków może z urzędu wydać decyzję o wpisie zabytkowego obiektu ruchomego, jeśli jest to uzasadnione wyjątkowymi okolicznościami. Precyzuje to art. 10, ust 2. ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami: „Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.”

W Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Poznaniu prowadzone są trzy rejestry zabytków:

1. Rejestr zabytków nieruchomych (księga A).
2. Rejestr zabytków ruchomych (księga B).
3. Rejestr zabytków archeologicznych (księga C).

W rejestrze zabytków nieruchomych województwa wielkopolskiego, w Gminie Wyrzysk znajduje się 28 obiektów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych. Są to również obiekty wchodzące w skład zespołów dworsko – parkowych, kościelnych oraz stopnia wodnego. Obiekty wpisane do rejestru zabytków znajdują się w 11 miejscowościach, którymi to są: Auguścin (1), Bagdad (2), Bąkowo (2), Dąbki (3), Falmierowo (1), Glesno (6), Gromadno (2), Kosztowo (2), Kościerzyn Wielki (2), Rzęszkowo (2), Wyrzysk (5).

Obiekty wpisane do rejestru zabytków odznaczające się szczególnymi walorami zostały krótko scharakteryzowane wraz z fotografiami w podrozdziale 5.6. - Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy. Ich charakterystyka znajduje się w załączniku 1.

Na terenie Gminy Wyrzysk nie występują obiekty uznane przez Prezydenta RP za Pomnik Historii. Na obszarze gminy nie funkcjonuje też Park Kulturowy.

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków – zabytki nieruchome

Ochrona zabytków należy do obowiązków samorządu lokalnego. Zadania stojące przed organami administracji publicznej, precyzuje art. 4 ustawy z dnia 17 września 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014, poz. 1446). Gminy mają dbać o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Ponadto mają obowiązek podjęcia działań mających na celu „udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków, przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę, kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków”.

Jednym z obowiązków nałożonych przez ustawę na gminy jest: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”. Temu zadaniu ma służyć gminna ewidencja zabytków, o której jest mowa w art.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

---

22. Punkt 4 tego artykułu mówi: „Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy”.

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami gminna ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania gminnego programu opieki nad zabytkami.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- a) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- b) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- c) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

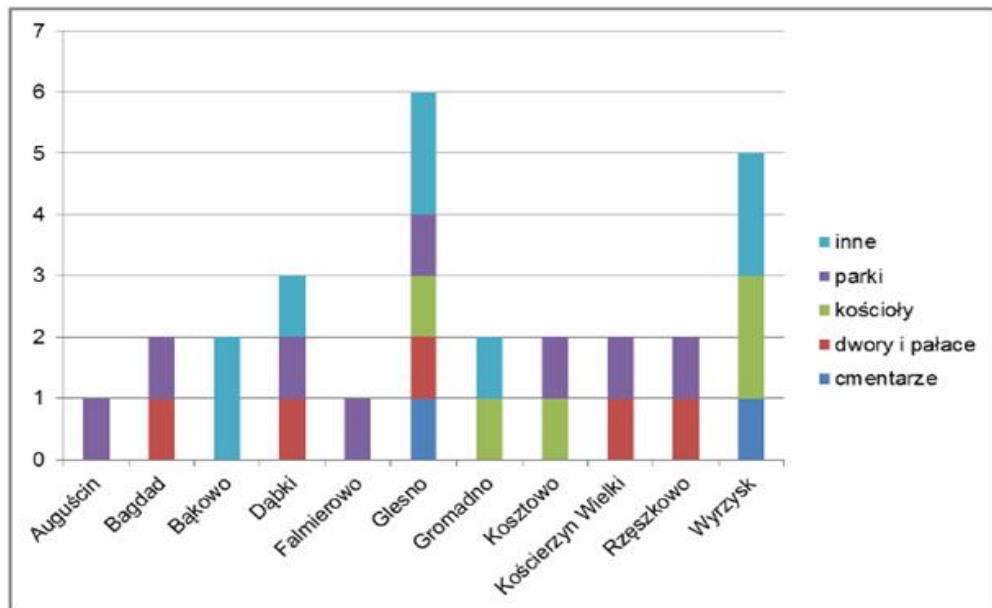
Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Wyrzysk (zwana dalej GEZ) została sporządzona w listopadzie 2010 r. w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych (w tym obiekty wpisane do rejestru).

Na terenie Gminy Wyrzysk znajduje się 28 obiektów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych województwa wielkopolskiego. Obiekty te znajdują się w 11 miejscowościach. Większość z nich datowana jest na XIX wiek. Jednym z najstarszych obiektów na terenie gminy, który został wpisany do rejestru zabytków jest plebania z 1844 r. przy Placu Wojska Polskiego 9a w Wyrzysku.

Na poniższym wykresie wyodrębniono 4 charakterystyczne rodzaje zabytków oraz grupę „inne”. Największą grupę zabytków wpisanych do rejestru stanowią parki (8) oraz kategoria „inne” (8). Zaliczono do nich zabytki, które występowały pojedynczo: śluza skarpowa i jaz kozłowo – iglicowy w zespole stopnia wodnego „Krostkowo” w Bąkowie, stajnia w zespole pałacowo – parkowym w Dąbkach, kaplica grobowa Chłapowskich i ogrodzenie w zespole kościoła w Gleśnie, brama – dzwonnica w Gromadnie, plebania i ogród plebański w zespole kościoła w Wyrzysku. Na terenie gminy występuje 5 dworów i pałaców łącznie (pałac w Dąbkach i Rzęszkowie oraz dwór w Bagdadzie, Gleśnie i Kościerzynie Wielkim). Ponadto odnotowano taką samą ilość zabytkowych świątyń (w tym dwa w Wyrzysku: dawna bożnica oraz kościół rzymsko – katolicki p.w. św. Marcina Biskupa).

Miejscowościami, w których odnotowano największą liczbę obiektów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych z terenu gminy są: Glesno (6 zabytków) oraz Wyrzysk (5 zabytków). W Dąbkach zanotowano ich 3, a w pozostałych miejscowościach (prócz Auguścina i Falmierowa – po 1 obiekcie) po 2. Wykaz wszystkich obiektów znajdujących się w rejestrze z ich podstawowymi informacjami zamieszczono w załączniku 1.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

Wykres 1. Obiekty wpisane do rejestru zabytków z uwzględnieniem ich funkcji z terenu Gminy Wyrzysk

Źródło: opracowanie własne na podstawie rejestru zabytków

Wśród opracowanych kart adresowych mieszczą się zabytki wpisane do rejestru. W GEZ figurują obiekty o zróżnicowanych funkcjach. Poniżej krótko je scharakteryzowano. Budynki mieszkalne stanowią większość wszystkich obiektów znajdujących się w kartach adresowych. Przykład budownictwa wielorodzinnego na obszarze Gminy Wyrzysk ukazuje fotografia 7.

Fot. 7. Budynek mieszkalny w Osieku nad Notecią z 1900 r.

Źródło: fotografia własna

Funkcję mieszkalną reprezentują obecnie obiekty również te, które posiadały inne przeznaczenie pierwotne, np. dwory, szkoły. Na terenie gminy występuje także kilkanaście budynków mieszkalnych popołowarczych, które niejednokrotnie posiadają kilku właścicieli, co prowadzi w konsekwencji do braku ich spójności estetycznej w wyniku samowolnych działań remontowych (Bagdad, Dąbki, Dobrzyniewo, Falmierowo, Glesno, Kosztowo, Nowe

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

Bielawy, Osiek – Pracz, Żelazno. W takich przypadkach należy dążyć do tzw. porozumień sąsiedzkich celem ustalení wspólnych remontów, aby uniknąć niepotrzebnych deformacji budynku oraz braku ładu wizualnego obiektu. Zauważono również znaczne otynkowania budynków mieszkalnych w miejscowości Żuławka, które pierwotnie w konstrukcji ryglowej wyróżniały się na tle pozostałych.

Obiekty mieszkalne będące dziedzictwem kulturowym gminy prezentują różny stan zachowania. Są one podatne na różnego rodzaju przekształcenia ze względu na brak świadomości właścicieli oraz ich problemy finansowe. Domy mogą ulec zatarciu np. poprzez:

- niewłaściwą wymianę stolarki okiennej;
- niewłaściwą wymianę stolarki drzwiowej;
- niewłaściwą wymianę połaci dachowej;
- ocieplenie budynku;
- otynkowanie budynku;
- wszelkiego rodzaju dobudówki;
- umieszczanie reklam zakrywających detale architektoniczne.

Cmentarze stanowią specjalną formę obiektów zabytkowych. Ze względu na przynależność religijną różnią się od siebie w wielu aspektach. Ich szczegółową charakterystykę przedstawia poniższa tabela. Nekropolie z terenu gminy zlokalizowano w 14 miejscowościach. Ich największa ilość występuje w Wyrzysku (6). Najstarszymi cmentarzami są cmentarze występujące przy kościołach. Na terenie Gminy Wyrzysk występują cmentarze ewangelickie, żydowskie oraz rzymsko – katolickie. Większość cmentarzy, to cmentarze ewangelickie z XIX w. Zaznacza się, iż część cmentarzy została zlikwidowana i bezpowrotnie zrównana z ziemią. Charakteryzując je można wysnuć wniosek, iż ich powierzchnia jest zróżnicowana. Jednakże zauważono tendencję, iż cmentarze rzymsko – katolickie są większe od ewangelickich. Największym cmentarzem jest czynny cmentarz parafialny w Kosztowie, zaś 2 spośród 28 został wpisana do rejestru zabytków.

Szczególnymi przepisami ochronnymi zostały ujęte w pełnym zakresie cmentarze żydowskie, gdyż według wyznania Mojżeszowego nie przewiduje się likwidacji cmentarzy, a ekshumacja zwłok dozwolona jest tylko w wyjątkowych sytuacjach, musi też zostać przeprowadzona w sposób zgodny z przepisami. Dla Żydów są to z jednej strony miejsca święte, z drugiej zaś nieczyste. Dlatego po jego opuszczeniu należało umyć ręce. Cmentarze żydowskie, zwane mylnie „kirkutami” są nienaruszalne i nie mogą zostać usunięte. Mimo braku nagrobków na terenie „domów życia” dla Żydów są to w dalszym ciągu cmentarze. Zasada nienaruszalności grobu dotyczy cmentarza żydowskiego w Wyrzysku.

Warto również wspomnieć, iż wszelkie działania inwestycyjne na terenach pocmentarnych reguluje art. 6 ust. 4 ustawy o cmentarzach i chowaniu zmarłych z dnia 31 stycznia 1959 r. (Dz. U. z 2015, poz. 2126).

4. Użycie terenu cmentarnego na inny cel jest dopuszczalne pod warunkiem zachowania znajdujących się na jego terenie zabytków, które mogą być przeniesione w inne miejsce po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Przedstawiona poniżej tabela charakteryzuje cmentarze występujące na terenie gminy.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

Tabela 2. Zabytkowe cmentarze z terenu Gminy Wyrzysk

Lp.	Miejscowość	Nazwa	Czas powstania	Właściciel	Użytkowanie	Powierzchnia (ha)	Wpis do rejestru
1	Bąkowo Górze	cm. ewangelicki	poł. XIX w.	gmina/ Skarb Państwa	nieczynny	0,38	nie
2	Dąbki	cm. ewangelicki	poł. XIX w.	prywatna	zlikwidowany	-	nie
3	Falmierowo	cm. ewangelicki	poł. XIX w.	Skarb Państwa	nieczynny	0,13	nie
4	Glesno	cm. przykościelny	1418 r., 1924 r.	parafia	nieczynny	1,34	tak
5	Glesno	cm. rzym. – kat.	poł. XIX w.	parafia	czynny	1,21	nie
6	Gromadno	cm. przykościelny	1873 r.	parafia	nieczynny	0,19	nie
7	Gromadno	cm. rzym. – kat.	pocz. XX w.	parafia	czynny	1,21	nie
8	Konstantynowo	cm. epidemiczny	poł. XIX w.	gmina	nieczynny	0,06	nie
9	Kosztowo	cm. przykościelny	1733 r.	parafia	zamknięty	0,53	nie
10	Kosztowo	cm. rzym. – kat.	poł. XIX w.	parafia	czynny	1,70	nie
11	Kosztowo	cm. ewangelicki	pocz. XX w.	Skarb Państwa/ pryw.	nieczynny	0,54	nie
12	Kościeryn Wielki	cm. ewangelicki	poł. XIX w.	Skarb Państwa	nieczynny	0,37	nie
13	Młotkówko	cm. ewangelicki	ok. 1880 r.	Skarb Państwa	nieczynny	0,10	nie
14	Osiek nad Notecią	cm. rzym. – kat.	1920 r.	parafia	czynny	0,95	nie
15	Osiek nad Notecią	cm. epidemiczny	poł. XIX w.	gmina, użyt. Wiecz. PWiK Sp. z o. .	zlikwidowany	-	nie
16	Osiek nad Notecią	cm. ewangelicki	poł. XIX w.	gmina	nieczynny	0,57	nie
17	Osiek nad Notecią	cm. ewangelicki	1 poł. XIX w.	gmina	nieczynny	0,68	nie
18	Polanowo	cm. epidemiczny	poł. XIX w.	Skarb Państwa	nieczynny	0,25	nie
19	Polanowo	cm.	poł. XIX w.	prywatna	zlikwidowany	-	nie

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

Lp.	Miejscowość	Nazwa	Czas powstania	Właściciel	Użytkowanie	Powierzchnia (ha)	Wpis do rejestru
		ewangelicki			wany		
20	Rzęszkowo	cm. epidemiczny	1912 r.	Skarb Państwa	nieczynny	0,15	nie
21	Wyrzysk	cm. przykościelny		parafia	nieczynny	-	tak
22	Wyrzysk	cm. rzym. – kat.	poł. XIX w.	parafia	czynny	0,62	nie
23	Wyrzysk	cm. rzym. – kat.	1922 r.	parafia	czynny	0,42	nie
24	Wyrzysk	cm. ewangelicki	poł. XIX w.	Skarb Państwa	nieczynny	0,70	nie
25	Wyrzysk	cm. wojenny	1946 r.	gmina	zamknięty	0,09	nie
26	Wyrzysk	cm. żydowski	k. XVIII w.	parafia	zlikwidowany	-	nie
27	Żuławka (Duża)	cm. ewangelicki	pocz. XIX w.	gmina	nieczynny	1,41	nie
28	Żuławka (Mała)	cm. ewangelicki	poł. XIX w.	Skarb Państwa	nieczynny	0,18	nie

Źródło: opracowanie własne na podstawie kart cmentarzy udostępnionych przez WUOZ w Poznaniu Delegatura w Pile

Fot. 8. Cmentarz w Osieku nad Notecią

Źródło: fotografia własna

Dwory i pałace o pierwotnych funkcjach mieszkalnych na terenie Gminy Wyrzysk stanowią istotne dziedzictwo materialne. Ich łączna ilość wynosi 12 (9 dworów, 3 pałace). Warto wspomnieć, że część obiektów reprezentuje obecnie nowe funkcje. Pałac w Dąbkach jest siedzibą Gospodarstwa Rolnego „Dąbki”, dwór w Dobrzyniewie na siedzibę Zarządu i Dyrekcji Stadniny Koni, pałac w Falmierowie jest obecnie Domem Pomocy Społecznej, dwór w Kosztowie pełni funkcję edukacyjną (Szkoła Podstawowa im. Marii Konopnickiej), dwór w Kościerzynie Wielkim zaadaptowano na pensjonat, pałac w Rzęszkowie na sale bankietowe, a w wyrzyskim dworze znajduje się siedziba Miejsko – Gminnego Ośrodka

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

Kultury. Zachowane dwory i pałace reprezentują różny stan zachowania. Wymienione powyżej są w dobrym lub bardzo dobrym stanie. Dwór w Auguście i Bagdadzie nie są obecnie zamieszkałe. Pozostałe obiekty wymienione w tab. 6 pełnią funkcje mieszkalne. Część z nich znajduje się we własności prywatnej, inne znajdują się we własności spółek, Skarbu Państwa - Agencji Nieruchomości Rolnych oraz Gminy Wyrzysk. Przykład dworu należącego do Gminy Wyrzysk przedstawia poniższa fotografia. Charakterystykę nieruchomości rezydencjonalnych przedstawiono w tabeli pn. Zabytkowe pałace i dwory z terenu Gminy Wyrzysk. Większość dworów i pałaców ujętych w poniższej tabeli pochodzi z XIX w. i stanowi własność prywatną. Połowa obiektów (6) została wpisanych do rejestru zabytków.

Tabela 3. Zabytkowe pałace i dwory z terenu Gminy Wyrzysk

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Czas powstania	Styl	Wpis do rejestru
1	Auguście	dwór w zespole dworsko - parkowym	ok. poł. XIX w., przebud. XIX/XX w.	uproszczony neoklasycyzm	nie
2	Bagdad	dwór w zespole parkowo - folwarcznym	2 poł. XIX w. i pocz. XX w.	neogotyck	tak
3	Dąbki	pałac w zespole pałacowo - parkowo - folwarcznym	1872 r.	klasycyzujący neobarok	tak
4	Dobrzyniewo	dwór w zespole dworsko - folwarcznym	poł. XIX w. i XIX/XX w.	neobarok	nie
5	Falmierowo	pałac w zespole pałacowo - parkowo - folwarcznym	ok. 1927 r.	neorenesans	nie
6	Glesno	dwór w zespole dworsko - parkowo - folwarcznym	XVIII/XIX w.	neogotyck	tak
7	Komorowo	dwór	poł. XIX w., przebud. l. 70. XX w.	bezstylowy	nie
8	Kosztowo	dwór w zespole dworsko - parkowo - folwarcznym	1 poł. XIX w., 1911 r.	bezstylowy	nie
9	Kościeryn Wielki - Hercowo	dwór w zespole dworsko - parkowym	po 1911 r.	neorenesans	tak
10	Marynka	dwór w zespole folwarcznym	ok. 1870 r.	eklektyzm	nie
11	Rzęszkowo	pałac w zespole pałacowo - parkowym	poł. XIX w.	eklektyzm (elementy neorenesansowe i klasycystyczne)	tak
12	Wyrzysk	dwór w zespole dworsko - folwarcznym	2 poł. XIX w., przebud. pocz. XX w.	neoklasycyzm	nie

Zródło: opracowanie własne na podstawie kart ewidencyjnych udostępnionych przez WUOZ w Poznaniu Delegatura w Pile oraz kart GEZ

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

Fot. 9. Dawny dwór w Wyrzysku

Źródło: fotografia własna

Na terenie gminy występuje 9 parków w 9 miejscowościach, które w sposób bezpośredni związane są z pałacami i dworami. Szacunkowy czas powstania opisywanych parków pochodzi w większości z XIX w. Jedynie park w Wyrzysku datowany jest na XX w. Parki w Gleśnie oraz Wyrzysku przekraczają powierzchnię 20 ha i są to największe założenia zieleni urządzonej na terenie gminy, choć w parku w Gleśnie 10,1 ha zajmują wody. Przynależność własnościowa zabytkowych parków jest zróżnicowana. Po 2 parki należą do: Gminy Wyrzysk, Skarbu Państwa – Agencji Nieruchomości Rolnych, osób prywatnych oraz Stadniny Koni Dobrzyniewo Sp. Z o.o., zaś własnością Powiatu Pilskiego jest 1 park. Z spośród 9 wymienionych kompleksów zieleni na terenie gminy, aż 8 wpisanych jest do rejestru zabytków. Poniższa tabela przedstawia charakterystykę zabytkowych parków z terenu gminy.

Tabela 4. Zabytkowe parki z terenu Gminy Wyrzysk

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Czas powstania	Powierzchnia ogółem (ha)	Właściciel	Wpis do rejestru
1	Auguścin	park w zespole dworsko – parkowym	ok. poł. XIX w.	1,8	pryw.	tak
2	Bagdad	park w zespole dworsko – parkowo - folwarcznym	pocz. XIX w.	2,9	spółka	tak
3	Dąbki	park w zespole dworsko – parkowo - folwarcznym	pocz. XIX w.	ok. 3	Skarb Państwa	tak
4	Falmierowo	park w zespole pałacowo – parkowo - folwarcznym	poł. XIX w.	4,8	powiat	tak
5	Glesno	park w zespole dworsko – parkowo - folwarcznym	pocz. XIX w.	22,3	spółka	tak
6	Kosztowo	park w zespole dworsko – parkowo - folwarcznym	poł. XIX w.	ok. 2,5	gmina	tak

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Czas powstania	Powierzchnia ogółem (ha)	Właściciel	Wpis do rejestru
7	Kościeryn Wielki	park w zespole dworsko – parkowym	poł. XIX w.	3,5	prywatny	tak
8	Rzęszkowo	park w zespole pałacowo - parkowym	poł. XIX w.	ok. 7	prywatny	tak
9	Wyrzysk	park miejski	l. 30. XX w.	22,45	gmina	nie

Źródło: opracowanie własne na podstawie kart ewidencyjnych udostępnionych przez WUOZ w Poznaniu Delegatura w Pile oraz kart GEZ

Fot. 10. Park w Gleźnie

Źródło: GEZ

Zabytkowe kościoły znajdujące się na obszarze Gminy Wyrzysk powstały w XIX i XX w., a najstarszym z nich jest kościół p.w. św. Marcina Biskupa w Wyrzysku z 1858 r. Pod względem przynależności wyznaniowej wszystkie użytkowane świątynie należą do parafii rzymsko – katolickich. 5 z pośród 7 obiektów zostało wpisanych do rejestru zabytków. Należy wyjaśnić, że w związku z rosnącą liczbą parafian w Żelaźnie, w latach 80. XX w. rozbudowano kościół, pozostawiając pierwotną kaplicę, która obecnie jest zakrystią.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

Tabela 5. Zabytkowe obiekty sakralne z terenu Gminy Wyrzysk

Lp.	Miejscowość	Nazwa kościoła	Wyznanie	Czas powstania	Styl	Wpis do rejestru
1	Glesno	kościół paraf. p.w. św. Jadwigi	rzymsko - katolickie	1925 r.	neobarok	tak
2	Gromadno	kościół paraf. p.w. św. Jakuba	rzymsko - katolickie	1873 r.	neoromanizm	tak
3	Kosztowo	kościół paraf. p.w. św. Anny	rzymsko - katolickie	1888 r.	neogotyck, eklektyzm	tak
4	Osiek nad Notecią	kościół paraf. p.w. św. Józefa	rzymsko - katolickie	1938 r.	modernizm	nie
5	Wyrzysk	kościół paraf. p.w. św. Marcina Biskupa	rzymsko - katolickie	1858 r., rozbud. po 1948 r.	neogotyck, neobarok	tak
6	Wyrzysk	bożnica, ob. rodzinny park zabaw	mojżeszowe	ok. 1860 r.	neoromanizm	tak
7	Żelazno	kaplica przedpogrzebowa, ob. zakrystia kościoła p.w. Przenajdroższej Krwi Pana Naszego Jezusa Chrystusa	rzymsko - katolickie	1906 – 1907 r.	neogotyck	nie

Źródło: opracowanie własne na podstawie kart GEZ

Gmina Wyrzysk posiada w swojej własności bądź współwłasności 50 zabytków będących w GEZ. Przedstawia je poniższa tabela. Podkreśla się, że Gmina Wyrzysk nie posiada w swojej własności ani jednego nieruchomego zabytków wpisanego do rejestru zabytków.

Tabela 6. Zabytki ujęte w gminnej ewidencji zabytków będące własnością gminy z terenu Gminy Wyrzysk

Lp.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Czas powstania	Właściciel	Wpis do rejestru
1	Bąkowo	9	szkoła, ob. przedszkole i budynek mieszkalny	pocz. XX w.	gmina/pryw.	nie
2	Bąkowo		cmentarz ewangelicki	poł. XIX w.	gmina/Skarb Państwa	nie
3	Konstantynowo		cmentarz epidemiczny	poł. XIX w.	gmina	nie
4	Kosztowo	79	pałac, ob. szkoła	1 poł. XIX w., przeb.	gmina	nie

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

Lp.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Czas powstania	Właściciel	Wpis do rejestru
				1911 r.		
5	Kosztowo	79	park pałacowy	poł. XIX w.	gmina	nie
6	Kosztowo	79	– budynek gospodarczy	2 poł. XIX w.	gmina	nie
7	Kosztowo	80	magazyn/dom	2 poł. XIX w.	gmina/pryw.	nie
8	Kosztowo	80	stodoła	2 poł. XIX w.	gmina	nie
9	Kosztowo	32	dom	1905 r.	gmina/pryw.	nie
10	Kosztowo	12	szkoła, ob. dom	pocz. XX w.	gmina/pryw.	nie
11	Młotkówko		transformator	1 poł. XX w.	gmina	nie
12	Osiek nad Notecią	ul. Bohaterów 28	pastorówka, ob. przedszkole	l. 20. XX w.	gmina	nie
13	Osiek nad Notecią	ul. Bohaterów dz. nr. 490/3	budynek gospodarczy	l. 20. XX w.	gmina	nie
14	Osiek nad Notecią	ul. Główna 58	szkoła, ob. gimnazjum	ok. 1912 r.	gmina	nie
15	Osiek nad Notecią	ul. XXX lecia	cmentarz epidemiczny	poł. XIX w.	gmina	nie
16	Osiek nad Notecią	ul. Główna	cmentarz ewangelicki	poł. XIX w.	gmina	nie
17	Osiek nad Notecią	ul. Dębowa	cmentarz ewangelicki	1 poł. XIX w.	gmina	nie
18	Osiek nad Notecią	ul. Główna 20	dom	1 ćw. XX w.	gmina	nie
19	Osiek nad Notecią	ul. Lipowa 1	dom	1 ćw. XX w.	gmina	nie
20	Polanowo	36	szkoła, ob. dom	1 ćw. XX w.	gmina	nie
21	Ruda	4	szkoła	1 ćw. XX w.	gmina/pryw.	nie
22	Ruda	4	budynek gospodarczy	1 ćw. XX w.	gmina/pryw.	nie
23	Wyrzysk	ul. Bydgoska 29	urząd miejski	4 ćw. XIX w., dobud. po 1960 r.	gmina	nie
24	Wyrzysk	ul. Bydgoska 32	willa starosty, ob. urząd miejski	1928 – 1929 r., przebud.	gmina	nie
25	Wyrzysk	ul. Bydgoska 25	urząd finansowy, ob. kamienica	XIX/XX w.	gmina	nie
26	Wyrzysk	– ul. Bydgoska 24	sąd powiatowy	pocz. XX w.	gmina	nie
27	Wyrzysk	ul. Bydgoska	dom właściciela browaru Ericha	k. XIX w.	gmina/pryw.	nie

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

Lp.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Czas powstania	Właściciel	Wpis do rejestru
		19	Kunza, ob. dom wielorodzinny			
28	Wyrzysk	ul. Kościuszki 15	dwór, ob. miejsko – gminny ośrodek kultury	2 poł. XIX w., przebud. pocz. XX w.	gmina	nie
29	Wyrzysk	ul. Bydgoska	transformator	1 poł. XX w.	gmina, użyt. wiecz. ENEA Sp. z o. o.	nie
30	Wyrzysk	ul. Reczna 1	dom robotników folwarcznych, ob. dom	pocz. XX w.	gmina/pryw.	nie
31	Wyrzysk	ul. Reczna 10	dom robotników folwarcznych, ob. dom	pocz. XX w.	gmina/pryw.	nie
32	Wyrzysk	ul. Staszica/Młyńska/Parkowa	park miejski	l. 30. XX w.	gmina	nie
33	Wyrzysk	ul. Podgórna	cmentarz wojenny	1946 r.	gmina	nie
34	Wyrzysk	ul. Bydgoska 11	willa, ob. referat wydziału Starostwa Powiatowego w Pile	ok. 1920 r.	gmina, użyt. wiecz. starostwo	nie
35	Wyrzysk	– ul. Bydgoska 13	willa	ok. 1912 r.	gmina/pryw.	nie
36	Wyrzysk	ul. Bydgoska 21	kamienica	pocz. XX w., przebud.	gmina/pryw.	nie
37	Wyrzysk	ul. Bydgoska 36	pastorówka, ob. dom	1 ćw. XX w.	gmina/pryw.	nie
38	Wyrzysk	ul. Łączna 3	dom	1 poł. XX w.	gmina	nie
39	Wyrzysk	ul. Parkowa	transformator	1 poł. XX w.	gmina	nie
40	Wyrzysk	ul. Pocztowa 3	kamienica	pocz. XX w.	gmina/pryw.	nie
41	Wyrzysk	ul. Pocztowa 5	kamienica	1 ćw. XX w.	gmina/pryw.	nie
42	Wyrzysk	ul. Staszica	figura przydrożna Chrystusa	1946 r.	gmina	nie
43	Wyrzysk	ul. 22 stycznia 24	dom	4 ćw. XIX w.	gmina/pryw.	nie

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

Lp.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Czas powstania	Właściciel	Wpis do rejestru
44	Wyrzysk	ul. 22 stycznia 58	dom	1 ćw. XX w.	gmina, użyt. wiecz. pryw.	nie
45	Wyrzysk	Plac Wojska Polskiego 3	kamienica	1 ćw. XX w., przebud.	gmina/pryw.	nie
46	Wyrzysk	Plac Wojska Polskiego 6	kamienica	4 ćw. XIX w.	gmina/pryw.	nie
47	Wyrzysk	Plac Wojska Polskiego 7	kamienica	4 ćw. XIX w.	gmina/pryw.	nie
48	Wyrzysk	Plac Wojska Polskiego 11	kamienica	1 ćw. XX w.	gmina/pryw.	nie
49	Wyrzysk	ul. Zduny 2	dom	pocz. XX w.	gmina	nie
50	Żuławka		cmentarz ewangelicki	poł. XIX w.	gmina	nie

Źródło: opracowanie UM w Wyrzysku

Włączanie nowych obiektów oraz ich wyłączenie z gminnej ewidencji zabytków musi być dokonywane w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wzór karty gminnej ewidencji zabytków określony został w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja (Dz.U. nr 113, poz. 661) i w taki sposób należy prowadzić gminną ewidencję zabytków. W gminnej ewidencji zabytków muszą znaleźć się obiekty wpisane do rejestru zabytków, obiekty ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków lub wskazane do ujęcia w piśmie WWKZ z dnia 29.11.2010 r. oraz inne nieruchomości zabytki wyznaczone przez wójta/burmistrza w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Od roku 2010 do wojewódzkiego rejestru zabytków nieruchomości wpisano 4 obiekty z terenu Gminy Wyrzysk, które nie były ujęte w poprzednim programie opieki nad zabytkami: 2 w Gromadnie oraz 2 w Kościerzynie Wielkim. Obiektami wpisanymi do rejestru zabytków z Gromadna w 2015 roku były:

- kościół parafialny p.w. św. Jakuba Większego, nr rej.: 964/Wlkp/A z 19.06.2015;
- brama – dzwonnica, nr rej.: 964/Wlkp/A z 19.06.2015.

Obiektami wpisanymi do rejestru zabytków z Kościerzyna Wielkiego w 2014 r. w zespole dworsko – parkowym „Hercowo” były:

- dwór, nr rej.: 937/Wlkp/A z 08.08.2014;
- park, nr rej.: 937/Wlkp/A z 08.08.2014.

Stwierdza się, iż od 2010, kiedy to opracowano gminną ewidencję zabytków, na podstawie zarządzeń Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wykreślono z niej następujące obiekty:

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

- Osiek nad Notecią, ul. Główna 3 – budynek mieszkalny;
- Osiek nad Notecią, ul. Bohaterów 1 – budynek mieszkalny;
- Osiek nad Notecią, ul. Główna 56 – budynek mieszkalny;
- Wyrzysk, ul. 22 Stycznia 29 – budynek mieszkalny;
- Wyrzysk, ul. 22 Stycznia 27 – budynek mieszkalny;
- Wyrzysk, ul. Rzeczna – chlewik w zespole dworsko – folwarcznym przy ul. Rzecznej;
- Wyrzysk, ul. Pocztowa 9 – budynek mieszkalny;
- Ostrówek 2 – budynek mieszkalny.

Ponadto Gmina Wyrzysk po komunalizacji nabyła dom wielorodzinny z 1 ćw. XX w. w Osieku nad Notecią (ul. Lipowa 1).

Stwierdza się, iż najwięcej obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków znajduje się w Wyrzysku oraz Osieku nad Notecią.

Liczba obiektów w ewidencji zabytków nie jest stała. Mogą być do niej ujmowane kolejne zabytki lub wykreślane te, które zatraciły swoje wartości kulturowe w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Zaznacza się, iż powyższa charakterystyka gminnej ewidencji zabytków nieruchomości może nie oddawać w pełni wszystkich obiektów zabytkowych wartych w niej ujęcia. Konieczna jest weryfikacja terenowa, która pozwoli na zaktualizowanie gminnej ewidencji zabytków. Ponadto w obecnej ewidencji ujęto obiekty, które przez lata uległy licznym zmianom i ze względu na znaczne przekształcenia należałoby je usunąć. W przypadku obiektów bez stałej opieki winno się zwrócić szczególną uwagę, czy nie grożą zawaleniem. Gminna ewidencja zabytków Gminy Wyrzysk może ulec zmianie ze względu na otwarty charakter zbioru.

5.5. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków – zabytki archeologiczne

Nieruchomy zabytek archeologiczny, zwany jest także stanowiskiem archeologicznym. Narodowy Instytut Dziedzictwa wskazuje, że stanowisko archeologiczne to: „obszar, w obrębie którego występują źródła archeologiczne wraz z otaczającym je kontekstem – tzw. nawarstwieniami kulturowymi, czyli warstwami ziemi, które powstały na stanowisku (np. osadzie pradziejowej) w trakcie jego funkcjonowania w przeszłości”. Mogą to być grodziska, cmentarzyska, pozostałości dawnych osad, nawarstwienia miast, nawarstwienia związane z funkcjonowaniem zamków, wsi historycznych itd.

Badania powierzchni archeologicznej w ramach wykonywania Archeologicznego Zdjęcia Polski prowadzone były od 1978 roku na terenie całego kraju. Projekt zakładał znalezienie zabytków archeologicznych tzw. metodą powierzchniową polegającą na obserwacji zaoranych pól wiosną i jesienią. Prowadzone były również wywiady z mieszkańcami, analizy archiwalnych materiałów, jak i wykorzystywano zdjęcia lotnicze. Dziedzictwo archeologiczne na terenie Gminy Wyrzysk reprezentują stanowiska archeologiczne w liczbie 528, w tym 22 stanowiska poza zespołami oraz 506 stanowisk w 60 zespołach. Ponadto odnotowanych 6 stanowisk archeologicznych objętych wpisem do rejestru zabytków.

Ochrona dziedzictwa archeologicznego prowadzona jest zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju, według której obecny poziom cywilizacyjny umożliwia

wykorzystanie potencjału kulturowego, ekonomicznego i społecznego dziedzictwa archeologicznego bez umniejszania szans przyszłych pokoleń na jego poznanie i obcowanie z autentycznymi, nienaruszonymi zabytkami przeszłości. W przypadku nieodnawialnych zasobów dziedzictwa archeologicznego oznacza to ochronę zabytków archeologicznych *in situ* czyli w miejscu ich pierwotnego występowania, przez zachowanie ich dla przyszłych pokoleń w stanie możliwie nienaruszonym.

Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Wyrzysk została sporządzona w listopadzie 2010 r. w formie zbioru kart adresowych zabytków archeologicznych (w tym obiekty wpisane do rejestru). Gminna ewidencja zabytków archeologicznych składa się z 76 kart zespołów stanowisk oraz 8 kart pojedynczych stanowisk.

Większość stanowisk ujętych w ewidencji zalicza się do tzw. stanowisk płaskich, które na powierzchni mogą być mało czytelne. Obszar gminy obejmuje w podziale AZP 7 sektorów: 45-30, 35-31, 36-30, 36-31, 37-30, 37-31, 38-31, na których znajdują się stanowiska archeologiczne. Każdy z nich posiada wymiary 5 x 8 km, czyli 40 km².

Na obszarze Gminy Wyrzysk zaewidencjonowano stanowiska archeologiczne przedstawione w tabeli 7, wpisane do rejestru zabytków. Stanowiska te objęte są ochroną wykluczającą wszelką działalność inwestycyjną oraz włączają się w strefę pełnej ochrony konserwatorskiej, a prace porządkowe w ich obrębie wymagają uzgodnień z WKZ.

Stanowisko w Bąkowie liczy ok. 30 kurhanów, zajmując obszar 5,75 ha i pochodzi z okresu wczesnego średniowiecza. Wczesnośredniowieczne grodzisko w Gleśnie zlokalizowane jest na półwyspie o długości 200 m i szerokości 150 m., położonym na wschód od zabudowań wsi, w południowo – zachodniej części jeziora Gleśnieńskiego. W części południowo – zachodniej widoczne są ślady fosy. Grodzisko w Gromadnie zalicza się do stanowisk wczesnośredniowiecznych. Położone jest na półwyspie, po południowo – wschodniej stronie wsi w sąsiedztwie jeziora Falmierowskiego. Nazwa potoczna miejsca to „Wyspa”. Grodzisko ma kształt bardzo spłaszczonego stożka. Występuje tu silna niwelacja półwyspu spowodowana długotrwałą uprawą rolną i sadowniczą, co uniemożliwia rekonstrukcję pierwotnego kształtu. Długość półwyspu wynosi ok. 260 m. Cmentarzysko z Osieka nad Notecią datowane jest na kulturę wschodniopomorską. Jest ono bardzo rozległe, odkryto ok. 450 ciałopalnych grobów i 200 palenisk. Grobowce wykonane są z kamieni i podzielone na komory, w których stoją umy z prochami zmarłych. W pobliżu odnaleziono różne przedmioty i ozdoby świadczące m.in. o kulcie słońca. Odkrycie stanowiska przyczyniło się do powstania muzeum archeologiczno – etnograficznego w Osieku nad Notecią. Grodzisko wczesnośredniowieczne w Wyrzysku położone jest w zakolu rzeki Łobżonki, na południowowschodnim skraju miasta. Nazwa miejscowa tego obszaru nosi nazwę „Czubatka”. Najprawdopodobniej znajdowała się tu kwadratowa wieża, postawiona na stożku o średnicy 25 m. Pozostałości drewnianych konstrukcji przepławowych, położone są w obrębie terasy dennej doliny Noteci w Żuławce (Małej). Należy zatem interpretować pozostałości konstrukcji, jako miejsce, które prowadziło przez zalane tereny Noteci do jej brzegów. Przejście funkcjonowało najprawdopodobniej do początków epoki żelaza.

Analizę rejestrowych zabytków archeologicznych przedstawia poniższa tabela.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

Tabela 7. Zabytki archeologiczne z terenu Gminy Wyrzysk wpisane do rejestru zabytków

Lp.	Miejscowość	Nr stanowiska w miejscowości	Nr AZP/Nr stan. na obszarze	Klasyfikacja funkcjonalna	Rejestr zabytków
1	Bąkowo	1	37-31/1	cmentarzysko kurhanowe	nr rej. A-799 z dn. 31.03.1998, nr rej. woj. wlkp 228/Wlkp/C
2	Glesno	1	36-31/62	grodzisko	nr rej. 83/C z dn. 19.06.1968, nr rej. woj. wlkp 229/Wlkp/C
3	Gromadno	1	35-30/100	grodzisko	nr rej. 64/C z dn. 16.12.1967 nr rej. woj. wlkp 229/Wlkp/C
4	Osiek nad Notecią	1	37-31/79	cmentarzysko	nr rej. 139/C z dn. 05.03.1973, nr rej. woj. wlkp 231/Wlkp/C
5	Wyrzysk	2	37-31/27	grodzisko	w obrębie stan. 34 nr rej. 63/C z dn. 16.12.1967, nr rej. woj. wlkp 232/Wlkp/C
6	Żuławka (Mała)	1	37-31/80	pozostałości drewnianych konstrukcji przeprowowych	nr rej. A-770 z dn. 30.11.1995, nr rej. woj. wlkp 231/Wlkp/C

Zródło: opracowanie własne na podstawie wykazu stanowisk archeologicznych w Gminie Wyrzysk przekazanego przez WUOZ Delegatura w Pile

Z wymienionych powyżej stanowisk archeologicznych, które wpisano do rejestru zabytków, jedynie stanowisko w Wyrzysku AZP/37-31/27 - tzw. góra Czubatka znajduje się we własności Gminy Wyrzysk. Pozostałe są w rękach prywatnych, Skarbu Państwa, Województwa Wielkopolskiego, Lasów Państwowych.

Tabela 8 przedstawia liczbę faktów osadniczych w poszczególnych okresach. Zauważa się, iż na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat najczęściej dokonywano odkryć przedmiotów pochodzących z okresu nowożytnego. Fakt ten nie powinien dziwić, gdyż jest to najmłodszy okres z przedstawionych poniżej.

Tabela 8. Liczba faktów osadniczych w poszczególnych chronologiach

Okres	Liczba faktów osadniczych
paleolit/mezolit	33
neolit/wczesna epoka brązu	59
epoka brązu/epoka żelaza	160
młodszy okres przedrzymski/okres rzymski	72

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

wczesne średniowiecze	143
późne średniowiecze	102
okres nowożytny	220

Źródło: *Studium osadnictwa pradziejowego i wczesnodziejowego Gminy Wyrzysk*

Na terenie gminy najstarsze ślady osadnictwa pochodzą ze schyłkowego paleolitu i mezolitu. Działalność człowieka w tym czasie odnotowano na terenie Żuławki – południowa część gminy. Ponadto działalność człowieka w tej części gminy można zauważyć również w neolicie (kultura pucharów lejkowatych i kultura amfor kulistych) oraz we wczesnym brązie – ciągłość osadnicza. W okresie neolitu odnotowano również stanowiska w Osieku nad Notecią, Rzęszkowie, Wyrzysku i Falmierowie. Zatem ludność z epoki kamienia zaczęła przemieszczać się w neolicie na północ, a ślady w okolicach Falmierowa związane są zapewne z występowaniem Jeziora Falmierowskiego. W czasie kultury amfor kulistych pozostałości osadnictwa odnotowano w miejscowościach: Żuławka, Osiek nad Notecią, Bąkowo, Wyrzysk, Klawek, Glesno i Kościerzyn Wielki. Z końcem neolitu (kultura ceramiki sznurowej) osady i ślady osadnictwa zarejestrowano w Żuławce i Wyrzysku.

W epoce brązu oraz wczesnej epoce żelaza udokumentowano intensywne zasiedlenia ziemi wyrzyskiej. Z tego czasu pochodzi ok. 160 stanowisk archeologicznych. W ramach kultury lużyckiej szczególną wzmocnioność osadnictwa zaobserwowano w: Żuławce, Osieku nad Notecią, Masłowie, Kościerzynie Wielkim, Gromadnie, Falmierowie i Kosztowie. Należy więc stwierdzić, że północna oraz południowa część gminy w tym czasie była najbardziej zaludniona. Wraz z wczesną epoką żelaza na terenie obecnej Gminy Wyrzysk ludność kultury pomorskiej pozostawiła po sobie liczne cmentarzyska, np. Osiek – Pracz, Masłowo, Kościerzyn Wielki, Falmierowo. Ich pobyt stwierdzono również w: Młotkówku, Gromadnie Wyrzysku, Rudzie, Gleśnie i Osieku nad Notecią.

Z okresem lateńskim oraz okresem rzymskim z terenu Gminy Wyrzysk związanych jest ok. 72 stanowisk archeologicznych. Z okresem wpływów rzymskich związane są stanowiska z: Osieka nad Notecią, Kosztowa, Wyrzyska, Dobrzniewa i Gromadna. Do kultury wielbarskiej należy zaliczyć stanowiska z miejscowości: Klawek, Glesno, Kościerzyn Wielkim, Polanowo, Rzęszkowo, Młotkówko i Wyrzysk, a do wcześniejszej kultury przeworskiej: Osiek nad Notecią, Konstantynowo, Ruda, Kosztowo, Dąbki, Rzęszkowo, Kościerzyn Wielki, Gromadno i Glesno. Ciągłość osadnicza utrzymywała się w tym czasie w Osieku nad Notecią.

Osadnictwo wczesnośredniowieczne reprezentowane jest przez lokalizację grodzisk w Gleśnie, Gromadnie oraz w Wyrzysku. Koncentracja wczesnośredniowiecznych stanowisk na terenie Gminy Wyrzysk występowała w okolicach Falmierowa oraz Wyrzyska. Ponadto na obszarach Gromadna, Glesna, Osieka nad Notecią, Klawka, Auguścina, Kosztowa, Polanowa i Rzęszkowa również obserwowano w tym czasie intensywność osadnictwa. W 1326 r. odnotowuje się funkcjonowanie Wyrzyska.

Z późnym średniowieczem można utożsamić ok. 100 stanowisk z terenu Gminy Wyrzysk. Wiadomo, że istniały wsie: Osiek nad Notecią – 1378 r., Falmierowo – 1402 r., Glesno – 1418 r., Gromadno – 1427 r., Kościerzyn Wielki – 1429 r., Dobrzniewo – 1471 r., Dąbki – 1431 r., Młotkówko i Rzęszkowo – 1457 r., Klawek i Żelazno (1480). Istniało zatem 12 miejscowości, a największym uznaniem cieszył się Wyrzysk, który prawa miejskie

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

uzyskał najprawdopodobniej jeszcze przed 1450 r. Lokalizacje stanowisk archeologicznych potwierdzają funkcjonowanie wymienionych jednostek. Ich największą koncentrację zanotowano w: Gromadnie, Osieku nad Notecią, Falmierowa, Gleśnie, Kościerzynie Wielkim, Wyrzysku, Dąbku, Rzęszkowie, czy też Klawku i Żelaźnie.

Osadnictwo nowożytnie związane było głównie z założeniem Żuławki – osady olęderskiej. Pozostałościami z tego czasu są drewniane i szachulcowe budynki mieszkalne oraz gospodarze. Liczbę stanowisk nowożytnych szacuje się na ok. 220.

Szczególne koncentracje wszystkich zaewidencjonowanych stanowisk archeologicznych występuje wzdłuż dolin cieków wodnych, zbiorników wodnych oraz wysoczyzn. Zauważa się przewagę liczebną stanowisk archeologicznych w części północno – zachodniej gminy (Falmierowo, Kościerzyn Wielki, Kosztowo, Gromadno, Rzęszkowo).

Ochrona stanowisk archeologicznych oraz nawarstwień kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu odnosi się do planu zagospodarowania przestrzennego, decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego, w których znajdują się ustalenia ochronne. Wszelkie prace remontowo – ziemne należy ustalać z WKZ. Trzeba zatem zwrócić się do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, z wnioskiem o wydanie decyzji administracyjnej zezwalającej na realizację przedsięwzięcia inwestycyjnego, jeżeli przeprowadzenie badań jest niezbędne w celu ochrony zabytków.

Do największych zagrożeń dla stanowisk archeologicznych zaliczają się:

- działalności inwestycyjne: budowa kanalizacji, wodociągów;
- inwestycje mieszkaniowe i przemysłowe;
- budowy dróg;
- lokalizacje żwirowni i kopalni kruszywa oraz ich wydobycie;
- planowane zalesienia;
- regulacje cieków wodnych i budowa zbiorników retencyjnych;
- działalności rabunkowe – nielegalne poszukiwania;
- działalności rolnicze – głęboka orka;
- gwałtowne zjawiska atmosferyczne.

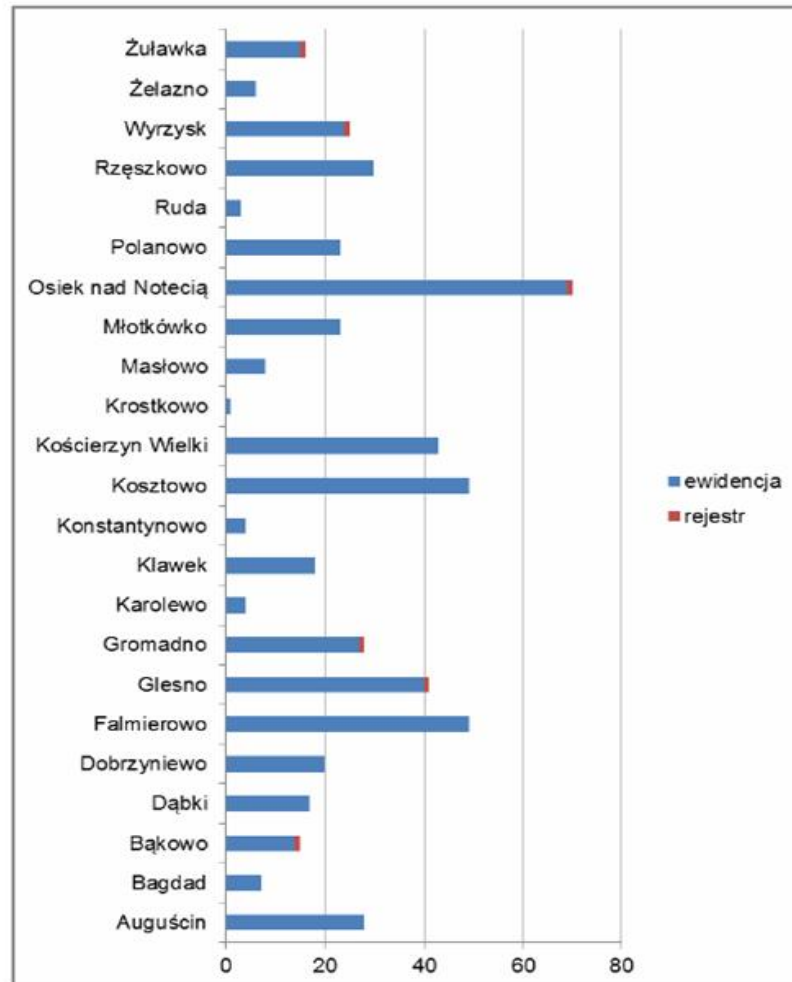
W szczególnym stopniu inwestycje liniowe o charakterze ponadlokalnym, prymitywne i rabunkowe metody gospodarowania przestrzenią osadniczą oraz tak zwani „poszukiwacze skarbów”, wykorzystujący do poszukiwań urządzenia techniczne wydają się być największym zagrożeniem dla zabytkowych stanowisk. Dlatego też w przypadku obiektów wpisanych do rejestru zabytków powinien obowiązywać zakaz prowadzenia prac budowlanych w ich zasięgu.

W okresie najbliższych 4 lat na terenie gminy nie zakłada się przeprowadzenia prac wykopaliskowych. Ponadto nie zakłada się też prac inwestycyjnych (ziemnych), które mogą być potencjalnym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych.

Liczba obiektów w ewidencji zabytków nie jest stała, ponieważ mogą być do niej wpisywane kolejne stanowiska archeologiczne odkryte podczas prac wykopaliskowych.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

Łącznie odnotowano 528 stanowisk na obszarze 28 miejscowości. Najwięcej stanowisk archeologicznych odnotowano w Osieku nad Notecią (70). Wykres 2 charakteryzuje stanowiska archeologiczne z obszaru Gminy Wyrzysk. Załącznik 3 przedstawia wszystkie stanowiska archeologiczne z terenu gminy.

Wykres 2. Nieruchome zabytki archeologiczne z terenu Gminy Wyrzysk z wyszczególnieniem na miejscowości

Źródło: opracowanie własne na wykazu stanowisk archeologicznych w Gminie Wyrzysk przekazanego przez WUOZ Delegatura w Pile

5.6. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Niewątpliwie obiekty o największym znaczeniu dla Gminy Wyrzysk figurują w rejestrze zabytków. Według autorów niniejszego dokumentu zabytki wyróżniające się największymi walorami zabytkowymi przedstawiono poniżej. Są to architektoniczne zabytki nieruchome, w skład których w głównej mierze wchodzi kościoły oraz dwory i pałace. Z punktu widzenia archeologicznego najważniejszymi obiektami zdaje się być 6 stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków. Przy krótkiej charakterystyce obiektów umieszczono również fotografie. Obiektem, który najwcześniej wpisano do rejestru zabytków nieruchomych jest kościół z Kosztowa (01.12.1969 r.).

AUGUŚCIN – PARK DWORSKI

Park w Auguście wpisał się do rejestru zabytków pod numerem A-389 z dniem 28.03.1981 r. Położony jest na skraju wsi, przy drodze Glesno - Liszkowo, a jego powierzchnia wynosi ok. 2 ha, powstał z końcem XIX w. Pozostałości drzewostanu zajmują jedynie część terenu granicząc z polami. Do najliczniejszych drzew należy tu zaliczyć: jesion wyniosły, klon pospolity oraz lipę drobnolistną. Niewielki park stanowi naturalne połączenie z otaczającymi polami jako zadrzewienia śródpolne.

BAGDAD – ZESPÓŁ PAŁACOWY (DWÓR I PARK)

Dwór w Bagdadzie wpisany został do rejestru zabytków pod numerem A-325 z dniem 13.01.1981 r. Budynek powstał w 1890 r. w stylu neogotyckim, a z początkiem XX w. został przebudowany. Założycielem rezydencji był Zygmunt Buciuński – pradziadek Mieczysława Chłapowskiego, który przed I wojną światową objął dwór. Przybudował do niego wschodnie skrzydło. W czasie II wojny światowej obiekt zajęty został przez Niemców, a po niej użytkowany był przez PGR Glesno. Obecnie znajduje się we własności prywatnej. Pałac wybudowano na planie prostokąta. Budowla posiada dwukondygnacyjny ryzalit, filarowy portyk balkonowy, a po przeciwnej stronie mniejszy prostokątny ganek wejściowy z balkonem na drugiej kondygnacji. Nieruchomość była remontowana w 1989 i 1995 roku. W skład zespołu pałacowego wchodzi również ozdobny park krajobrazowy z 2 połowy XIX w. o aktualnej łącznej powierzchni ok. 3 ha. Na terenie parku występuje zachowany starodrzew z gatunkami ozdobnymi. Układ spacerowy został zatarty. Najstarsza część parku zlokalizowana jest na południe od dworu na równinnym terenie zajmując obszar ok. 1,5 ha. Na terenie parku znajduje się ok. 24 gatunków roślinności drzewiastej.

BĄKOWO – ZESPÓŁ STOPNIA WODNEGO „KROSTKOWO NR 11” NA RZECE NOTEĆ (ŚLUZA SKARPOWA I JAZ KOZŁOWO – IGLICOWY)

Śluza skarpowa oraz jaz kołowo - iglicowy wpisane zostały do rejestru zabytków pod numerem 588/Wlkp/A z dniem 15.01.2008 r. Obiekty te zostały wybudowane w latach 1912 – 1914 w ramach regulacji rzeki Noteć. Pozostała część zespołu stopnia wodnego znajduje się

w Lipiej Górze na terenie Gminy Szamocin. Obiekt jest użytkowany, właściciel przeprowadza bieżące remonty. Stan zachowania jest zadowalający.

DĄBKI – ZESPÓŁ PAŁACOWO – PARKOWY (PAŁAC, STAJNIA I PARK)

Pałac w Dąbkach wpisany został do rejestru zabytków pod numerem A-387 z dniem 14.01.1981 r. Budynek powstał w 1872 r. w stylu neobarokowym według projektu poznańskiego architekta Mariana Cybulskiego. Pierwszym właścicielem rezydencji był hrabia Ignacy Bniński. W latach 20. XX w. przejął go zarząd państwowy. Od 1940 r. pałac i zabudowania folwarczne hitlerowcy zamienili na obóz jeńców angielskich. W latach 50. XX w. użytkowany był przez PGR jako budynek biurowy oraz przez Polski Związek Łowiecki jako hotel w latach 70. Obecnie jego właścicielem jest Skarb Państwa. Pałac wybudowano na rzucie wydłużonego prostokąta w kierunku wschodnio – zachodnim. Dwukondygnacyjna budowla posiada frontalny pseudoryzalit, filarowo – kolumnowy portyk, a nad nim balkon. W bocznych częściach pałacu znajdują się dwie trójkondygnacyjne wieże, w których znajdują się klatki schodowe. Kubatura pałacu wynosi 4948 m³, zaś jego powierzchnia 819,1 m². W skład zespołu pałacowego wchodzi również park o początkach XVIII – wiecznych, o powierzchni ok. 6 ha. Najstarsze pojedyncze drzewa z lat 1850 – 1870 występują przy pałacu oraz w pobliżu stawu. Reszta zadrzewień datowana jest na lata 1920 – 1930. W parku znajdowała się stajnia z 2 poł. XIX w., najprawdopodobniej została rozebrana.

Fot. 11. Pałac w Dąbkach
Źródło: GEZ

FALMIEROWO – PARK DWORSKI

Park w Falmierowie wpisany został do rejestru zabytków pod numerem A-314/14 z dniem 19.08.1977 r. Położony jest przy tracie Wyrzysk – Łobżenica, a jego powierzchnia wynosi ok. 5 ha, powstał w poł. XIX w. Alejki w zasadniczej części parku dzielą go na równe części. Najprawdopodobniej są w pierwotnym stanie. W parku znajduje się kapliczka wybudowana po II wojnie światowej. Założenie zieleni zachowane jest w dobrym stanie oraz w pierwotnych granicach. Do najliczniejszych drzew należy tu zaliczyć: klon zwyczajny, grab pospolity, grochodrzew pospolity, jesion wyniosły, kasztanowiec zwyczajny oraz lipę drobnolistną. Park stanowi ważne miejsce dla pensjonariuszy Domu Pomocy Społecznej, który ulokowany jest w jego granicach.

GLESNO – ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. JADWIGI (KOŚCIÓŁ, KAPLICA GROBOWA CHŁAPOWSKICH, CMENTARZ PRZYKOŚCIELNY I OGRODZENIE)

Kościół parafialny p.w. św. Jadwigi w Gleśnie wpisany został do rejestru zabytków pod numerem A-797 z dniem 03.11.1997 r. Rzymsko – katolicką świątynię wybudowano w latach 1924 - 1925 w stylu neobarokowym według projektu poznańskiego architekta Rogera Sławskiego. W 1925 r. kościół został konsekrowany przez biskupa Antoniego Laubitza. Orientowana budowla znajduje się w centralnej części miejscowości. Jednonawowy kościół na rzucie prostokąta posiada we wschodniej części prezbiterium z zakrystią od północy i składzikiem od południa. Od nawy głównej w połowie jej długości przylegają dwie kaplice od strony południowej i północnej. Od strony zachodniej usytuowano wieżę kościelną, która jest wyraźną dominantą z wejściem głównym na rzucie kwadratu. Wyposażenie kościoła stanowią m.in. późnobarokowe rzeźby, inne rokokowe przedmioty oraz elementy neobarokowe. Kubatura kościoła wynosi 5740 m³, zaś jego powierzchnia 410 m². Do zespołu kościoła wpisanego do rejestru zabytków należy również murowana kaplica grobowa rodziny Chłapowskich – fundatorów kościoła, przykościelny cmentarz oraz kamienne ogrodzenie zespołu. Kaplica grobowa z pocz. XX w. pierwotnie była cała obłożona kolorową mozaiką kamienną z imitującymi otwory okienne opaskami na elewacjach wschodniej i zachodniej symetrycznie umieszczonymi po bokach. Spoczywają w niej między innymi: Michał Chłapowski – właściciel Glesna, który zmarł w 1905 r., Karol Chłapowski – brat Michała Chłapowskiego, który zmarł w 1913 r. oraz Izabela z Kalksteinów Chłapowska – żona Michała Chłapowskiego, która zmarła w 1931 r. Obecnie kaplica jest w bardzo złym stanie i wymaga prac konserwacyjnych. Na cmentarzu przykościelnym znajduje się również grób ks. Ignacego Kowalskiego – proboszcza parafii i dziekana nakielskiego, który zmarł w 1932 r.

Fot. 12. Kościół parafialny pw. św. Jadwigi w Gleśnie
Źródło: www.wyrzysk.pl

GROMADNO - KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. ŚW. JAKUBA WIĘKSZEGO

Kościół parafialny p.w. św. Jakuba w Gromadnie wpisany został do rejestru zabytków pod numerem 964/Wlkp/A z dniem 19.06.2015 r. Początki parafii sięgają XIII wieku, zaś pierwsze wzmianki historyczne o niej pochodzą z 1511 roku. Około 1558 r. kościół parafialny przeszedł w ręce protestantów. W 1740 r. chorąży poznański z Falmierowa J.S. Kitnowicz wybudował nowy drewniany kościół, który przetrwał do 1873 roku. Obecny

rzymsko – katolicką świątynię wybudowano w roku 1873 w stylu neoromańskim. Przy kościele znajduje się brama – dzwonnica z 1859 r., częściowo drewniana, która również została wpisana do rejestru zabytków. Orientowana budowla znajduje się we wschodniej części miejscowości na niewielkim wzgórzu, w niedalekiej odległości od jeziora. Trójnawowy kościół na rzucie wydłużonego prostokąta posiada krótkie, wyodrębnione prezbiterium zamknięte trójbocznie. W części południowej kościoła znajduje się mała kruchta. Z zachodniej części nawy kościoła występuje trójkondygnacyjna wieża w formie ryzalitu, w której mieści się wejście główne. Ponadto zachodnia część kościoła odznacza się dekoracyjnymi szczykami w formie krenelaży zakończonymi półkolistymi formami. W neobarokowym ołtarzu kościoła umieszczono rzeźby późnobarokowe z XVIII w. Kubatura kościoła wynosi 1300 m³, zaś jego powierzchnia 82 m².

*Fot. 13. Kościół parafialny pw. św. Jakuba Większego w Gromadnie
Źródło: www.wyrzysk.pl*

GROMADNO – BRAMA – DZWONNICA

Brama wejściowa, która pełni również funkcję dzwonnicy powyżej została wpisana do rejestru zabytków pod numerem 964/Wlkp/A z dniem 19.06.2015 r. Murowany obiekt wybudowano w 1859 roku w nawiązaniu do stylu eklektycznego. Dzwonnica położona jest na wschód od kościoła parafialnego. Budynek wybudowano na planie zbliżonym do kwadratu z wnękami zewnętrznymi. Naroża obiektu zostały pogrubione i przybierają postać pilastrów, które widoczne są również w osi głównej. Dzwony zawieszono nad dachem, osłonięte osobnym daszkiem czterospadowym. Na elewacji wschodniej widnieje data 1888 odnosząca się do położenia nowego tynku. Kubatura nieruchomości wynosi 122 m³, zaś jej powierzchnia 11,5 m². Obiekt jest w dobrym stanie technicznym.

KOSZTOWO - KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. ŚW. ANNY

Kościół parafialny p.w. św. Anny w Kosztowie wpisany został do rejestru zabytków pod numerem A-185 z dniem 01.12.1969 r. Rzymsko – katolicką świątynię wybudowano w 1888 roku w nawiązaniu do stylu neogotyckiego oraz eklektycznego. Jego projektantem był budowniczy Büttner z Nakła, który również rozebrał wcześniejszy szachulcowy kościół. Pierwszy drewniany kościół w Kosztowie istniał najprawdopodobniej już w XIII w., zaś parafię erygowano już w 1372 r. Orientowana budowla znajduje się w centralnej części miejscowości na niewielkim wyniesieniu. W pobliżu kościoła znajduje się dzwonnica z poł XIX w., a w jej sąsiedztwie usytuowano cmentarz katolicki założony w 1733 r. (obecnie

nieczynny, zachował się jedynie nagrobek z 1914 r.). Z dawnego drzewostanu zachowała się lipa i klon. Jednonawowy kościół na rzucie prostokąta posiada we wschodniej części węższe prezbiterium na planie prostokąta zamknięte trójbocznie. Na północ oraz południe z prezbiterium wystają dwa aneksy. Wejście główne mieści się od strony zachodniej, podobnie jak niewielka wieża kościelna kryta hełmem baniastym z latarnią. W skład wyposażenia kościoła wchodzi neobarokowy ołtarz z XVII w. oraz ambona i chrzcielnica w stylu rokokowym z 2 poł. XVIII w. Kubatura kościoła wynosi 1084 m³, zaś jego powierzchnia 181 m².

*Fot. 14. Kościół parafialny pw. św. Anny w Kosztowie
Źródło: www.wyrzysk.pl*

KOSZTOWO – PARK DWORSKI

Park w Kosztowie wpisany został do rejestru zabytków pod numerem A-315 z dniem 19.08.1977 r. Powstał zapewne wraz z budową pałacu, czyli ok. 2 poł. XIX w. W parku znajduje się grobowiec Edwarda Buettner – ojca ostatniego właściciela dóbr kosztowskich przed II wojną światową. Wejście do parku znajduje się przy północno – zachodnim krańcu na wprost byłego budynku dworskiego. Nie zachowały się pierwotne aleje. Do najliczniejszych drzew należy tu zaliczyć: świerk pospolity, jesion wyniosły oraz dąb szypułkowy. Park wkomponowany jest w krajobraz wsi i stanowi jego integralną część.

KOŚCIERZYN WIELKI – ZESPÓŁ DWORSKO – PARKOWY „HERCOWO” (DWÓR, PARK)

Dwór w Kościerzynie Wielkiej wpisany został do rejestru zabytków pod numerem 937/Wlkp/A z dnia 08.08.2014 r. Budynek powstał po 1911 r. Pierwszy dwór w miejscowości istniał już w 1834 r. Obecny, murowany, dwukondygnacyjny obiekt powstał w typie eleganckiej willi miejskiej dla radcy Paula Ramma ze Szczecina, ówczesnego właściciela dóbr. Dwór o zwartej bryle odwołuje się do tradycji XIX – wiecznej siedziby ziemiańskiej w stylu włoskim. Jest otynkowany i podpiwniczony na zaznaczonym cokole. Budynek założony jest na rzucie prostokąta z cofniętą częścią fasady i trójbocznie wysuniętą środkową częścią przeciwległą elewacji. Rezydencja ma wyraźnie wyższą część parterową poprzez umieszczenie gzymsu na wysokości dolnej krawędzi okien piętra. Posiada ponadto dach czterospadowy ze znacznie wysuniętym okapem i wolimi oczami oraz kolumnowe ganki, nad którymi znajdują się balkony. Kubatura nieruchomości wynosi 2705 m³, w tym 438 m³ piwnic, zaś jej powierzchnia 630 m², w tym 175 m² piwnic. Obiekt jest w dobrym stanie

technicznym. W skład zespołu pałacowego wchodzi również zaniedbany obecnie park z poł. XIX w. z elementami neorenesansu. Jego powierzchnię szacuje się na ok. 3,5 ha. W granicach ochrony zabytkowej zieleni najliczniejszymi drzewami są: graby pospolite oraz kasztanowce białe. Zatarty został całkowicie dawny układ ścieżek spacerowych. Park łączy się z nadrzecznym zadrzewieniem stanowiąc przystań dla dzikiego ptactwa oraz jest tłem kolorystycznym dla dworu.

RZĘSZKOWO – ZESPÓŁ PAŁACOWY (PAŁAC, PARK)

Pałac w Rzęszkowie wpisany został do rejestru zabytków pod numerem A-525 z dniem 27.08.1985 r. Budynek powstał w 2 poł. XIX w. Pierwsze informacje na temat rozpoczęcia jego budowy pojawiają się w notatkach z lat 80. XIX wieku. W 2009 roku przeprowadzono gruntowne prace remontowe, które miały na celu zachowanie oryginalnego klimatu budynku. Całość budowli jest spójna i utrzymana w jednolitej stylistyce architektonicznej. Pałac o bardzo urozmaiconej architekturze jest otynkowany i podpiwniczony. Budynek założony jest na rzucie złożonym z kilku części. Jego środkowa część jest parterowa, podobnie jak skrzydło południowe, zaś północne jest dwukondygnacyjne – dobudowane o obecnej funkcji pokoi gościnnych oraz części kuchennej. W części skrzydła południowego dostawiona jest ośmioboczna trójkondygnacyjna wieża. W trzeciej części budynku znajduje się quasi ryzalit po obu stronach z wejściem głównym, zaś w piątej pseudo loggia, a nad nią balkon. Dawny obiekt rezydencjonalny znajduje się obecnie w rękach prywatnych i pełni funkcję usługową w zakresie organizacji wesel, spotkań biznesowych, czy też noclegów. W skład zespołu pałacowego wchodzi również park z poł. XIX w. o powierzchni ok. 7 ha. Zachowany został w dawnych granicach z historycznym układem przestrzennym i elementami kompozycji charakterystycznej dla stylu krajobrazowego – rozległymi polanami trawnikowymi oraz różnogatunkowymi kępami i grupami drzew.

*Fot. 15. Pałac w Rzęszkowie
Źródło: www.wyrzysk.pl*

WYRZYSK – ZESPÓŁ KOŚCIÓŁA PARAFIALNEGO P.W. ŚW. MARCINA BISKUPA (KOŚCIÓŁ, CMENTARZ PRZYKOŚCIELNY, PLEBANIA, OGRÓD PLEBAŃSKI)

Kościół parafialny p.w. św. Marcina w Wyrzysku wpisany został do rejestru zabytków pod numerem 653/Wlkp/A z dniem 05.05.2008 r. Rzymsko – katolicką świątynię

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

wybudowano w 1858 roku w połączeniu neogotyku i neobaroku. Parafia w Wyrzysku istniała już w XV w. Ok. 1440 r. ówczesny drewniany kościół ufundował ród Pałuków. W 1738 r. na miejscu poprzedniej świątyni wzniesiono nową, ryglową, której prace koordynował właściciel dóbr wyrzyskich Mikołaj Vrbna – Rydzyński. 31 maja 1744 r. okazała budowlę poświęcił sufragan poznański Józef Tadeusz z Kietrza Kierski. W 1850 rozebrano ryglowy kościół. Obecny powstał z inicjatywy ks. Strossela, a prace koordynował budowniczy Koepke z Białośliwia. Nowy, ceglany kościół poświęcono w 1861 r. W czasie II wojny światowej został zmieniony na magazyn wojskowy. Po II wojnie światowej zaistniała konieczność jego rozbudowy - nowy korpus dobudowano od strony północno - wschodniej poszerzając nawę i dostawiając prezbiterium z zakrystiami. Kościół w Wyrzysku mieści się przy północnej pierzei Rynku. W pobliżu kościoła wybudowano plebanię w 1844 r., za którą znajduje się ogród, który dochodzi do rzeki Łobzonki. Obiekty te zostały również wpisane do rejestru zabytków w ramach zespołu kościoła, podobnie jak i przykościelny cmentarz. Jednonawowy kościół o rozczłonkowanym rzucie po jego przebudowie posiada wyodrębnione prezbiterium zamknięte trójbocznie oflankowanym zakrystiami oraz boczną wieżę i kaplicę na jej osi. Obiekt stanowi ciekawy przykład rozbudowy XIX – wiecznej świątyni. Obecnie stanowi wyraźną dominantę wysokościową i architektoniczną na tle miasta, zarówno w aspekcie krajobrazu kulturowego, jak i aspekcie historycznym. Wejście główne do kościoła znajduje się od strony Rynku w wystającym ryzalicie podpartym dwiema przyporami. Jego kontynuację stanowi wysoka, sześciokondygnacyjna, spiczasta wieża zwieńczona iglicą z krzyżem. W kościele mieści się zabytkowy barokowy ołtarz główny z ok. 1738 roku w części starszej. Kubatura kościoła wynosi 3400 m³, zaś jego powierzchnia 405 m².

*Fot. 16. Kościół parafialny pw. św. Marcina w Wyrzysku
Źródło: fotografia własna*

WYRZYSK – BOŻNICA

Bożnica w Wyrzysku wpisana została do rejestru zabytków pod numerem A-761 z dniem 30.12.1994 r. Synagoga wyróżnia się na tle pozostałych budowli religijnych zarówno pod względem architektonicznym, jak i przynależności religijnej. Została ona zaadaptowana w 2013 r. na obiekt spełniający funkcję usługową dla miejscowej społeczności - rodzinny park zabaw pod nazwą „Arka Noego”. W 1920 r. po likwidacji gminy wyznaniowej ze względu na brak wiernych świątynia została przekazana miastu. W czasie okupacji niemieckiej znajdował się tu areszt, zamurowano okna oraz wstawiono kraty. Po 1945 r. był

tu magazyn, a od 2008 r. jest we własności prywatnej. Murowaną bożnicę zbudowano na miejscu poprzedniej – drewnianej i obecnie posiada wymiary 9,1 na 11,1 m z powierzchnią 172 m². Podczas prac odrestaurowano ceglane detale elewacji, zabezpieczono też resztki polichromii sklepienia – motywy rozsypanych gwiazdek, symbolizujące niebo.

*Fot. 17. Synagoga w Wyrzysku
Źródło: fotografia własna*

VI. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

W kolejnej tabeli przedstawiono analizę SWOT dla gminy (poprzez wskazanie mocnych i słabych stron, a także wskazanie szans oraz potencjalnych zagrożeń). Sporządzona analiza uwzględnia stan dziedzictwa kulturowego oraz uwarunkowania jego ochrony i realizowanej przez gminę polityki rozwoju przestrzennego i społeczno - gospodarczego. Dokonana analiza ma za zadanie pomóc w określeniu podstawowych priorytetów opracowanego dokumentu.

Tabela 9. Analiza szans i zagrożeń wynikających ze stanu dziedzictwa kulturowego Gminy Wyrzysk

SZANSE	ZAGROŻENIA
1. Modernizacja zabytkowych obiektów na terenie gminy z wykorzystaniem dotacji krajowych i unijnych.	1. Postępująca dekapitalizacja zasobu zabytkowego.
2. Opracowania strategiczne zmierzające do zrównoważenia rozwoju kultury w regionach wiejskich i realizacja wytyczonych zadań.	2. Bezprawne/samowolne działania przy prywatnych obiektach o walorach zabytkowych i ich rozbiórki.
3. Uwzględnienie potrzeb ochrony dziedzictwa kulturowego w dokumencie studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy	3. Brak możliwości pozyskania środków na remont zabytków.
4. Wspomaganie przedsięwzięć zmierzających do zachowania i kształtowania ładu przestrzennego	4. Znikoma ilość środków na renowację zabytkowych obiektów.
	5. Niewystarczająca edukacja z zakresu wartości i ochrony dziedzictwa kulturowego.
	6. Wprowadzanie nowoczesnej zabudowy o nieodpowiednich gabarytach i kształtach brył w strukturę

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

<p>z utrzymaniem właściwej ekspozycji obiektów zabytkowych i dostosowywaniem nowej zabudowy do wartości historycznych miejsc.</p> <ol style="list-style-type: none"> 5. Nowoczesne techniki informatyczne stwarzające możliwość prezentacji dziedzictwa kulturowego na szerszą skalę oraz jego cyfryzację (tworzenie edukacyjnych baz danych). 6. Lokalne tematyczne strony internetowe. 7. Zaangażowanie placówek oświatowych, wychowawczych oraz kościelnych w edukację kulturalną – warsztaty, pracownie, szkolenia, wykłady. 8. Zachowanie dobrej kondycji obiektów najcenniejszych i opracowanie Planów Miejscowych dla najcenniejszych terenów. 9. Rewitalizacja obszarów zdegradowanych. 10. Rozwój gospodarstw agroturystycznych. 11. Duża ilość atrakcyjnych miejsc – rozwój turystyki. 12. Wzrost zainteresowania turystyką. 13. Rozwój partnerstwa publiczno-prywatnego. 	<p>zabytkowych budynków co prowadzi w konsekwencji do braku ładu przestrzennego i estetycznego.</p> <ol style="list-style-type: none"> 7. Degradacja i powolne wygaszanie opuszczonych obiektów zabytkowych oraz zapomnianych cmentarzy, szczególnie ewangelickich. 8. Spadek natężenia ruchu turystycznego.
MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ol style="list-style-type: none"> 1. Duża liczba stanowisk archeologicznych. 2. Dobry stan techniczny dworów i pałaców oraz bardzo dobry stan kościołów. 3. Spuścizna obiektów o znaczeniu wielokulturowym. 4. Działalność biblioteki w Wyrzysku oraz jej filii w Osieku nad Notecią. 5. Działalność 11. świetlic wiejskich oraz klubu seniora w Wyrzysku. 6. Funkcjonowanie Miejsko - Gminnego Ośrodka Kultury w Wyrzysku. 7. Liczne szlaki turystyczne – szlak wodny Łobżonki, szlak wodny Noteci, szlak rowerowy – Międzynarodowa Trasa Rowerowa EuroRouta R-1, szlak pieszy – Szlak Żółty „Nadnotecki”. 8. Krzewienie tradycji lokalnych wśród najmłodszych – zespół tańca ludowego „Modraki” ze Szkoły Podstawowej im. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Problem z dostępnością do niektórych zabytkowych obiektów (własność prywatna). 2. Brak opieki nad opuszczonymi cmentarzami. 3. Niewystarczające środki na opiekę nad zabytkami. 4. Niewystarczająca świadomość mieszkańców miejscowości o występowaniu zabytkowych obiektów (szczególnie w przypadku ewidencji). 5. Niezadawalające oznakowanie cennych obiektów kulturowych bądź ich brak. 6. Zanikanie cech tradycyjnych zabudowy mieszkalnej i gospodarczej (likwidacja detali, zakrywanie drewnianej bądź ceglanej elewacji – ocieplanie budynków, otynkowania). 7. Słabo rozwinięta infrastruktura – utrudnienia dla turystów.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

<p>Powstańców Wielkopolskich w Wyrzysku</p> <p>9. Liczne publikacje książkowe na temat Wyrzyska.</p> <p>10. Liczne koła gospodyń wiejskich działające w 8. miejscowościach.</p> <p>11. Posiadanie Planów Odnowy Miejscowości.</p> <p>12. Opracowane Studium osadnictwa pradziejowego i wczesnodziejowego Gminy Wyrzysk (w zasobach WKZ).</p> <p>13. Sporządzona gminna ewidencji zabytków.</p> <p>14. Działalność lokalnych twórców ludowych.</p> <p>15. Bogactwo krajobrazu naturalnego – chroniona strefa krajobrazu, pagórki, stoki, doliny rzek.</p> <p>16. Duża liczba miejsc zbiorowego zakwaterowania (6) oraz dobrze rozwinięta baza gastronomiczna.</p> <p>17. Muzeum Kultury Ludowej w Osieku nad Notecią – najchętniej odwiedzane miejsce przez turystów.</p> <p>18. Izba Pamięci w Wyrzysku.</p> <p>19. Działalność stowarzyszeń i organizacji związanych z kulturą - Towarzystwo Przyjaciół Wyrzyska, Stowarzyszenie MENOS.</p> <p>20. Przynależność Gminy do licznych stowarzyszeń i związków, w tym do Lokalnej Grupy Działania „Krajna nad Notecią, Organizacji Turystycznej Północnej Wielkopolski „Dolina Noteci”.</p>	<p>8. Mała liczba imprez kulturalnych poruszających tematykę dziedzictwa gminy, jej zwyczajów, odrębności i tradycji.</p> <p>9. Mała liczba gospodarstw agroturystycznych (2).</p> <p>10. Niedostateczne wykorzystanie świetlic wiejskich.</p> <p>11. Niewykorzystany potencjału rynku miejskiego w Wyrzysku.</p> <p>12. Brak miejsc parkingowych przy muzeum w Osieku nad Notecią.</p>
--	---

Zródło: opracowanie własne

VII. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Przedmiotowe opracowanie wyznacza gminie priorytety w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Prace nad wdrażaniem ustaleń programu oraz monitorowaniem ich postępu należą do zadań samorządu lokalnego. Zadania dla samorządu lokalnego w zakresie opieki nad zabytkami zostały opracowane na podstawie analiz dokumentów programowych wyższego szczebla, gminnych dokumentów strategicznych oraz diagnozy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

Przedmiotowy Program w zakresie ochrony zabytków gminy odnosi się do działań, o których mowa w art.4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

Art. 4. Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;*
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;*
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;*
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;*
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;*
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.*

7.1 Priorytety gminnego programu opieki nad zabytkami

Analiza szans i zagrożeń wynikających ze stanu dziedzictwa kulturowego Gminy Wyrzysk wykonana na potrzeby programu pozwoliła na wypracowanie priorytetowych działań w zakresie opieki nad zabytkami.

1. Priorytet I

Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego.

2. Priorytet II

Badanie i dokumentacja dziedzictwa.

3. Priorytet III

Promocja oraz edukacja mieszkańców w zakresie dziedzictwa kulturowego.

W ramach poniższych priorytetów określono kierunki działań, które mają być uzyskane przez konkretne, przypisane do nich szczegółowe zadania.

7.2. Kierunki działań gminnego programu opieki nad zabytkami

Dla realizacji wyznaczonych priorytetów określono długofalowe kierunki działań, mogące wykraczać poza 4 - letni okres obowiązywania Programu.

Jako kierunki działań realizacji Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Wyrzysk w ramach przyjętych priorytetów uznano:

1. *Ograniczanie procesu degradacji zabytków.*
2. *Przywrócenie ład przestrzennego w jednostkach gminnych.*
3. *Dokumentacja dziedzictwa kulturowego.*
4. *Korzystanie z nowoczesnych technik informatycznych do promocji dziedzictwa kulturowego.*
5. *Tworzenie odpowiedniej infrastruktury turystycznej.*
6. *Promocja historii i dziedzictwa kulturowego.*
7. *Ośrodki kultury jako miejsca spotkań w zakresie dziedzictwa kulturowego.*
8. *Zwiększenie świadomości kulturowej społeczności lokalnej przez włączenie jej przez różne formy aktywności.*

7.3. Zadania gminnego programu opieki nad zabytkami

Ustawa o ochronie i opiece nad zabytkami ustala obowiązek złożenia po 2 latach przez władze Gminy sprawozdania z wykonania GPOnZ. W związku z powyższym dla realizacji zadań wyznaczono dwa okresy: etap pierwszy, po którym gmina dokona sprawozdania (do połowy 2019 r., za okres 2017 - 2018) oraz etap drugi (2019 - 2020).

„Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk na lata 2017 – 2020” jest kontynuacją wcześniejszego Programu. Zadania przypisane w kierunkach działań są zgodne ze wcześniejszymi zaproponowanymi w „Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami na lata 2010 – 2013”. Zadania, które udało się zrealizować nie zostały włączone do obecnych zadań, bądź na podstawie ich osiągnięcia wyznaczono nowe, mające na celu bazowanie na dotychczasowym „sukcesie”. W ramach poprzedniego Programu, osiągnięto m.in. następujące zadania:

- sporządzono gminną ewidencję zabytków;
- określono stosunki własnościowe oraz ustalono szczegółową lokalizację obiektów wraz z podaniem nr działki ewidencyjnej;
- uzupełniano i aktualizowano karty adresowe gminnej ewidencji zabytków;
- wykonano gminną ewidencję zabytków kart archeologicznych.

W obecnym Programie przypisano również inne, nowe zadania mające na celu polepszenie ogólnej sytuacji obiektów zabytkowych, jak i mieszkańców gminy w nawiązaniu do szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego.

Dla obszaru gminy, założono, iż w czasie trwania etapu pierwszego realizowane będą działania wstępne, mające charakter przygotowawczy do pełnej realizacji Programu. Aby określone działania mogły być zrealizowane potrzebna jest współpraca wielu podmiotów. Najważniejszym wydaje się być skoordynowana i zrównoważona współpraca między właścicielami obiektów zabytkowych, a Gminą. Ważne jest również współdziałanie władz Gminy z jednostkami samorządu terytorialnego wyższego szczebla w odniesieniu do zabytków, ich pielęgnacji, ratowania oraz niezbędnego finansowania.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

Tabela 10. Zakres i harmonogram działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym Gminy Wyrzysk

Kierunki działań	Zadania	Etap I	Etap II
Priorytet I - Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego			
Ograniczanie procesu degradacji zabytków	Podejmowanie działań inwestycyjnych związanych z rewitalizacją obiektów zabytkowych – rewitalizacja śródmieścia Wyrzyska.		
	Remont elewacji zabytkowych kamienic w centrum Wyrzyska.		
	Przeprowadzenie podstawowych prac porządkowych na terenie opuszczonych cmentarzy ewangelickich poprzez włączenie uczniów szkół podstawowych i gimnazjalnych.		
	Umieszczenie w widocznym miejscu tablic informacyjnych na obszarze zapomnianych cmentarzy.		
	Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością gminy.		
	Współpraca z właścicielami obiektów rejestrowych w zakresie pozyskiwania dofinansowań na ich remonty.		
	Przygotowanie ofert prac sezonowych dla bezrobotnych mieszkańców gminy przy bieżących pracach pielęgnacyjnych miejskiego parku w Wyrzysku.		
	Konsekwentne wdrażanie zapisów dokumentów programowych w odniesieniu do zabytków i krajobrazu kulturowego gminy.		
	Zabezpieczenie gminnych obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą.		
Przywrócenie ład przestrzennego w jednostkach gminnych	Przeciwdziałanie nielegalnym przebudowom i dobudowom budynków mieszkalnych o cechach zabytkowych, prowadzącym do zanikania cech tradycyjnych zabudowy.		
	Dostosowanie się do sposobu zagospodarowania terenów wyznaczonych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.		
	Polepszenie jakości otwartych miejsc publicznych.		
Priorytet II - Badanie i dokumentacja dziedzictwa			
Dokumentacja dziedzictwa kulturowego	Aktualizacja gminnej ewidencji zabytków we współpracy z WKZ – sporządzenie nowych kart adresowych.		

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

Kierunki działań	Zadania	Etap I	Etap II
	Weryfikacja wykonanej ewidencji zabytków archeologicznych oraz jej uzupełnienie o wszystkie sukcesywnie odkrywane relikty przeszłości niezależnie od charakteru badań oraz uzyskiwanych wyników badań weryfikacyjnych AZP, na podstawie informacji otrzymanych od WWKZ.		
	Bieżąca weryfikacja obiektów znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz ich konsultacja z WWKZ (w tym uzupełnienie ewidencji o numery działek ewidencyjnych na których zlokalizowane są obiekty zabytkowe).		
	Opracowanie mapy z zaznaczonymi obiektami będącymi w gminnej ewidencji zabytków.		
Korzystanie z nowoczesnych technik informatycznych do promocji dziedzictwa kulturowego	Stworzenie ogólnodostępnej bazy danych o zasobach kulturowych regionu na stronie internetowej gminy.		
	Opracowanie gminnej ewidencji zabytków i ich mapy w formie cyfrowej oraz zamieszczenie na stronie internetowej gminy.		
Priorytet III - Promocja oraz edukacja mieszkańców w zakresie dziedzictwa kulturowego			
Tworzenie odpowiedniej infrastruktury turystycznej	Opracowanie tablic informacyjnych zamieszczonych na zewnątrz budynków wpisanych do rejestru zabytków zawierających o nich podstawowe dane historyczne.		
	Podjęcie działań mających na celu odpowiednie oznakowanie obiektów wpisanych do rejestru zabytków.		
	Wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych.		
	Ustalenie z właścicielami obiektów zabytkowych możliwości i zasad ich udostępniania.		
Promocja historii i dziedzictwa kulturowego	Promocja odcinka Międzynarodowej Trasy Rowerowej EuroRoute R1, który przebiega przez teren gminy.		
	Rozpowszechnienie informacji na temat rejestru zabytków z terenu miasta i gminy.		
	Opracowanie folderu promującego zabytki gminy.		
	Wykorzystanie potencjału Muzeum Kultury Ludowej w Osieku nad Notecią oraz zaciśnienie współpracy pomiędzy Urzędem Gminy i Muzeum.		
	Promocja Izby Pamięci w Wyrzysku.		
	Współpraca z Wielkopolską Organizacją Turystyczną w zakresie organizacji szkoleń dotyczących podnoszenia jakości usług turystycznych w nawiązaniu do obiektów		

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

Kierunki działań	Zadania	Etap I	Etap II
	zabytkowych.		
	Współpraca z powiatem na rzecz rozwoju szeroko pojętej bazy turystycznej.		
Ośrodki kultury jako miejsca spotkań w zakresie dziedzictwa kulturowego	Modernizacja świetlicy w Osieku nad Notecią.		
	Organizacja zajęć o tematyce dziedzictwa kulturowego gminy w świetlicach wiejskich.		
Zwiększenie świadomości kulturowej społeczności lokalnej przez włączenie jej przez różne formy aktywności	Wspieranie organizacji pozarządowych realizujących działania upowszechniające bogactwo kulturowe gminy.		
	Aktywizacja społeczności wyrzyskiej w ramach wspólnego dziedzictwa kulturowego.		
	Upowszechnianie edukacji w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, poprzez zaangażowanie placówek oświatowych, wychowawczych oraz kościelnych w organizowanie warsztatów, pracowni, szkoleń, wykładów.		
	Organizacja wycieczek krajoznawczych, rowerowych po najciekawszych miejscach gminy dla uczniów szkół podstawowych i gimnazjalnych w ramach zajęć lekcyjnych.		
	Organizacja imprez kulturowych w nawiązaniu do dziedzictwa kulturowego.		
	Opracowanie i przeprowadzenie konferencji dotyczącej gminnej ewidencji zabytków dla ich właścicieli oraz pozostałych mieszkańców.		
	Przeprowadzenie konkursu fotograficzno – opisowego „Zabytek – miejsce łączące pokolenia”.		

VIII. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Konsekwentnie prowadzona i długofalowa polityka Gminy Wyrzysk w zakresie opieki nad zabytkami oraz realizacja niniejszego Programu stanowi szansę na rozwój w Gminie Wyrzysk oraz na zachowanie dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju. Inwestycje zmierzające do poprawy stanu technicznego obiektów i zespołów zabytkowych powinny się odbywać na zasadzie poszanowania istniejących wartości zabytkowych i dążenia do zachowania w jak największym stopniu oryginału, ewentualnie wkomponowaniu nowych elementów w sposób współgrający z zabytkiem.

Realizacja Programu będzie się odbywać poprzez wskazane zadania gminy na rzecz osiągnięcia priorytetów w nim przyjętych.

Zakłada się, że zadania określone w gminnym programie opieki nad zabytkami będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- a) **instrumentów prawnych** – wynikających z przepisów ustawowych (np. uchwalanie studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. WKZ),
- b) **instrumentów finansowych** (m.in. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych),
- c) **instrumentów koordynacji** (m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami),
- d) **instrumentów społecznych** (m.in. poprzez działania edukacyjne promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami),
- e) **instrumentów kontrolnych** (m.in. aktualizacja gminnej ewidencji zabytków, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego, sporządzenie sprawozdania z realizacji GPOnZ).

IX. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Proces osiągnięcia celów wytyczonych w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk będzie monitorowany poprzez analizę stopnia jego realizacji. Analiza ta będzie dokonywana każdorazowo przez Burmistrza Gminy Wyrzysk, zgodnie z ustaleniami art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

5. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji Gminnego Programu uwzględniająca: wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami oraz efektywność ich wykonania.

Ocena poziomu realizacji Programu winna uwzględniać m.in.:

- bieżący monitoring gminnej ewidencji zabytków z terenu Gminy Wyrzysk uwzględniający informacje o stanie zachowania obiektów, zmianach lokalizacyjnych, zmianach stosunków własnościowych;
- ocenę zaawansowania prac związanych z rewitalizacją obiektów zabytkowych;
- ocenę prac związanych z opracowaniem aktów prawa miejscowego dla terenów o wysokich wartościach kulturowych;
- ocenę aktywności kulturalnej lokalnej społeczności, w tym ocenę przedsięwzięć folklorystycznych i zainteresowań tradycyjnym rękodziełem;
- ocenę aktywności placówek kulturalnych (muzea, domy kultury, świetlice wiejskie, biblioteki);
- ocenę wykorzystania i funkcjonowania szlaków turystycznych oraz towarzyszącej im infrastruktury;
- ocenę realizacji programu edukacji i promocji zabytków, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych technik informatycznych;
- ocenę rozwoju bazy turystycznej;
- ocenę kontaktów z właścicielami obiektów w zakresie działań zmierzających do rewitalizacji obiektów zabytkowych.

Po przyjęciu przez Radę Gminy Wyrzysk Programu w drodze uchwały należy udostępnić dokument do publicznej wiadomości na stronie internetowej Gminy Wyrzysk.

Program należy sukcesywnie analizować oraz uzupełniać uwzględniając zmieniające się uwarunkowania prawne, kulturowe i społeczne.

Realizowanie założeń Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Wyrzysk będzie wymagało współpracy nie tylko osób odpowiedzialnych za wdrożenie działań wynikających z celów tego dokumentu, ale także aktywizacji właścicieli, użytkowników obiektów zabytkowych, organizacji pozarządowych, grup społecznego działania, środowisk naukowych itp. Mając na uwadze dobro ogółu należy dołożyć starań, aby wytyczone cele zostały realizowane.

X. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Środki finansowe związane z zadaniami ochrony i opieki nad zabytkami dla Gminy Wyrzysk mogą być uzyskane z następujących źródeł:

- środki publiczne;
- środki krajowe (budżet państwa, budżet jednostek samorządu terytorialnego, fundusze celowe);
- środki zagraniczne (środki Unii Europejskiej i inne);
- środki niepubliczne (środki osób fizycznych, prawnych, spółek, organizacji, fundacji, instytucji kościelnych).

Zasady finansowania opieki nad zabytkami określone zostały w rozdziale 7. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Podstawowym źródłem finansowania zabytków w Polsce są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządowych. Finansowanie zabytków z tych źródeł odbywa się na zasadzie współfinansowania prac przy obiektach zabytkowych, w oparciu o zapisy ww. ustawy.

Dysponentami powyższych środków są:

1. Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego.
2. Wojewódzcy Konserwatorzy Zabytków.
3. Organ stanowiący - gminy, powiaty, samorządy województwa realizujące dotacje poprzez corocznie organizowane nabory wniosków. Dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej, będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie.
4. Fundacje PPP.

Poniżej wskazano przykładową listę instytucji oraz programów umożliwiających częściowe sfinansowanie zadań wskazanych w przedstawionym Programie.

Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz tzw. mecenat, są podstawą ubiegania się o środki na zadania z zakresu kultury realizowane przez między innymi jednostki samorządu terytorialnego. Na rok 2017 zostały przedstawione następujące programy z zakresu dziedzictwa kulturowego:

1. Kolekcje muzealne - celem programu jest wspieranie działalności muzeów poprzez tworzenie oraz systematyczne wzbogacanie zbiorów i kolekcji o randze narodowej i regionalnej.
2. Wspieranie działań muzealnych - celem programu jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliai i księgozbiorami,

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

- a także - prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych.
3. Kultura ludowa i tradycyjna - celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania.
  4. Ochrona zabytków - celem priorytetu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.
  5. Ochrona zabytków archeologicznych - celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.
  6. Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą - celem programu jest poprawa stanu zachowania i wzmocnienie ochrony dziedzictwa kulturowego znajdującego się poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej oraz upowszechnianie wiedzy na jego temat.
  7. Miejsca Pamięci Narodowej za Granicą - celem programu jest dążenie do zapewnienia godnego miejsca spoczynku naszym poległym i pomordowanym oraz troska i opieka nad miejscami pochówku znajdującymi się poza granicami kraju.
  8. Badanie polskich strat wojennych - strategicznym celem programu jest wsparcie działalności instytucji w kwestii badań proweniencyjnych odnośnie strat wojennych poniesionych w zakresie zbiorów artystycznych.

Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Poznaniu

Dotacja realizowana jest ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest Wojewoda Wielkopolski. Jest to dotacja na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru (art. 74 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego – Departament Kultury

Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego ogłasza zasady udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych lub znajdujących się na obszarze województwa wielkopolskiego na dany rok. Wnioski składa się do 1 marca. Dotacje udzielane są na prace konserwatorskie lub roboty budowlane podejmowane w roku złożenia wniosku.

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Administracji, Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Wydział Funduszu Kościelnego

Środki Funduszu Kościelnego, stosownie do art. 9 ust. 1 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. i § 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990 r. w sprawie rozszerzenia

zakresu celów Funduszu Kościelnego (Dz. U. z 1990 Nr 61, poz. 354), przeznacza się m.in. na remonty i konserwację obiektów sakralnych o wartości zabytkowej. Przewiduje się wykonanie tylko podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Z Funduszu nie finansuje się remontów i konserwacji obiektów towarzyszących (takich jak np.: dzwonnice wolnostojące, krzyże), ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: obrazy, ikonostasy, stalle, epitafia, szaty i naczynia liturgiczne, instrumenty muzyczne, dzwony) oraz otoczenia świątyni, a także stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: polichromie, freski, witraże i posadzki).

Regionalny Program Operacyjny dla Województwa Wielkopolskiego

Wielkopolski Regionalny Program Operacyjny na lata 2014 - 2020 będzie jednym z narzędzi realizacji Strategii Rozwoju Województwa Wielkopolskiego.

RPO składa się z 9 Osi Priorytetowych. W ramach osi 4. Środowisko wskazano priorytety inwestycyjne, którym jednym z nich jest priorytet 4.4. *Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego*. W jego ramach określono działania i poddziałania, cel tematyczny i priorytet inwestycyjny, cel szczegółowy działania, listę wskaźników rezultatu bezpośredniego, listę wskaźników produktu, typy projektów, typy beneficjentów, grupę docelową, instytucje pośredniczące, kategorię produktu, mechanizmy powiązania interwencji z innymi działaniami, instrumenty terytorialne, tryby wyboru projektów, podmioty odpowiedzialne za nabór i ocenę wniosków oraz przyjmowanie protestów, limity i ograniczenia w realizacji projektów, warunki i planowany zakres stosowania, warunki uwzględniania dochodu w projekcie, warunki stosowania uproszczonych form rozliczania wydatków i planowany zakres systemu zaliczek, pomoc publiczną i pomoc *de minimis*, wkład ze środków unijnych na działanie (51 000 000,00 euro), maksymalny procentowy poziom dofinansowania UE, maksymalny procentowy poziom dofinansowania całkowitego wydatków kwalifikowalnych na poziomie projektu oraz minimalną i maksymalną wartość projektu.

Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014-2020

Program ten jest kontynuacją głównych kierunków inwestycyjnych zawartych w poprzedniej perspektywie 2007 – 2013.

W ramach programu funkcjonuje 10 osi priorytetowych, w tym oś 8, pod nazwą ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury. Przewidziana dotacja na cele kultury ma wynieść 467,3 mln euro.

Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

Dotacje mogą być udzielone m. in. na ograniczenie niskiej emisji: w strefach i aglomeracjach dla których opracowano programy ochrony powietrza, na terenach zwartej

zabudowy, w obiektach zabytkowych i na terenach chronionych. Innym priorytetem w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami jest przyrodnicza rewaloryzacja zabytkowych parków.

Finansowanie przy wykorzystaniu ustawy o partnerstwie publiczno-prywatnym

Partnerstwo publiczno-prywatne (PPP) stanowi formę realizacji zadań publicznych przez podmiot prywatny przy wykorzystaniu możliwości finansowych, organizacyjnych lub innych podmiotu prywatnego. Istotą partnerstwa jest to, iż zlecającym zadanie jest podmiot publiczny, natomiast wykonawcą partner prywatny, którym zgodnie z ustawą z dnia 19 grudnia 2008 r. o PPP (Dz. U. z 2015, poz. 696) jest przedsiębiorca lub przedsiębiorca zagraniczny.

Szczegółowe informacje w zakresie dofinansowań i związanych z nimi programów znajdują się na stronach internetowych przedstawionych instytucji.

XI. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTEKÓW

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, główny obowiązek dbania o stan zabytków, a tym samym ponoszenia nakładów na prace konserwatorskie, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych. Na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, określone w art. 5 powyższej ustawy, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami.

Art. 5. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;*
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;*
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;*
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;*
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.*

W art. 28 wskazano również dodatkowe obowiązki właścicieli i posiadaczy zabytków wpisanych do rejestru zabytków.

Art. 28. Niezależnie od obowiązków wynikających z opieki nad zabytkami, określonych w art. 5, właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;*
- 2) zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;*

3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;

4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

Na mocy art. 29 ust. 1 na wszystkich właścicielach i posiadaczach zabytków oraz przedmiotów o cechach zabytkowych spoczywa obowiązek udostępniania ich organom ochrony zabytków w celu przeprowadzenia badań.

Art. 29. 1. Organy ochrony zabytków w czasie uzgodnionym z właścicielem lub posiadaczem przedmiotu będącego zabytkiem lub posiadającego cechy zabytku mogą prowadzić badania tego przedmiotu w miejscu, w którym przedmiot ten się znajduje.

Zapisy art. 71 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określają zasady finansowania opieki nad zabytkami.

1. W zakresie sprawowania opieki nad zabytkami osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego finansuje prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tym zabytku.

2. Sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny, określony w ust. 1, posiada jednostka samorządu terytorialnego, jest zadaniem własnym tej jednostki.

Cele określone w GPOnZ dla Gminy Wyrzysk będą osiągnane poprzez:

- wspólne działania władz Gminy z Ministerstwem Kultury, Urzędem Marszałkowskim Województwa Wielkopolskiego, Starostwem Powiatowym, Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, władzami kościelnymi oraz innymi jednostkami samorządu terytorialnego na zasadach porozumień, umów, wspólnych podmiotów;
- inicjatywy własne władz Gminy Wyrzysk;
- stosowanie instrumentów finansowych (dotacje, prowadzenie instytucji, nagrody, zachęty, itp.);
- funkcje programowe (programy lokalne i projekty, kontrakty, itp.);
- inne działania aktywizujące.

Wraz z dniem 26 sierpnia 2016 r. Rada Miejska w Wyrzysku przyjęła Uchwałę Nr XXIV/195/206 w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.

1. Uchwała określa:

- 1) warunki ubiegania się o dotację na sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków;
- 2) rodzaj danych i informacji, które należy zawrzeć we wniosku o dotację;
- 3) tryb postępowania z wnioskiem o udzielenie dotacji.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

2. Znaczenie użytych w uchwale pojęć dotyczących zabytków lub czynności z nimi związanych określają przepisy ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz rozporządzeń wydanych na podstawie tej ustawy.

Warto odnotować, iż zabytek musi spełniać określone kryteria wymienione w uchwale, a dotacja musi być zgodna z art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ponadto jednym z warunków jest wypełnienie wniosku, który jest załącznikiem do ww. uchwały.

Ponadto do 2016 r. wszelkie dofinansowania regulowała Uchwała Nr XLV/397/10 Rady Miejskiej w Wyrzysku z dnia 27 września 2010 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Na podstawie uchwały z 2010 r. pomoc finansową przekazano na potrzeby zadań wymienionych w poniższej tabeli.

Tabela 11. Sfinansowane zadania przez Gminę Wyrzysk w zakresie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków w latach 2010 - 2016

Nazwa zadania	Kwota	Data udzielenia dotacji
Prace remontowe (wymiana okien i drzwi frontowych w budynku Plebanii) oraz wykonanie projektu budowlanego remontu dachu kościoła.	20.000,00 zł	05.11.2010 r.
Prace związane z wykonaniem robót tynkarskich i malarskich elewacji z elementami zabytkowymi pałacu zlokalizowanego w Rzęskowie nr 19.	10.000,00 zł	30.09.2011 r.
Prace remontowe dekarskie na obiekcie kościoła zlokalizowanego w Wyrzysku, Plac Wojska Polskiego.	20.000,00 zł	03.06.2013 r.
Prace remontowe elewacji wschodniej ściany budynku Bożnicy przy ul. Pocztovej 6 w Wyrzysku.	10.000,00 zł	01.10.2014 r.
Prace remontowe na wieży kościoła i konserwacja drewnianych drzwi wejściowych do kościoła w obiekcie kościoła zlokalizowanego w Gleśnie 5.	30.000,00 zł	01.10.2014 r.

Źródło: opracowanie UM w Wyrzysku

XII. WYKORZYSTANE MATERIAŁY I OPRACOWANIA

Wybrane akty prawne:

Stan prawny na styczeń 2016 r.

Regulacje prawne w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego zawarte są w wielu aktach prawnych. W kontekście realizacji niniejszego Programu szczególną znaczenie mają poniższe ustawy oraz rozporządzenia:

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 Nr 78 poz. 483);
- Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014, poz. 1446 ze zm.);
- Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2016, poz. 446 ze zm.);
- Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2016, poz. 778);
- Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2016, poz. 290);
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2016, poz. 672);
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2016, poz. 2134 ze zm.);
- Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2016, poz. 2147);
- Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2012, poz. 406);
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2016, poz. 1817 ze zm.); Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz. U. z 2015, poz. 1777);
- Ustawa z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (Dz. U. z 2015, poz. 2126);
- Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (Dz. U. 1933, Nr 39, poz. 311 ze zm.);
- Ustawa z dnia 19 grudnia 2009 r. o partnerstwie publiczno – prywatnym (Dz. U. 2015, poz. 696);
- Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2012, poz. 987 ze zm.);
- Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2012, poz. 642);
- Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2016, poz. 1506);
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990 r. w sprawie rozszerzenia zakresu celów Funduszu Kościelnego (Dz. U. z 1990 Nr 61, poz. 354);

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 Nr 113, poz. 661);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2014, poz. 399 ze zm.).

Literatura i wybrane dokumenty programowe:

- Strategia Rozwoju Kraju 2020;
- Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014 – 2017;
- Narodowa Strategia Rozwoju Kultury 2004 – 2020;
- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010 - 2020. Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie;
- Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030;
- Zaktualizowana Strategia Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do 2020 roku;
- Wielkopolski Regionalny Program Operacyjny na lata 2014 – 2020;
- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego;
- Program Opieki nad Zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2013 – 2016;
- Strategia Rozwoju Społeczno – Gospodarczego Powiatu Piłskiego na lata 2015 – 2025;
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Wyrzysk;
- Strategia Rozwoju Gminy Wyrzysk na lata 2016 – 2025;
- Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego na terenie Gminy Wyrzysk;
- Plany Odnowy Miejscowości na terenie Gminy Wyrzysk;
- Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2010 – 2013;
- Karty ewidencyjne gminnej ewidencji zabytków – Gmina Wyrzysk;
- Gminny Program Opieki nad Zabytkami, Poradnik metodyczny, NID 2009;
- Gminny Program Opieki nad Zabytkami, Poradnik metodyczny, Poradnik prawny Konserwatora Zabytków, Kurier Konserwatorski;
- Wytyczne opracowywania karty adresowej zabytku nieruchomego, Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie, Warszawa 2011 r.;
- Adaptacja obiektów zabytkowych do współczesnych funkcji użytkowych, Lubelskie Towarzystwo Naukowe, Międzynarodowa Rada Ochrony Zabytków ICOMOS, Politechnika Lubelska, Warszawa – Lublin 2009 r.;
- Studium osadnictwa pradziejowego i wczesnodziejowego Gminy Wyrzysk, G. Soroka, Poznań 2014;
- Geografia regionalna Polski, J. Kondracki, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009 r.;
- Geografia osadnictwa, D. Szymańska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

- r.;
- Dzieje Wyrzyska, S. Sierpowski, Wydawnictwo WBP, Poznań 1999 r.;
- Wyrzysk wczoraj i dzisiaj, Towarzystwo Przyjaciół Wyrzyska, Wyrzysk 2007;
- Ziemia Wyrzyska – świadkowie tamtych dni, Towarzystwo Przyjaciół Wyrzyska, Wyrzysk 2009;
- Gmina Wyrzysk – broszury informacyjne,

Dostępne strony internetowe:

www.isap.sejm.gov.pl	www.dialektologia.uw.edu.pl
www.geoportal.gov.pl	www.mkidn.gov.pl
www.geoserwis.gdos.gov.pl/mapy	www.unesco.pl
www.mir.gov.pl	www.nid.pl
www.funduszeuropejskie.gov.pl	www.poznan.wuoz.gov.pl
www.partnerstwopublicznoprywatne.info	www.mgokwyrzysk.cba.pl
www.kongreskultury.pl	www.sztetl.org.pl
www.odleglosci.info	www.wielkopolskie.fotopolska.eu
www.polskiezabytki.pl	www.biuletyn.net
www.cybermoon.pl	www.naszwyrzysk.pl
www.isap.sejm.gov.pl	www.emgsp.pgi.gov.pl
www.w.obszary.natura2000.org.pl	www.wyrzysk.pl
www.bazy.ngo.pl	www.fotografia-wyrzysk.pl
www.sztetl.org.pl	www.gwarypolskie.uw.edu.pl
www.polskiezabytki.pl	www.muzeum.pila.pl
www.natura2000.gdos.gov.pl	www.stat.gov.pl
www.crfop.gdos.gov.pl	

Materialy w posiadaniu Urzędu Gminy Wyrzysk:

- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Wyrzysk;
- Strategia Rozwoju Gminy Wyrzysk na lata 2016 – 2025;
- Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego na terenie Gminy Wyrzysk;
- Plany Odnowy Miejscowości na terenie Gminy Wyrzysk;
- Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2010 – 2013;
- Karty ewidencyjne gminnej ewidencji zabytków – Gmina Wyrzysk;

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

SPIS RYCIN

<i>Ryc. 1. Położenie Gminy Wyrzysk w układzie gmin sąsiednich</i>	7
<i>Ryc. 2. Położenie Gminy Wyrzysk na tle Polski</i>	7
<i>Ryc. 3. Wyrzysk w 1944 r.</i>	39
<i>Ryc. 4. Osiek nad Notecią w 1944 r.</i>	41
<i>Ryc. 5. Glesno w 1944 r.</i>	42
<i>Ryc. 6. Kosztowo w 1944 r.</i>	43
<i>Ryc. 7. Falmierowo w 1944 r.</i>	44
<i>Ryc. 8. Kościerzyn w 1940 r.</i>	45
<i>Ryc. 9. Gromadno w 1940 r.</i>	46
<i>Ryc. 10. Miejscowości w Gminie Wyrzysk</i>	48
<i>Ryc. 11. Herb Gminy Wyrzysk</i>	54

SPIS TABEL

<i>Tabela 1. Przynależność miejscowości wchodzących w skład sołectw w gminie Wyrzysk</i>	6
<i>Tabela 2. Zabytkowe cmentarze z terenu Gminy Wyrzysk</i>	59
<i>Tabela 3. Zabytkowe pałace i dwory z terenu Gminy Wyrzysk</i>	61
<i>Tabela 4. Zabytkowe parki z terenu Gminy Wyrzysk</i>	62
<i>Tabela 5. Zabytkowe obiekty sakralne z terenu Gminy Wyrzysk</i>	64
<i>Tabela 6. Zabytki ujęte w gminnej ewidencji zabytków będące własnością gminy z terenu Gminy Wyrzysk</i>	64
<i>Tabela 7. Zabytki archeologiczne z terenu Gminy Wyrzysk wpisane do rejestru zabytków</i>	70
<i>Tabela 8. Liczba faktów osadniczych w poszczególnych chronologiach</i>	70
<i>Tabela 9. Analiza szans i zagrożeń wynikających ze stanu dziedzictwa kulturowego Gminy Wyrzysk</i>	81
<i>Tabela 10. Zakres i harmonogram działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym Gminy Wyrzysk</i>	86
<i>Tabela 11. Sfinansowane zadania przez Gminę Wyrzysk w zakresie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków w latach 2010 - 2016</i>	96

SPIS WYKRESÓW

<i>Wykres 1. Obiekty wpisane do rejestru zabytków z uwzględnieniem ich funkcji z terenu Gminy Wyrzysk</i>	57
<i>Wykres 2. Nieruchome zabytki archeologiczne z terenu Gminy Wyrzysk z wyszczególnieniem na miejscowości</i>	73

SPIS FOTOGRAFII

<i>Fot. 1. Nieistniejący kościół ewangelicki w Wyrzysku .....</i>	<i>39</i>
<i>Fot. 2. Nieistniejący kościół ewangelicki w Osieku nad Notecią.....</i>	<i>40</i>
<i>Fot. 3. Chata z Kościerzyna Wielkiego oraz obórka z Bąkowa .....</i>	<i>50</i>
<i>Fot. 4. Tartak z Rudy.....</i>	<i>51</i>
<i>Fot. 5. Wnętrze jednej z zabytkowych chat.....</i>	<i>51</i>
<i>Fot. 6. Góra „Czubatka” w 1942 r. ....</i>	<i>53</i>
<i>Fot. 7. Budynek mieszkalny w Osieku nad Notecią z 1900 r.....</i>	<i>57</i>
<i>Fot. 8. Cmentarz w Osieku nad Notecią.....</i>	<i>60</i>
<i>Fot. 9. Dawny dwór w Wyrzysku.....</i>	<i>62</i>
<i>Fot. 10. Park w Gleśnie.....</i>	<i>63</i>
<i>Fot. 11. Pałac w Dąbkach.....</i>	<i>75</i>
<i>Fot. 12. Kościół parafialny pw. św. Jadwigi w Gleśnie.....</i>	<i>76</i>
<i>Fot. 13. Kościół parafialny pw. św. Jakuba Większego w Gromadnie .....</i>	<i>77</i>
<i>Fot. 14. Kościół parafialny pw. św. Anny w Kosztowie .....</i>	<i>78</i>
<i>Fot. 15. Pałac w Rzęszkowie .....</i>	<i>79</i>
<i>Fot. 16. Kościół parafialny pw. św. Marcina w Wyrzysku.....</i>	<i>80</i>
<i>Fot. 17. Synagoga w Wyrzysku.....</i>	<i>81</i>

XIII. ANEKSY**Załącznik nr 1****Obiekty nieruchome ujęte w gminnej ewidencji zabytków - obiekty wpisane do rejestru zabytków nieruchomych**

(Źródło: wykaz obiektów wpisanych do rejestru zabytków przekazany przez WUOZ Delegatura w Pile)

Auguścín

- park dworski, k. XIX, nr rej.: A-389 z 28.03.1981

Bagdad

- zespół pałacowy, 2 poł. XIX, nr rej.: A-325 z 13.01.1981:
  - dwór
  - park

Bąkowo

- zespół stopnia wodnego „Krostkowo nr 11” na rz. Noteć, 1912-1914, nr rej.: 588/Wlkp/A z 15.01.2008:
  - śluza skarpowa
  - jaz kozłowo-iglicowy

Dąbki

- zespół pałacowo-parkowy, 2 poł. XIX/XX, nr rej.: A-387 z 14.01.1981:
  - pałac
  - stajnia
  - park, nr rej.: A-401 z 7.05.1981

Falmierowo

- park dworski, poł. XIX, nr rej.: A-314/14 z 19.08.1977

Glesno

- zespół kościoła par. p.w. św. Jadwigi, XIX-XX, nr rej.: A-797 z 03.11.1997:
  - kościół
  - kaplica grobowa Chłapowskich
  - cmentarz przykościelny
  - ogrodzenie
- zespół dworski, XVIII-XIX:
  - dwór, nr rej.: A-382 z 30.12.1980
  - park, nr rej.: A-400 z 07.05.1981

Gromadno

- kościół parafialny p.w. św. Jakuba Większego, nr rej.: 964/Wlkp/A z 19.06.2015
- brama – dzwonnica, nr rej.: 964/Wlkp/A z 19.06.2015

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

Kosztowo

- kościół par. p.w. św. Anny, nr rej.: A-185 z 01.12.1969
- park dworski, poł. XIX, nr rej.: A-315 z 19.08.1977

Kościerzyn Wielki

- zespół dworsko-parkowy „Hercowo”, nr rej.: 937/Wlkp/A z 08.08.2014
  - dwór
  - park

Rzęszkowo

- zespół pałacowy, poł. XIX:
  - pałac, nr rej.: A-525 z 27.08.1985
  - park, nr rej.: A-798 z 15.12.1997

Wyrzysk

- zespół kościoła parafialnego p.w. Św. Marcina Bpa, Plac Wojska Polskiego, nr rej.: 653/Wlkp/A z 05.05.2008:
  - kościół, 1858-1861, rozbud. po 1948
  - cmentarz przykościelny
  - plebania, 1844
  - ogród plebański
- bóżnica, ul. Pocztowa, 1860, nr rej.: A-761 z 30.12.1994

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

Załącznik nr 2

Pozostałe obiekty nieruchomości ujęte w gminnej ewidencji zabytków

(Źródło: wykaz obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków przekazany przez WUOZ Delegatura w Pile)

AUGUŚCIN

1. ZESPÓŁ DWORSKO - PARKOWY: - dz. nr 64
  - a. DWÓR, mur., ok. poł. XIX w.
  - b. PARK, ok. poł. XIX w.
2. KUŹNIA, mur./drewno, pocz. XX w., dz. nr 71

AUGUŚCIN - MARYNKA

3. ZESPÓŁ FOLWARCZNY: - dz. nr 124/2
  - a. DWÓR, mur., ok. 1870 r.
  - b. STAJNIA, mur., k. XIX w.
  - c. KUŹNIA, mur., k. XIX w.
  - d. TRANSFORMATOR, mur., k. XIX w.

BAGDAD

4. ZESPÓŁ DWORSKO – PARKOWO - FOLWARCZNY:
  - a. DWÓR, mur., ok. 1890 r., dz. nr 7/37
  - b. PARK, pocz. XIX w., dz. nr 7/37, 7/15, 7/16
  - c. STODOŁA, mur., 4 ćw. XIX w., dz. nr 7/40
  - d. TRANSFORMATOR, mur., 4 ćw. XIX w., dz. nr 10/2
  - e. STAJNIA Z SIECZKARNIĄ, mur., ok. 1900 r., dz. nr 7/40
  - f. OBORA, mur., ok. 1900 r., dz. nr 7/40
  - g. BUDYNEK GOSPODARCZY, mur., 4 ćw. XIX w., dz. nr 7/40
  - h. DOM nr 4, mur., pocz. XX w., dz. nr 10/6
  - i. DOM nr 5, mur., pocz. XX w., dz. nr 10/5

BĄKOWO

5. SZKOŁA, ob. Przedszkole, Bąkowo 9, mur., pocz. XX w., dz. nr 265
6. DOM nr 3, mur., pocz. XX w., dz. nr 271
7. DOM nr 21, mur./szach., 2 poł. XIX w., dz. nr 231
8. DOM nr 45, mur., pocz. XX w., dz. nr 289
9. Dom nr 48, mur., pocz. XX w., dz. nr 292/2
10. FIGURA PRZYDROŻNA - MB Z DZIECIĄTKIEM, 1 ćw. XX w., dz. nr 263
11. KRZYŻ PRZYDROŻNY, drewn., 4 ćw. XIX w., dz. nr 279/1
12. ZESPÓŁ STOPNIA WODNEGO „KROSTKOWO nr 11” NA RZECE NOTEĆ
w skład którego wchodzi: śluza skarpowa i jaz kozłowo –
iglicowy w miejscowościach Bąkowo gm. Wyrzysk i Lipia Góra
gm. Szamocin, 1912 – 1914 r. - działki nr 226/1, 226/2, 555, 557, 558, 559,
część działki 556 – obręb Bąkowo; 8/1, część działki 9 – obręb Lipia Góra

BAKOWO GÓRNE

13. CMENTARZ EWANGELICKI, nieczynny, poł. XIX w., **dz. nr 43/1, 43/3**

BIELAWY NOWE

14. ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

- a. DOM RZĄDCY Z OFICYNĄ, ob. dom nr 3, mur., dom rządcy - 2 poł. XIX w., oficyna - pocz. XX w., **dz. nr 3/4**
- b. PASZARNIA, mur., 2 poł. XIX w., **dz. nr 3/2**
- c. STODOŁA, mur., 1901 r., **dz. nr 3/2**
- d. DOM ROBOTNIKÓW FOLWARCZNYCH, ob. dom nr 5, mur., 2 poł. XIX w., **dz. nr 3/8**

DĄBKI

15. ZESPÓŁ PAŁACOWO – PARKOWO - FOLWARCZNY:

- a. PAŁAC, mur., 1872 r., **dz. nr 91/22**
  - b. PARK, pocz. XIX w., **dz. nr 91/22**
  - c. OBORA Z MAGAZYNEM, mur., 4 ćw. XIX w., **dz. nr 91/23**
  - d. STODOŁA Z MAGAZYNEM, mur., pocz. XX w., **dz. nr 91/23**
  - e. DOM nr 4, mur., 4 ćw. XIX w., **dz. nr 104/7**
  - f. DOM nr 5, mur., 4 ćw. XIX w., **dz. nr 104/58**
  - g. DOM nr 6, mur., 4 ćw. XIX w., **dz. nr 104/59**
  - h. DOM nr 7, mur., 4 ćw. XIX w., **dz. nr 104/60**
  - i. DOM nr 15, mur., 4 ćw. XIX w., **dz. nr 91/17**
16. MIEJSCE PO CMENTARZU EWANGELICKIM, poł. XIX w., **dz. nr 58**

DOBRZYNIĘWO

17. ZESPÓŁ DWORSKO - FOLWARCZNY:

- a. DWÓR, mur., 2 poł. XIX w., rozbudowany XIX/XX w., **dz. nr 10/7**
  - b. DOM ADMINISTRATORA, ob. dom nr 22, mur., 1911 r., **dz. nr 10/2**
  - c. GORZELNIA, mur., 1907 r., **dz. nr 10/7**
  - d. WOZOWNIA, mur., XIX/XX w., **dz. nr 10/7**
  - e. KUŹNIA ZE STELMACHARNIĄ, mur., 1907 r., **dz. nr 10/7**
  - f. MAGAZYN, mur., 1907 r., **dz. nr 10/7**
  - g. TRANSFORMATÓR, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 57**
  - h. DOM nr 2, mur., 1897 r., **dz. nr 48/6, 48/7**
  - i. DOM nr 5, mur., XIX/XX w., **dz. nr 48/4**
  - j. DOM nr 9, mur., XIX/XX w., **dz. nr 27/18**
  - k. DOM nr 17, mur., 1924 r., **dz. nr 27/8**
  - l. DOM nr 21, mur., XIX/XX w., **dz. nr 5/17, 5/18**
18. ZAGRODA nr 10 (dom, 2 bud. gosp., stodoła), mur., stodoła: drewn., l. 20-te XX w., stodoła: 1927 r., **dz. nr 37**

19. FIGURA PRZYDROŻNA - ŚW. WAWRZYNIEC, 2 poł. XIX w., **dz. nr 36****FALMIEROWO**

20. ZESPÓŁ PAŁACOWO – PARKOWO - FOLWARCZNY:

- a. PAŁAC ob. Dom Pomocy Społecznej, mur., ok. 1927 r., rozbud., **dz. nr 92/1**
  - b. PARK, poł. XIX w., dz. nr 92/1
  - c. GORZELNIA, mur., 1864 r., **dz. nr 116/3**
  - d. DOM ADMINISTRATORA, ob. dom nr 4, XIX/XX w., mur./szach., **dz. nr 227**
  - e. BUDYNEK GOSPODARCZY, mur., XIX/XX w., **dz. nr 116/3**
  - f. TRANSFORMATOR, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 117/4**
  - g. DOM nr 31, mur., pocz. XX w., **dz. nr 74/1, 74/4**
  - h. DOM nr 56, mur., pocz. XX w., **dz. nr 57**
  - i. DOM nr 59, mur., pocz. XX w., **dz. nr 111/3**
  - j. DOM nr 62-63-64, mur., pocz. XX w., **dz. nr 67, 68, 69/1**
21. SZKOŁA, ob. dom nr 29, mur., pocz. XX w., **dz. nr 78/4**
22. DOM nr 38, mur., pocz. XX w., **dz. nr 73/4**
23. DOM nr 48, mur., 1934 r., **dz. nr 224**
24. CMENTARZ EWANGELICKI, nieczynny, poł. XIX w., **dz. nr 76**
25. FIGURA PRZYDROŻNA - ŚW. JAN NEPOMUCEN, k. XVIII w., **obręb geodezyjny Gromadno – dz. nr 499**

GLEŚNO26. ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO P.W. ŚW. JADWIGI: - **dz. nr 46**

- a. KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. ŚW. JADWIGI, mur., 1925 r.
- b. KAPLICA GROBOWA CHŁAPOWSKICH, mur., pocz. XX w.
- c. CMENTARZ PRZYKOŚCIELNY, nieczynny, 1924 r.
- d. DOM nr 5, ob. PLEBANIA, mur., k. XIX w.

27. ZESPÓŁ DWORSKO – PARKOWO - FOLWARCZNY: - **dz. nr 39/32**

- a. DWÓR, mur., ok. 1850 r.
- b. PARK, pocz. XIX w.
- c. KUŹNIA, mur., ok. 1934 r.
- d. MAGAZYN ZE STAJNIĄ, mur., poł. XIX w.
- e. OBORA, mur., poł. XIX w.
- f. STODOŁA, mur., poł. XIX w.
- g. STODOŁA Z MAGAZYNEM, mur., poł. XIX w.
- h. STAJNIA ZARODOWA, mur., l. 30 – te XX w.
- i. STAJNIA, mur., 1936 r.
- j. DOM nr 10, mur., 2 poł. XIX w., **dz. nr 6/18**
- k. DOM nr 11, mur., 2 poł. XIX w., **dz. nr 6/21**
- l. DOM nr 12, mur., 1939 r., **dz. nr 39/13**
- m. DOM nr 14, mur., 2 poł. XIX w. **dz. nr 39/16**
- n. TRANSFORMATOR, mur., 2 poł. XIX w. **dz. nr 47/2**

28. SZKOŁA nr 9 z budynkiem gospodarczym, mur., l. 30 – te XX w., **dz. nr 5/4**
29. CMENTARZ KATOLICKI PARAFIALNY, czynny, poł. XIX w., **dz. nr 4**

GROMADNO

30. ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO P.W. ŚW. JAKUBA:
a. KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. ŚW. JAKUBA, mur., 1873 r., dz. nr 165/5
b. BRAMA - DZWONNICA, mur., 1859 r., dz. nr 165/5
c. PLEBANIA, Gromadno 46, mur., k. XIX w., **dz. nr 175/2**
d. CMENTARZ PRZYKOŚCIELNY, nieczynny, 1873 r., **dz. nr 165/5**
31. SZKOŁA, ob. dom nr 33, mur., pocz. XX w., **dz. nr 201/4**
32. DOM nr 6, mur., 1927 r., **dz. nr 487**
33. DOM nr 7, mur., l. 20, 30-te XX w., **dz. nr 488**
34. DOM nr 14, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 219**
35. DOM nr 16, mur., 1 ćw. XX w. **dz. nr 217/2**
36. DOM nr 36, mur., l. 20, 30-te XX w., **dz. nr 154**
37. DOM nr 37, mur., 1927 r., **dz. nr 153**
38. DOM nr 39, mur., 1906 r., **dz. nr 151**
39. DOM nr 41, mur., 1937 r., **dz. nr 148**
40. DOM nr 43, mur., l. 20, 30-te XX w., **dz. nr 159, 160**
41. DOM nr 60, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 171**
42. ZAGRODA nr 19, mur., l. 20, 30-te XX w., **dz. nr 215**
43. ZAGRODA nr 24, mur., 1913 r., **dz. nr 210**
44. ZAGRODA nr 44, mur., l. 30-te XX w. (stodoła – 1937 r.), **dz. nr 163**
45. CMENTARZ KATOLICKI PARAFIALNY, czynny, pocz. XX w., **dz. nr 65, 66/1**

KLAWEK

46. ZESPÓŁ MŁYŃSKI:
a. MŁYN WODNY, mur./drewn., pocz. XX w., ok. 1915 r., **dz. nr 54/3**
b. DOM MŁYNARZA, mur., 1920 r., **dz. nr 54/3**
c. BUDYNEK GOSPODARCZY, mur., k. XIX w., **dz. nr 54/2**
47. DOM nr 8, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 39/1**
48. KAPLICZKA PRZYDROŻNA Z FIGURĄ CHRYSYUSA, rzeźba – 1920 r.,
kapliczka – 1999 r.

KONSTANTYNOWO

49. DOM nr 4, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 62**
50. DOM nr 7 z budynkiem gospodarczym, mur., l. 20, 30-te XX w. (budynek gospodarczy - 1937 r.), **dz. nr 59**
51. DOM, ob. budynek gospodarczy w zagrodzie nr 14, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 50**
52. BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 14, mur., 1914 r., **dz. nr 50, 49**
53. CMENTARZ EPIDEMICZNY, nieczynny, poł. XIX w., **dz. nr 43/1**

*Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk***KOMOROWO**

- 54. DWÓR, ob. dom nr 2, mur., poł. XIX w., **dz. nr 1/40**
- 55. DOM nr 5, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 1/13**
- 56. DOM DRÓŻNIKA nr 11, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 77**

KOSZTOWO

- 57. ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO P.W. ŚW. ANNY: - **dz. nr 16/4**
  - a. KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. ŚW. ANNY, mur., 1888 r.
  - b. BRAMA, mur., 2 poł. XIX w.
  - c. DZWONNICA, mur., poł. XIX w.
  - d. KAPLICA GROBOWA SIKORSKICH, mur., poł. XIX w.
  - e. PLEBANIA, Kosztowo 23, mur., pocz. XX w.
  - f. CMENTARZ PRZYKOŚCIELNY, nieczynny, 1733 r.
- 58. ZESPÓŁ DWORSKO – PARKOWO - FOLWARCZNY:
  - a. DWÓR, ob. Szkoła Podstawowa, mur., 1 poł. XIX w., **dz. nr 136/4**
  - b. PARK, poł. XIX w., dz. nr 136/4
  - c. DOM ADMINISTRATORA, ob. dom nr 82, mur./drewn., pocz. XX w., **dz. nr 136/9**
  - d. BUDYNEK GOSPODARCZY, mur., 2 poł. XIX w. **dz. nr 136/4, 262**
  - e. MAGAZYN/DOM nr 80, mur., 2 poł. XIX W., **dz. nr 136/19**
  - f. OWCZARNIA, ob. budynek nr 81, mur., 2 poł. XIX w., **dz. nr 136/16**
  - g. STODOŁA, mur., 2 poł. XIX w., **dz. nr 136/34, 136/33**
  - h. STODOŁA, drewno, k. XIX w., **dz. nr 262**
  - i. TRANSFORMATOR, mur., 2 poł. XIX w., **dz. nr 162/2**
  - j. DOM nr 32, mur., 1905 r., **dz. nr 149, 148/2**
  - k. DOM nr 35–36-37, mur., 2 poł. XIX w., **dz. nr 157, 156/9, 156/8**
  - l. DOM nr 40-41, mur. 2 poł. XIX w., **dz. nr 156/5, 156/14**
  - m. DOM nr 42-43, mur., 2 poł. XIX w., **dz. nr 156/2, 156/1**
- 59. DOM nr 18, mur., k. XIX w., **dz. nr 17**
- 60. DOM nr 22, mur., pocz. XX w., **dz. nr 18/2**
- 61. SZKOŁA, ob. dom nr 12, mur., pocz. XX w., **dz. nr 60/1**
- 62. CMENTARZ KATOLICKI PARAFIALNY, czynny, poł. XIX w., **dz. nr 160, 161**
- 63. CMENTARZ EWANGELICKI, nieczynny, pocz. XX w., **dz. nr 56, 58/2**

KOŚCIERZYN WIELKI

- 64. ZAGRODA MŁYŃSKA:
  - a. DOM MŁYNARZA ZE ŚRUTOWNIKIEM, ob. dom nr 16, mur., 2 poł. XIX w., **dz. nr 85, 87/5**
  - b. SPICHLERZ, mur./szach., 2 poł. XIX w., **dz. nr 87/9**
  - c. BUDYNEK GOSPODARCZY, mur., 2 poł. XIX w., **dz. nr 351**
- 65. SZKOŁA, ob. dom nr 43, mur. 1909 r., **dz. nr 176**
- 66. DOM nr 8, mur./drewn., 1 ćw. XX w., **dz. nr 67/2**
- 67. DOM nr 13, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 63**

68. DOM nr 14 – 14A, mur., 1922 r., **dz. nr 64/2, 64/3**
69. DOM nr 19 z budynkiem gospodarczym, mur., l. 20, 30-te XX w., **dz. nr 189, 190**
70. BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 21, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 199**
71. DOM nr 34 z budynkiem gospodarczym, mur., l. 20, 30-te XX w., **dz. nr 182**
72. DOM, ob. budynek gospodarczy w zagrodzie nr 39, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 177**
73. ZAGRODA nr 45, mur., pocz. XX w., **dz. nr 211**
74. DOM nr 49, mur., 1900 r., **dz. nr 169**
75. DOM nr 50, mur./drewn., XIX/XX w., **dz. nr 214**
76. BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 53, mur., 1928 r., **dz. nr 217**
77. DOM nr 54 z budynkiem gospodarczym, mur., XIX/XX w., 1 ćw. XX w.,
dz. nr 218, 219
78. DOM nr 55, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 220**
79. DOM nr 56, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 220**
80. DOM nr 57 z budynkiem gospodarczym, mur., pocz. XX w., **dz. nr 221**
81. CMENTARZ EWANGELICKI, nieczynny, poł. XIX w., **dz. nr 82, 83**

KOŚCIERZYN WIELKI - HERCOWO

82. ZESPÓŁ DWORSKO - PARKOWY:
a. DWÓR, mur., po 1911 r., dz. nr 144/29
b. PARK, XIX/XX, dz. nr 144/29, 144/38, 144/30
c. KUŹNIA, mur./kam., pocz. XX w., rozbud., dz. nr 144/29

MŁOTKÓWKO

83. TRANSFORMATOR, mur., 1 poł. XX w., **dz. nr 35/2**
84. CMENTARZ EWANGELICKI, nieczynny, ok.1880 r., **dz. nr 64**

OSIEK NAD NOTECIA

85. KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. ŚW. JÓZEFA, ul. Główna, mur., 1938 r., **dz. nr 412/2**
86. SZKOŁA, ob. Przedszkole z budynkiem gospodarczym, ul. Bohaterów 28, mur., l. 20 – te XX w., **dz. nr 490/3**
87. SZKOŁA, ob. Gimnazjum im. Jana Pawła II, ul. Główna 58, mur., ok.1912. **dz. nr 438**
88. KRZYŻ Z FIGURĄ CHRYSYTA, k. XIX w.
89. ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO:
a. DWORZEC, ul. Dworcowa 2, mur., ok. 1851 r., **dz. nr 302/9**
b. POCZTA, ul. Dworcowa 1, mur., ok. 1860 r., **dz. nr 302/8**
c. KOLEJOWA WIEŻA CIŚNIENI, ul. Dworcowa, mur., ok. 1912 r., **dz. nr 302/9**
d. SZALET Z BUDYNKIEM GOSP., ul. Dworcowa, mur., ok. 1851 r., **dz. nr 302/9**
e. POMPOWIA, ul. Dworcowa, mur., pocz. XX w., **dz. nr 302/9**

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

- f. BUDYNEK KOLEJOWY, ul. Dworcowa, mur., pocz. XX w., **dz. nr 302/5**
  - g. NASTAWNIA, ul. Dworcowa, mur., pocz. XX w., **dz. nr 302/9**
  - h. MAGAZYN, ul. Dworcowa, mur., pocz. XX w., **dz. nr 302/5**
  - i. DOM, ul. Dworcowa 4, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 843/4**
  - j. DOM, ul. Dworcowa 5, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 843/6**
  - k. DOM z budynkiem gospodarczym, ul. Dworcowa 34, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 99/7**
  - l. DOM DRÓŹNIKA, ul. Leśna, mur. 1 ćw. XX w., **dz. nr 302/10, 302/11, 302/13**
  - m. DOM DRÓŹNIKA, Osiek – Prac 9, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 302/6**
90. CMENTARZ KATOLICKI, ul. Dworcowa, 1920 r., **dz. nr 825/2**
91. CMENTARZ EPIDEMICZNY, zlikwidowany, ul. XXX – lecia, poł. XIX w.
92. CMENTARZ EWANGELICKI, nieczynny, ul. Główna, poł. XIX w., **dz. nr 404**
93. CMENTARZ EWANGELICKI, nieczynny, 1 poł. XIX w., **dz. nr 125**

u l . B o h a t e r ó w

- 94. DOM nr 2, mur., pocz. XX w., **dz. nr 453**
- 95. DOM nr 4, mur., 2 poł. XIX w., **dz. nr 456/6, 455/1**
- 96. DOM nr 23, mur., pocz. XX w., **dz. nr 495**
- 97. DOM nr 26, mur., pocz. XX w., **dz. nr 493/1, 493/2**
- 98. DOM nr 27, mur., XIX/XX w., **dz. nr 493/7**
- 99. DOM nr 36, mur., pocz. XX w., **dz. nr 484**

u l . D w o r c o w a

- 100. DOM nr 26, mur., pocz. XX w., **dz. nr 87/1**
- 101. DOM nr 27, mur., pocz. XX w., **dz. nr 87/6**
- 102. DOM nr 28, mur., pocz. XX w., **dz. nr 90/13; 90/15**
- 103. DOM nr 29, mur., pocz. XX w., **dz. nr 91/6**
- 104. DOM nr 38, mur., XIX/XX w., **dz. nr 113**

u l . G ł ó w n a

- 105. DOM nr 1, mur., pocz. XX w., **dz. nr 451**
- 106. DOM nr 2, mur., 1 poł. XIX w., **dz. nr 483**
- 107. KAMIENICA nr 4, mur., ok. 1900 r., **dz. nr 480/1**
- 108. DOM nr 5, mur., 2 poł. XIX w., **dz. nr 479**
- 109. DOM nr 6, mur., 1 poł. XIX w., **dz. nr 478**
- 110. DOM nr 9, mur., XIX/XX w., **dz. nr 477/3**
- 111. DOM nr 12, mur., XIX/XX w., **dz. nr 475/2**
- 112. DOM nr 15, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 471**
- 113. KAMIENICA nr 16, mur., 1926 r., **dz. nr 365**
- 114. DOM nr 19, mur., 1905 r., **dz. nr 465/1**
- 115. DOM nr 20, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 465/2**
- 116. DOM nr 27, mur., l. 30 – te XX w., **dz. nr 459**

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

117. DOM nr 46, mur., 2 poł. XIX w., **dz. nr 354**
118. DOM nr 50 z budynkiem gospodarczym, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 445**
119. WILLA nr 53, mur., 1910 r., **dz. nr 442**
120. DOM nr 54, mur., 1 poł. XIX w., **dz. nr 441/1**
121. DOM nr 55, mur., ok. 1905-1908 r., **dz. nr 440/2**
122. DOM nr 57, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 428**
123. DOM nr 59, mur., ok. 1929 r., **dz. nr 437**
124. DOM nr 60, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 436/2; 436/1**
125. DOM nr 65, mur., k. XIX w., **dz. nr 412/5; 412/4**
126. DOM nr 66, mur., ok. poł. XIX w., **dz. nr 413**
127. KAMIENICA nr 67, mur., ok. 1900 r., **dz. nr 414**
128. DOM nr 68, mur., 2 poł. XIX w., **dz. nr 415**
129. BUDYNEK GOSPODARCZY, ul. Główna/Przemysłowa, mur., 1934 r.,
dz. nr 443/3

u l. L e ś n a

130. DOM nr 4, mur., pocz. XX w., **dz. nr 202/54**

u l. L i p o w a

131. DOM nr 3, mur., ok. 1910 r., **dz. nr 352**
132. DOM nr 7, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 395**
133. DOM nr 8, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 316**
134. DOM nr 12, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 309**
135. DOM nr 13, mur., pocz. XX w., **dz. nr 308/3**
136. DOM nr 22, mur., pocz. XX w., **dz. nr 422**
137. DOM nr 23, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 423**
138. DOM nr 24, mur., ok. 1939 r., **dz. nr 425**
139. DOM nr 26, mur., k. XIX w., **dz. nr 427**
140. DOM, ul. Lipowa-Główna, mur., pocz. XX w., **dz. nr 353**

u l. P r z e c z n a

141. DOM nr 1, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 434**

u l. P r z e m y ś l o w a

142. DOM nr 2-3, mur., 2 poł. XIX w., **dz. nr 348**
143. DOM nr 24, mur., 1 poł. XIX w., **dz. nr 314/2**

u l. S p o r t o w a

144. DOM nr 1, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 388**

u l. W ą s k a

145. DOM nr 2-3, mur., 2 poł. XIX w., **dz. nr 371, 372**
146. DOM nr 7 z budynkiem gospodarczym, mur., 1 ćw. XX w. **dz. nr 369/2, 366**

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

OSIEK-PRACZ

147. ZESPÓŁ FOLWARCZNY:
- a. DOM ADMINISTRATORA, ob. dom nr 7, mur., pocz. XX w., **dz. nr 833/2**
  - b. DOM nr 1-2, mur., pocz. XX w., **dz. nr 838, 839/6, 839/11**
  - c. DOM nr 3, mur., pocz. XX w., **dz. nr 837/1**
  - d. DOM nr 6 z budynkiem gospodarczym, mur., pocz. XX w., **dz. nr 835**
  - e. DOM nr 8, mur., pocz. XX w., **dz. nr 832**
  - f. DOM nr 11, mur., pocz. XX w., **dz. nr 828**
  - g. MAGAZYN, ob. dom nr 12, mur., pocz. XX w., **dz. nr 830/3**
  - h. STAJNIA Z MAGAZYNEM, ob. budynek gospodarczy, mur., pocz. XX w.,
dz. nr 834
  - i. STAJNIA Z MAGAZYNEM, ob. budynek gospodarczy, mur., pocz. XX w.,
dz. nr 833/1
  - j. STAJNIA, ob. budynek gospodarczy, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 834**
  - k. STODOŁA, mur./szach., pocz. XX w., **dz. nr 835**
  - l. CHLEWIK, mur. pocz. XX w., **dz. nr 832**
  - m. CHLEWIK, mur. pocz. XX w., **dz. nr 828**

OSTRÓWEK

148. DOM nr 3, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 302/7**

POLANOWO

149. DOM nr 1, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 675**
150. DOM nr 4 – 4A, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 671/1, 671/3**
151. DOM nr 14, mur., k. XIX w., **dz. nr 597**
152. DOM nr 20, mur. 1904 r., **dz. nr 589, 589/1**
153. DOM nr 23, mur./szach., poł. XIX w., **dz. nr 585**
154. SZKOŁA, ob. dom nr 36, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 765/2**
155. DOM nr 37, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 765/1**
156. CMENTARZ EPIDEMICZNY, nieczynny, poł. XIX w., **dz. nr 8059/5**
157. MIEJSCE PO CMENTARZU EWANGELICKIM, poł. XIX w., **dz. nr 762/2**

POLINOWO

158. DOM nr 3 (PONIATÓWKA), ok. 1936 r., przebud., **dz. nr 202**
159. DOM nr 6 (PONIATÓWKA), drewn., ok. 1936 r., **dz. nr 179**
160. DOM nr 9 (PONIATÓWKA), drewn., ok. 1936 r., **dz. nr 197/1**
161. DOM nr 11 (PONIATÓWKA), drewn., ok. 1936 r., **dz. nr 159**
162. KAPLICZKA PRZYDROŻNA Z FIGURĄ NAJŚWIĘTSZEJ MARIII PANNY, rzeźba drewn., 1 poł. XX w.

RUDA

- 163. SZKOŁA z budynkiem gospodarczym, Ruda 4, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 23**
- 164. MŁYN, mur., ok. 1934 r., **dz. nr 50/16**
- 165. GORZELNIA, mur., ok. 1928 r., **dz. nr 50/16**
- 166. DOM nr 18, mur, pocz. XX w., **dz. nr 7/20**

RZĘSZKOWO

- 167. ZESPÓŁ PAŁACOWO - PARKOWY:
  - a. PAŁAC, mur., poł. XIX w., **dz. nr 58/7**
  - b. PARK, poł. XIX w., **dz. nr 58/7, 160**
- 168. CMENTARZ EPIDEMICZNY, nieczynny, 1912 r., **dz. nr 8056/6**
- 169. FIGURA PRZYDROŻNA – MATKA BOSKA Z DZIECIĄTKIEM, XIX/XX w.

WYCIĄG

- 170. DOM nr 4, drewn., poł. XIX w., **dz. nr 101/2**
- 171. DOM nr 5, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 193/1**

WYRZYSK

- 172. ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO P.W. ŚW. MARCINA BISKUPA:
  - a. kościół parafialny p.w. św. Marcina Biskupa z cmentarzem przykościelnym, Pl. Wojska Polskiego, mur., 1858 r., rozbudowa po 1948 r., **dz. nr 458**
  - b. plebania z ogrodem, Pl. Wojska Polskiego 9, mur., 1844 r., **dz. nr 458**
- 173. BÓŻNICA, ul. Pocztowa 6, mur., ok. 1860 r., **dz. nr 301**
- 174. POCZTA, ul. Pocztowa 7, mur., k. XIX w., **dz. nr 353**
- 175. STAROSTWO, ob. Urząd Miejski, ul. Bydgoska 29, mur., 4 ćw. XIX w., **dz. nr 233/2**
- 176. WILLA STAROSTY, ob. Urząd Miejski, ul. Bydgoska 32, mur., 1928 – '29 r., **dz. nr 232**
- 177. URZĄD FINANSOWY, ob. kamienica, ul. Bydgoska 25, XIX/XX w., **dz. nr 316/1**
- 178. PRUSKI INSPEKTORAT OŚWIATY, ob. dom, ul. Podgórna 4, mur./szach., pocz. XX w., **dz. nr 597/1**
- 179. ZESPÓŁ SĄDU:
  - a. SĄD, ul. Bydgoska 24, mur., pocz. XX w., **dz. nr 240/12**
  - b. ARESZT, ob. dom, ul. Bydgoska 24A, mur., pocz. XX w., **dz. nr 240/3**
  - c. DOM PRACOWNIKÓW SĄDOWYCH, ob. dom, ul. Bydgoska 26, mur., pocz. XX w., **dz. nr 240/1**
- 180. ZESPÓŁ BROWARU:
  - a. BROWAR, ul. Bydgoska 19A, mur., 1880 r., **dz. nr 435/5**
  - b. DOM WŁAŚCICIELA BROWARU Ericha Kunza, ob. dom wielorodzinny, ul. Bydgoska 19, k. XIX w., **dz. nr 434/1**

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

181. ZESPÓŁ CENTRALI ENERGETYCZNEJ:
- a. CENTRALA ENERGETYCZNA, ob. siedziba posterunku energetycznego i budynek mieszkalny, ul. Bydgoska 58A, mur., pocz. XX w., **dz. nr 21/3, 21/5, 21/6, 21/7**
  - b. WILLA DYREKTORA CENTRALI ENERGETYCZNEJ, ob. dom, ul. Bydgoska 58B, mur., pocz. XX w., **dz. nr 21/4**
  - c. DOM PRACOWNIKÓW CENTRALI ENERGETYCZNEJ, ob. dom, ul. Bydgoska 58, mur., pocz. XX w., **dz. nr 21/2**
182. MŁYN, ul. Staszica 8, mur./szach., 1827 r., przebud. 1 poł. XX w., **dz. nr 450/5**
183. ZAŁOŻENIE DWORSKO - FOLWARCZNE:
- a. DWÓR, ob. Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury, ul. Kościuszki 15, mur., 2 poł. XIX w., **dz. nr 251/2**
  - b. DOM OFICJALISTÓW z budynkiem gospodarczym, ul. Kościuszki 16, mur., XIX/XX w., budynek gospodarczy – l. 30-te XX w., **dz. nr 259**
  - c. CZWORAK, ul. Kościuszki 14, mur., pocz. XX w., **dz. nr 260, 263**
  - d. BUDYNEK GOSPODARCZY, ul. Bydgoska, mur., l. 30-te XX w., **dz. nr 261**
  - e. TRANSFORMATOR, mur., 1 poł. XX w., **dz. nr 265/4**
  - f. KUŹNIA, ob. budynek gospodarczy, ul. Bydgoska, mur./szach., XIX/XX w., przebud., **dz. nr 46**
  - g. DOM ROBOTNIKÓW FOLWARCZNYCH, ul. Rzeczna 1, mur., pocz. XX w., **dz. nr 15/3**
  - h. DOM ROBOTNIKÓW FOLWARCZNYCH, ul. Rzeczna 3, mur., pocz. XX w., **dz. nr 15/1**
  - i. DOM ROBOTNIKÓW FOLWARCZNYCH, ul. Rzeczna 5, mur., pocz. XX w., **dz. nr 12, 13/2, 13/1**
  - j. DOM ROBOTNIKÓW FOLWARCZNYCH z budynkiem gospodarczym, ul. Rzeczna 10, mur., pocz. XX w., **dz. nr 38, 42**
184. PARK MIEJSKI, XIX w.
185. CMENTARZ KATOLICKI PARAFIALNY I, ul. Podgórna, czynny, poł. XIX w., **dz. nr 542**
186. CMENTARZ KATOLICKI PARAFIALNY II, ul. Podgórna, czynny, 1922 r., **dz. nr 544/2**
187. CMENTARZ EWANGELICKI, ul. Podgórna, nieczynny, poł. XIX w., **dz. nr 541**
188. CMENTARZ WOJENNY, ul. Podgórna, zamknięty, 1946 r., **dz. nr 544/1**
189. MIEJSCE PO CMENTARZU ŻYDOWSKIM, ul. Wiejska, k. XVIII w.
190. ZESPÓŁ DOMÓW WIELORODZINNYCH, ul. Bydgoska - Grunwaldzka – Kościuszki, mur., ok. 1943 r. i po 1945 r.:

ul. Bydgoska:

- a. dom nr 31, **dz. nr 270**

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

- b. dom nr 33, dz. nr 369
- c. dom nr 35, dz. nr 265/8
- d. dom nr 37, dz. nr 266
- e. dom nr 39, dz. nr 265/1

ul. Grunwaldzka:

- f. dom nr 1, dz. nr 296/3
- g. dom nr 2, dz. nr 295
- h. dom nr 3, dz. nr 296/1
- i. dom nr 4, dz. nr 296/5
- j. dom nr 5, dz. nr 296/6

ul. Kościuszki:

- k. dom nr 3, dz. nr 280
- l. dom nr 4, dz. nr 272
- m. dom nr 5, dz. nr 281/3
- n. dom nr 6, dz. nr 265/10
- o. dom nr 7, dz. nr 279
- p. dom nr 8, dz. nr 268
- q. dom nr 9, dz. nr 281/5
- r. dom nr 10, dz. nr 265/25
- s. dom nr 11, dz. nr 278
- t. dom nr 12, dz. nr 264
- u. dom nr 13, dz. nr 281

u l . B y d g o s k a

- 191. DOM nr 7, mur., pocz. XX w., dz. nr 489
- 192. WILLA nr 11, ob. Referat Wydziału Komunikacji Starostwa Powiatowego w Pile, mur./szach, ok. 1920 r., dz. nr 418/1
- 193. WILLA nr 13, mur./drewn., ok. 1912 r., dz. nr 418/3
- 194. DOM nr 16, mur., 1 ćw. XX w., dz. nr 244
- 195. DOM nr 17, mur., pocz. XX w., dz. nr 432/4
- 196. DOM nr 20, mur., 4 ćw. XIX w., dz. nr 242
- 197. KAMIENICA nr 21, mur., pocz. XX w., dz. nr 335/1
- 198. KAMIENICA nr 22, mur., pocz. XX w., dz. nr 241/1
- 199. DOM nr 34, ob. siedziba PZU, mur., k. XIX w., dz. nr 231
- 200. DOM nr 36 (dawna pastorówka), mur./ganek: drewniany, 1 ćw. XX w., dz. nr 226/5
- 201. DOM nr 45, mur., 2 ćw. XX w., dz. nr 175
- 202. DOM nr 56, mur., pocz. XX w., dz. nr 22/1, 22/2

u l . G o ł ę b i a

- 203. DOM nr 2, mur. 4 ćw. XIX w., dz. nr 631
- 204. DOM nr 4, mur., 4 ćw. XIX w., dz. nr 632

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

---

u l. Ł ą c z n a

205. DOM nr 3, mur., 1 poł. XX w., **dz. nr 320/4**

u l. P a r k o w a

206. DOM nr 2, mur., pocz. XX w., **dz. nr 403**

207. DOM nr 4, mur., pocz. XX w., **dz. nr 402**

208. TRANSFORMATOR, mur., 1 poł. XX w., **dz. nr 577/2**

u l. P o c z t o w a

209. HOTEL, ob. kamienica nr 1, mur., XIX/XX w., **dz. nr 357/1**

210. KAMIENICA nr 2, mur., ok. 1880 r., **dz. nr 303**

211. KAMIENICA nr 3, mur., pocz. XX w., **dz. nr 356**

212. KAMIENICA nr 5, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 355/3**

213. DOM nr 8, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 300**

214. BUDYNEK GOSPODARCZY przy domu nr 8, mur./szach., pocz. XX w.,
dz. nr 300

215. DOM nr 10, mur., k. XIX w., **dz. nr 299**

216. DOM nr 17, mur., pocz. XX w., **dz. nr 344**

u l. S t a s z i c a

217. KAMIENICA nr 1, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 406**

218. KAMIENICA nr 2, mur., pocz. XX w., **dz. nr 457**

219. DOM nr 3, ob. bank, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 404/2**

220. KAMIENICA nr 4, mur., 1913 r., **dz. nr 156/1**

221. DOM nr 5, mur. 1930 r., **dz. nr 400/1**

222. DOM nr 9, mur., poł. XIX w., **dz. nr 357/2**

223. KAMIENICA nr 16, mur., pocz. XX w., **dz. nr 323/4**

224. KAMIENICA nr 18, mur., pocz. XX w., **dz. nr 318/1**

225. FIGURA PRZYDROŻNA – CHRYSYTUS, 1946 r., **dz. nr 333**

u l. 2 2 S t y c z n i a

226. KAMIENICA nr 5, mur., XIX/XX w., **dz. nr 663**

227. KAMIENICA nr 8, mur., 4 ćw. XIX w., **dz. nr 594**

228. KAMIENICA nr 9, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 664/1**

229. KAMIENICA nr 10, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 595/2**

230. KAMIENICA nr 11, mur., XIX/XX w., **dz. nr 665**

231. DOM nr 12, mur., 4 ćw. XIX w., **dz. nr 596**

232. DOM nr 13, mur., pocz. XX w., **dz. nr 667**

233. DOM nr 17, mur., 4 ćw. XIX w., **dz. nr 670**

234. DOM nr 24, mur., 4 ćw. XIX w., **dz. nr 611/1**

235. DOM nr 26, mur., 4 ćw. XIX w., **dz. nr 611/3**

236. DOM nr 28, mur., 2 poł. XIX w., **dz. nr 618/1**

- 237. BUDYNEK GOSPODARCZY nr 32, ob. usługowy, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 627**
- 238. BUDYNEK GOSPODARCZY nr 46, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 638**
- 239. KAMIENICA nr 48, mur., 4 ćw. XIX w., **dz. nr 639**
- 240. DOM nr 52, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 644/1**
- 241. DOM nr 58, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 743**

u l. W o j s k a P o l s k i e g o

- 242. HOTEL, ob. kamienica nr 2, mur., 4 ćw. XIX w., **dz. nr 651/1, 651/2, 651/4, 651/6**
- 243. KAMIENICA nr 3, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 650/1**
- 244. KAMIENICA nr 4, mur., pocz. XX w., **dz. nr 649/1**
- 245. KAMIENICA nr 5, mur., pocz. XX w., **dz. nr 648**
- 246. KAMIENICA nr 6, mur., 4 ćw. XIX w., **dz. nr 647/1**
- 247. KAMIENICA nr 7, mur., 4 ćw. XIX w., **dz. nr 647/1**
- 248. KAMIENICA nr 8, mur., 4 ćw. XIX w., **dz. nr 646**
- 249. DOM nr 10, mur., 1-2 ćw. XX w., **dz. nr 462**
- 250. DOM nr 11, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 463/1**
- 251. DOM nr 13, mur., 4 ćw. XX w., **dz. nr 465**
- 252. DOM nr 14, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 466**
- 253. DOM nr 15, mur., 1 ćw. XX w., **dz. nr 467**
- 254. DOM nr 21, mur., 1930 r., **dz. nr 661/1, 661/2**

u l. Z d u n y

- 255. DOM nr 2, mur., pocz. XX w., **dz. nr 578/2, 578/3**
- 256. DOM nr 5, mur., l. 30-te XX w., **dz. nr 586**
- 257. DOM nr 9, mur., 1-2 ćw. XX w., **dz. nr 584**

W Y R Z Y S K S K A R B O W Y

- 258. DOM nr 14, mur., k. XIX w., **dz. nr 63/1**
- 259. DOM nr 15, mur., k. XIX w., **dz. nr 62**
- 260. DOM nr 32, mur./drewn., 1 ćw. XX w., **dz. nr 337/7**

Ż E L A Z N O

- 261. KAPLICA PRZEDPOGRZEBOWA, ob. zakrystia kościoła parafialnego p.w. Przenajdroższej Krwi Pana Naszego Jezusa Chrystusa, mur., 1907 r., **dz. nr 23/1**
- 262. ZESPÓŁ FOLWARCZNY:
  - a. STAJNIA, mur., 1869 r., **dz. nr 44/39**
  - b. OBORA, mur., 1930 r., **dz. nr 23/18**
  - c. DOM nr 3, mur., XIX/XX w., **dz. nr 23/14**
  - d. DOM nr 4, mur., XIX/XX w., **dz. nr 23/13**
  - e. DOM nr 12, mur., XIX/XX w., **dz. nr 23/9**

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

---

f. DOM nr 13, mur., XIX/XX w., **dz. nr 23/9**

ŻULAWKA

- 263. SZKOŁA, ob. Dom nr 28 z budynkiem gospodarczym, mur., l. 30 – te XX w., **dz. nr 113/4**
- 264. DOM nr 2, mur./szach., poł.XIX. **dz. nr 538, 154/1**
- 265. DOM nr 4, mur./szach., ok. 1876 r., **dz. nr 150/4**
- 266. DOM nr 5, mur./szach., 2 poł.XIX w., **dz. nr 149/3**
- 267. DOM nr 12, mur./szach., ok. 1848 r., **dz. nr 138**
- 268. DOM nr 14, mur./szach., ok. 1850 r., **dz. nr 136/2**
- 269. DOM nr 15 z budynkiem inwentarskim, mur./szach., k. XIX w., **dz. nr 135/1**
- 270. DOM nr 23, drewn., poł. XIX w., **dz. nr 122/1**
- 271. DOM nr 32, drewn., 1 poł. XIX w., **dz. nr 94**
- 272. DOM nr 34, drewn., 1 poł. XIX w., **dz. nr 90/1**
- 273. DOM nr 37, mur./szach., 4 ćw. XIX w., **dz. nr 83/1, 83/2, 83/3.**
- 274. DOM nr 38, drewn., 1 poł. XIX w., **dz. nr 81/2**
- 275. DOM nr 42, mur./szach., pocz. XX w., **dz. nr 77**
- 276. DOM nr 43, drewn., 2 poł. XIX w., **dz. nr 76/2**
- 277. CMENTARZ EWANGELICKI, nieczynny, poł. XIX w., **dz. nr 623, 622**
- 278. CMENTARZ EWANGELICKI, nieczynny, pocz. XIX w., **dz. nr 8098, 8097**

Załącznik nr 3

Stanowiska archeologiczne ujęte w gminnej ewidencji zabytków

Źródło: opracowanie własne na podstawie wykazu stanowisk archeologicznych w Gminie Wyrzysk przekazanego przez WUOZ Delegatura w Pile

Lp.	Miejscowość	Nr stanowiska w miejscowości	Nr AZP/Nr stan. na obszarze	Fakty osadnicze	Uwagi
1	Kościerzyn Wielki	1	35-31/73	punkt osadniczy	
2	Kościerzyn Wielki	2	35-31/74	punkt osadniczy, punkt osadniczy	
3	Kościerzyn Wielki	3	35-31/75	śląd osadniczy, punkt osadniczy, ślad osadniczy	
4	Kościerzyn Wielki	4	35-31/76	osada, punkt osadniczy	
5	Kościerzyn Wielki	5	35-31/77	cmentarzysko?	
6	Masłowo	6	35-31/70	śląd osadniczy	
7	Masłowo	7	35-31/71	punkt osadniczy	
8	Masłowo	8	35-31/72	punkt osadniczy, ślad osadniczy	
9	Kościerzyn Wielki	6	35-31/78	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
10	Kościerzyn Wielki	7	35-31/79	śląd osadniczy, punkt osadniczy, ślad osadniczy, ślad osadniczy, ślad osadniczy	
11	Kościerzyn Wielki	8	35-31/80	śląd osadniczy, ślad osadniczy, ślad osadniczy, osada, punkt osadniczy, osada	
12	Kościerzyn Wielki	9	35-31/81	śląd osadniczy, punkt osadniczy	
13	Kościerzyn Wielki	10	35-31/82	śląd osadniczy, punkt osadniczy	
14	Kościerzyn Wielki	11	35-31/83	osada	
15	Kościerzyn Wielki	12	35-31/84	punkt osadniczy, punkt osadniczy, ślad osadniczy	
16	Masłowo	4	35-31/67	osada, ślad osadniczy	
17	Masłowo	5	35-31/68	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
18	Masłowo	1	35-31/69	cmentarzysko	badania wykop. 1982-1983
19	Masłowo	2	35-31/65	cmentarzysko ciałopalne	archiwalne
20	Masłowo	3	35-31/66	śląd osadniczy	
21	Kościerzyn Wielki	35	35-30/93	śląd osadniczy, cmentarzysko, ślad osadniczy	archiwalne
22	Kościerzyn Wielki	36	35-30/94	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
23	Kościerzyn Wielki	37	35-30/95	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
24	Kościerzyn Wielki	38	35-30/146	cmentarzysko?, ślad osadniczy	
25	Kościerzyn Wielki	39	35-30/152	śląd osadniczy	
26	Kościerzyn Wielki	40	35-30/158	śląd osadniczy	
27	Gromadno	1	35-30/100	grodzisko	nr rej. 83/C z dn. 19.06.1968 nr rej. woj. wlkp

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

Lp.	Miejscowość	Nr stanowiska w miejscowości	Nr AZP/Nr stan. na obszarze	Fakty osadnicze	Uwagi
					229/Wlkp/C
28	Gromadno	7	35-30/101	śląd osadniczy, ślad osadniczy, osada	
29	Gromadno	8	35-30/102	osada	
30	Gromadno	9	35-30/103	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
31	Gromadno	10	35-30/104	śląd osadniczy, ślad osadniczy, ślad osadniczy	
32	Gromadno	11	35-30/105	punkt osadniczy	
33	Gromadno	12	35-30/106	punkt osadniczy	
34	Gromadno	13	35-30/107	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
35	Gromadno	14	35-30/108	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
36	Gromadno	15	35-30/109	śląd osadniczy, punkt osadniczy	
37	Gromadno	16	35-30/110	punkt osadniczy	
38	Gromadno	17	35-30/111	śląd osadniczy, punkt, osadniczy	
39	Gromadno	18	35-30/112	punkt osadniczy	
40	Gromadno	19	35-30/113	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
41	Gromadno	20	35-30/114	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
42	Gromadno	21	35-30/115	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
43	Gromadno	22	35-30/116	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
44	Gromadno	23	35-30/117	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
45	Gromadno	24	35-30/118	śląd osadniczy	
46	Falmierowo	30	35-30/96	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
47	Falmierowo	31	35-30/97	śląd osadniczy, ślad osadniczy, ślad osadniczy	
48	Falmierowo	32	35-30/98	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
49	Falmierowo	33	35-30/99	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
50	Falmierowo	15	36-30/52	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
51	Falmierowo	16	36-30/53	śląd osadniczy, punkt osadniczy	
52	Falmierowo	17	36-30/54	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
53	Falmierowo	38	36-30/165	punkt osadniczy, osada, ślad osadniczy	
54	Falmierowo	34	36-30/166	śląd osadniczy, osada, wieś	
55	Falmierowo	41	36-30/181	śląd osadniczy, osada	
56	Falmierowo	43	36-30/198	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
57	Falmierowo	18	36-30/55	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
58	Falmierowo	42	36-30/197	punkt osadniczy, punkt osadniczy	
59	Falmierowo	11	36-31/11	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
60	Żelazno	4	37-32/4	śląd osadniczy	
61	Żelazno	5	37-32/5	śląd osadniczy	
62	Żelazno	6	37-32/6	śląd osadniczy	
63	Żelazno	7	37-32/7	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
64	Falmierowo	19	36-30/56	punkt osadniczy	
65	Falmierowo	36	36-30/163	śląd osadniczy	
66	Falmierowo	37	36-30/164	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
67	Gromadno	3	36-30/48	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
68	Gromadno	4	36-30/49	osada, osada, ślad osadniczy, ślad	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

Lp.	Miejscowość	Nr stanowiska w miejscowości	Nr AZP/Nr stan. na obszarze	Fakty osadnicze	Uwagi
				osadniczy, punkt osadniczy	
69	Gromadno	40	36-30/176	osada?	archiwalne
70	Gromadno	31	36-30/178	śląd osadniczy, ślad osadniczy, osada, osada, osada, punkt osadniczy	
71	Falmierowo	2	36-31/2	śląd osadniczy, punkt osadniczy	
72	Falmierowo	46	36-31/148	śląd osadniczy	
73	Falmierowo	47	36-31/149	osada	
74	Falmierowo	48	36-31/150	punkt osadniczy	
75	Falmierowo	20	36-30/57	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
76	Falmierowo	21	36-30/58	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
77	Gromadno	1	36-30/46	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
78	Gromadno	5	36-30/50	śląd osadniczy, osada, ślad osadniczy	
79	Gromadno	6	36-30/51	śląd osadniczy	
80	Gromadno	30	36-30/177	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
81	Falmierowo	11	36-31/11	śląd osadniczy	
82	Falmierowo	12	36-31/12	śląd osadniczy	
83	Falmierowo	13	36-31/13	śląd osadniczy	
84	Falmierowo	14	36-31/14	punkt osadniczy, cmentarzysko?	
85	Kościerzyn Wielki	13	36-31/15	śląd osadniczy	
86	Kościerzyn Wielki	15	36-31/17	śląd osadniczy	
87	Kościerzyn Wielki	16	36-31/18	śląd osadniczy	
88	Kościerzyn Wielki	17	36-31/19	śląd osadniczy	
89	Kościerzyn Wielki	18	36-31/20	punkt osadniczy	
90	Kościerzyn Wielki	19	36-31/21	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
91	Kościerzyn Wielki	20	36-31/22	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
92	Kościerzyn Wielki	21	36-31/23	śląd osadniczy	
93	Kościerzyn Wielki	22	36-31/24	śląd osadniczy	
94	Kościerzyn Wielki	23	36-31/25	punkt osadniczy	
95	Kościerzyn Wielki	24	36-31/26	punkt osadniczy, ślad osadniczy	
96	Kościerzyn Wielki	25	36-31/27	śląd osadniczy	
97	Kościerzyn Wielki	26	36-31/28	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
98	Kościerzyn Wielki	27	36-31/29	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
99	Kościerzyn Wielki	28	36-31/30	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
100	Kościerzyn Wielki	44	36-31/145	śląd osadniczy	
101	Kościerzyn Wielki	45	36-31/146	osada	
102	Kościerzyn Wielki	46	36-31/147	punkt osadniczy, ślad osadniczy	
103	Kościerzyn Wielki	29	36-31/31	śląd osadniczy, punkt osadniczy, punkt osadniczy, osada	
104	Kościerzyn Wielki	30	36-31/32	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
105	Kościerzyn Wielki	31	36-31/33	śląd osadniczy	
106	Kościerzyn Wielki	32	36-31/34	śląd osadniczy	
107	Kościerzyn Wielki	33	36-31/35	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
108	Wyrzysk	34	37-31/151	nawarstwienia kulturowe	objęte ochroną

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

Lp.	Miejscowość	Nr stanowiska w miejscowości	Nr AZP/Nr stan. na obszarze	Fakty osadnicze	Uwagi
					konserwatorską na podstawie MPZP
109	Wyrzysk	2	37-31/27	grodzisko	w obrębie stan. 34 nr rej. 63/C z dn. 16.12.1967, nr rej. woj. wlkp 232/Wlkp/C
110	Glesno	29	36-31/90	śląd osadniczy, ślad osadniczy, ślad osadniczy, punkt osadniczy	
111	Glesno	31	36-31/92	punkt osadniczy	
112	Glesno	32	36-31/93	śląd osadniczy, punkt osadniczy	
113	Glesno	43	36-31/155	śląd osadniczy	
114	Falmierowo	3	36-31/3	punkt osadniczy	
115	Falmierowo	4	36-31/4	śląd osadniczy, punkt osadniczy	
116	Falmierowo	5	36-31/5	śląd osadniczy, osada	
117	Falmierowo	6	36-31/6	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
118	Falmierowo	7	36-31/7	śląd osadniczy	
119	Falmierowo	8	36-31/8	śląd osadniczy, punkt osadniczy	
120	Falmierowo	9	36-31/9	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
121	Falmierowo	10	36-31/10	śląd osadniczy, ślad osadniczy, ślad osadniczy	
122	Klawek	1	36-31/114	śląd osadniczy	
123	Klawek	2	36-31/115	punkt osadniczy, ślad osadniczy	
124	Klawek	3	36-31/116	śląd osadniczy	
125	Klawek	4	36-31/117	punkt osadniczy, osada, ślad osadniczy	
126	Młotkówko	11	36-30/34	śląd osadniczy	
127	Młotkówko	12	36-30/35	osada	
128	Młotkówko	13	36-30/36	osada, ślad osadniczy	
129	Młotkówko	14	36-30/37	punkt osadniczy, ślad osadniczy, ślad osadniczy	
130	Młotkówko	15	36-30/38	punkt osadniczy, ślad osadniczy	
131	Młotkówko	16	36-30/39	punkt osadniczy, ślad osadniczy	
132	Młotkówko	17	36-30/40	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
133	Młotkówko	18	36-30/41	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
134	Młotkówko	19	36-30/42	śląd osadniczy, punkt osadniczy	
135	Młotkówko	21	36-30/44	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
136	Młotkówko	28	36-30/182	punkt osadniczy, ślad osadniczy, ślad osadniczy	
137	Młotkówko	20	36-30/43	śląd osadniczy	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

Lp.	Miejscowość	Nr stanowiska w miejscowości	Nr AZP/Nr stan. na obszarze	Fakty osadnicze	Uwagi
138	Młotkówko	29	36-30/183	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
139	Gromadno	2	36-30/47	śląd osadniczy, punkt osadniczy	
140	Młotkówko	1	36-30/24	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
141	Młotkówko	2	36-30/25	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
142	Młotkówko	3	36-30/26	śląd osadniczy, punkt osadniczy	
143	Młotkówko	4	36-30/27	śląd osadniczy, punkt osadniczy	
144	Młotkówko	5	36-30/28	cmentarzysko ciałopalne	archiwalne
145	Młotkówko	6	36-30/29	punkt osadniczy	
146	Młotkówko	7	36-30/30	śląd osadniczy	
147	Młotkówko	8	36-30/31	punkt osadniczy, ślad osadniczy	
148	Młotkówko	9	36-30/32	śląd osadniczy	
149	Młotkówko	10	36-30/33	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
150	Falmierowo	22	36-30/59	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
151	Falmierowo	23	36-30/60	śląd osadniczy	
152	Falmierowo	24	36-30/61	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
153	Falmierowo	25	36-30/62	śląd osadniczy, punkt osadniczy	
154	Falmierowo	26	36-30/63	punkt osadniczy, ślad osadniczy	
155	Falmierowo	27	36-30/64	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
156	Falmierowo	28	36-30/65	śląd osadniczy	
157	Falmierowo	29	36-30/66	śląd osadniczy	
158	Falmierowo	39	36-30/175	cmentarzysko	
159	Falmierowo	40	36-30/176	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
160	Dobrzyniewo	3	36-30/69	śląd osadniczy, punkt osadniczy	
161	Dobrzyniewo	4	36-30/70	śląd osadniczy, punkt osadniczy	
162	Dobrzyniewo	5	36-30/71	punkt osadniczy, punkt osadniczy, punkt osadniczy, ślad osadniczy, punkt osadniczy	
163	Dobrzyniewo	6	36-30/72	śląd osadniczy, ślad osadniczy, punkt osadniczy	
164	Dobrzyniewo	12	36-30/167	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
165	Dobrzyniewo	13	36-30/168	śląd osadniczy	
166	Dobrzyniewo	17	36-30/202	śląd osadniczy	
167	Dobrzyniewo	1	36-30/67	śląd osadniczy, ślad osadniczy, ślad osadniczy	
168	Dobrzyniewo	2	36-30/68	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
169	Dobrzyniewo	17	36-30/202	śląd osadniczy	
170	Dobrzyniewo	14	36-30/179	śląd osadniczy, ślad osadniczy, punkt osadniczy	
171	Dobrzyniewo	15	36-30/200	punkt osadniczy	
172	Dąbki	2	37-31/47	osada	
173	Dąbki	3	37-31/48	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
174	Dąbki	1	37-31/49	punkt osadniczy	
175	Konstantynowo	2	37-31/44	śląd osadniczy, punkt osadniczy	
176	Konstantynowo	3	37-31/45	punkt osadniczy, osada, ślad osadniczy	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

Lp.	Miejscowość	Nr stanowiska w miejscowości	Nr AZP/Nr stan. na obszarze	Fakty osadnicze	Uwagi
177	Osiek nad Notecią	9	37-31/85	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
178	Osiek nad Notecią	36	37-31/91	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
179	Osiek nad Notecią	48	37-31/107	śląd osadniczy	
180	Osiek nad Notecią	49	37-31/108	śląd osadniczy	
181	Osiek nad Notecią	50	37-31/109	śląd osadniczy	
182	Żuławka Mała	1	37-31/80	pozostałości drewnianych konstrukcji przeprawowych	nr rej. 139/C z dn. 15.03.1973, nr rej. woj. wlkp 231/Wlkp/C – badania wykopal. 1992-2000
183	Żuławka Mała	2	37-31/81	osada	
184	Żuławka Mała	3	37-31/82	osada, osada	
185	Żuławka Mała	4	37-31/83	punkt osadniczy, ślad osadniczy, ślad osadniczy	
186	Żuławka Mała	5	37-31/90	osada?	
187	Żuławka Mała	16	37-31/99	śląd osadniczy	
188	Żuławka Mała	17	37-31/100	śląd osadniczy	
189	Dobrzyniewo	7	36-30/73	śląd osadniczy	
190	Kosztowo	46	36-30/204	osada	
191	Kosztowo	15	36-30/94	śląd osadniczy	
192	Kosztowo	47	36-30/205	śląd osadniczy	
193	Kosztowo	48	36-30/206	śląd osadniczy, punkt osadniczy	
194	Klawek	5	36-31/118	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
195	Klawek	6	36-31/119	śląd osadniczy, punkt osadniczy	
196	Klawek	7	36-31/120	śląd osadniczy, osada, ślad osadniczy	
197	Klawek	8	36-31/121	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
198	Klawek	9	36-31/122	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
199	Klawek	10	36-31/123	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
200	Klawek	11	36-31/124	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
201	Klawek	12	36-31/125	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
202	Klawek	13	36-31/126	śląd osadniczy	
203	Klawek	14	36-31/127	punkt osadniczy	
204	Klawek	15	36-31/128	punkt osadniczy	
205	Klawek	16	36-31/129	punkt osadniczy, ślad osadniczy, ślad osadniczy	
206	Klawek	17	36-31/130	punkt osadniczy	
207	Klawek	18	36-31/131	punkt osadniczy, punkt osadniczy	
208	Wyrzysk	20	36-31/99	śląd osadniczy	
209	Wyrzysk	21	36-31/100	śląd osadniczy	
210	Wyrzysk	29	36-31/143	śląd osadniczy, punkt osadniczy, osada	badania

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

Lp.	Miejscowość	Nr stanowiska w miejscowości	Nr AZP/Nr stan. na obszarze	Fakty osadnicze	Uwagi
					wykopal. w 2008 r.
211	Wyrzysk	30	36-31/144	śląd osadniczy, osada, punkt osadniczy, śląd osadniczy	badania wykopal. w 2008 r.
212	Ruda	28	36-31/140	osada, śląd osadniczy, śląd osadniczy, śląd osadniczy	badania wykopal. w 2008 r.
213	Ruda	3	36-31/141	śląd osadniczy	palenisko
214	Ruda	1	36-31/142	śląd osadniczy, śląd osadniczy	
215	Glesno	33	36-31/94	śląd osadniczy, śląd osadniczy	
216	Wyrzysk	7	36-31/101	śląd osadniczy	
217	Wyrzysk	8	36-31/102	śląd osadniczy, śląd osadniczy	
218	Wyrzysk	9	36-31/103	śląd osadniczy	
219	Wyrzysk	10	36-31/104	śląd osadniczy	
220	Wyrzysk	11	36-31/105	śląd osadniczy	
221	Wyrzysk	12	36-31/106	śląd osadniczy, punkt osadniczy	
222	Wyrzysk	13	36-31/107	punkt osadniczy	
223	Wyrzysk	14	36-31/108	śląd osadniczy, osada, punkt osadniczy, śląd osadniczy, osada	badania wykopal. w 2008 r.
224	Wyrzysk	15	36-31/109	śląd osadniczy, śląd osadniczy	
225	Wyrzysk	16	36-31/110	osada	
226	Wyrzysk	17	36-31/111	osada	
227	Wyrzysk	18	36-31/112	śląd osadniczy	
228	Wyrzysk	31	36-31/151	śląd osadniczy	
229	Wyrzysk	32	36-31/152	śląd osadniczy, punkt osadniczy	
230	Kościerzyn Wielki	34	36-31/36	śląd osadniczy, śląd osadniczy	
231	Glesno	17	36-31/78	punkt osadniczy	
232	Glesno	18	36-31/79	śląd osadniczy, śląd osadniczy	
233	Glesno	19	36-31/80	śląd osadniczy, śląd osadniczy	
234	Glesno	20	36-31/81	śląd osadniczy	
235	Glesno	22	36-31/83	śląd osadniczy, śląd osadniczy	
236	Glesno	23	36-31/84	śląd osadniczy, śląd osadniczy, śląd osadniczy, punkt osadniczy	
237	Glesno	24	36-31/85	śląd osadniczy, punkt osadniczy	
238	Glesno	25	36-31/86	punkt osadniczy	
239	Glesno	26	36-31/87	punkt osadniczy, punkt osadniczy	
240	Glesno	27	36-31/88	śląd osadniczy, śląd osadniczy	
241	Glesno	28	36-31/89	śląd osadniczy	
242	Glesno	5	36-31/66	śląd osadniczy, śląd osadniczy	
243	Glesno	6	36-31/67	punkt osadniczy, śląd osadniczy, śląd osadniczy	
244	Glesno	7	36-31/68	śląd osadniczy, punkt osadniczy	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

Lp.	Miejscowość	Nr stanowiska w miejscowości	Nr AZP/Nr stan. na obszarze	Fakty osadnicze	Uwagi
245	Glesno	8	36-31/69	punkt osadniczy	
246	Glesno	40	36-31/134	ślad osadniczy	
247	Bagdad	8	36-31/164	osada	
248	Glesno	1	36-31/62	ślad osadniczy, grodzisko, punkt osadniczy, ślad osadniczy	nr rej. 83/C z dn. 19.06.1968, nr rej. woj. wlkp 229/Wlkp/C
249	Glesno	2	36-31/63	punkt osadniczy	
250	Glesno	9	36-31/70	ślad osadniczy, ślad osadniczy	
251	Glesno	10	36-31/71	ślad osadniczy, ślad osadniczy	
252	Glesno	11	36-31/72	ślad osadniczy, osada	
253	Glesno	12	36-31/73	punkt osadniczy, punkt osadniczy	
254	Glesno	13	36-31/74	punkt osadniczy, punkt osadniczy	
255	Glesno	14	36-31/75	ślad osadniczy, ślad osadniczy, ślad osadniczy	
256	Glesno	15	36-31/76	ślad osadniczy, ślad osadniczy	
257	Glesno	16	36-31/77	ślad osadniczy, ślad osadniczy	
258	Glesno	38	36-31/135	ślad osadniczy, ślad osadniczy	
259	Glesno	45	36-31/157	punkt osadniczy, punkt osadniczy	
260	Glesno	30	36-31/91	ślad osadniczy, punkt osadniczy	
261	Glesno	34	36-31/95	ślad osadniczy	
262	Glesno	41	36-31/153	ślad osadniczy	
263	Glesno	44	36-31/156	ślad osadniczy, punkt osadniczy	
264	Dąbki	10	37-31/58	ślad osadniczy, ślad osadniczy	
265	Osiek nad Notecią	26	37-31/59	osada, punkt osadniczy, ślad osadniczy, ślad osadniczy	
266	Osiek nad Notecią	27	37-31/60	punkt osadniczy	
267	Osiek nad Notecią	28	37-31/61	ślad osadniczy, punkt osadniczy	
268	Osiek nad Notecią	33	37-31/87	ślad osadniczy, punkt osadniczy, punkt osadniczy, punkt osadniczy	
269	Osiek nad Notecią	39	37-31/94	ślad osadniczy, ślad osadniczy, ślad osadniczy	
270	Osiek nad Notecią	10	37-31/86	ślad osadniczy	
271	Osiek nad Notecią	35	37-31/89	ślad osadniczy	
272	Dąbki	4	37-31/50	punkt osadniczy	
273	Osiek nad Notecią	77	37-31/144	punkt osadniczy	
274	Glesno	3	36-31/64	ślad osadniczy, ślad osadniczy	
275	Glesno	4	36-31/65	ślad osadniczy, punkt osadniczy	
276	Bagdad	5	36-31/161	ślad osadniczy, ślad osadniczy	
277	Bagdad	6	36-31/162	osada	
278	Bagdad	1	36-31/59	ślad osadniczy	
279	Bagdad	2	36-31/60	ślad osadniczy, ślad osadniczy	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

Lp.	Miejscowość	Nr stanowiska w miejscowości	Nr AZP/Nr stan. na obszarze	Fakty osadnicze	Uwagi
280	Bagdad	3	36-31/61	punkt osadniczy	
281	Bagdad	7	36-31/163	punkt osadniczy, punkt osadniczy	
282	Auguścín	1	36-31/37	śląd osadniczy	
283	Auguścín	2	36-31/38	śląd osadniczy	
284	Auguścín	3	36-31/39	śląd osadniczy	
285	Auguścín	4	36-31/40	śląd osadniczy, śląd osadniczy	
286	Auguścín	5	36-31/41	śląd osadniczy, śląd osadniczy	
287	Auguścín	6	36-31/42	śląd osadniczy	
288	Auguścín	7	36-31/43	osada, śląd osadniczy	
289	Auguścín	8	36-31/44	punkt osadniczy, śląd osadniczy	
290	Auguścín	9	36-31/45	śląd osadniczy, śląd osadniczy	
291	Auguścín	10	36-31/46	śląd osadniczy, śląd osadniczy	
292	Auguścín	11	36-31/47	punkt osadniczy, punkt osadniczy, osada, osada	
293	Auguścín	12	36-31/48	punkt osadniczy	
294	Auguścín	13	36-31/49	punkt osadniczy, śląd osadniczy	
295	Auguścín	14	36-31/50	śląd osadniczy, punkt osadniczy	
296	Auguścín	15	36-31/51	śląd osadniczy, śląd osadniczy	
297	Auguścín	16	36-31/52	śląd osadniczy, śląd osadniczy, śląd osadniczy	
298	Auguścín	17	36-31/53	śląd osadniczy, śląd osadniczy	
299	Auguścín	18	36-31/54	śląd osadniczy, śląd osadniczy	
300	Auguścín	19	36-31/55	śląd osadniczy	
301	Auguścín	20	36-31/56	śląd osadniczy	
302	Auguścín	21	36-31/57	śląd osadniczy	
303	Auguścín	23	36-31/137	śląd osadniczy	
304	Auguścín	24	36-31/138	punkt osadniczy, śląd osadniczy, śląd osadniczy	
305	Auguścín	25	36-31/139	punkt osadniczy, śląd osadniczy	
306	Głesno	46	36-31/158	punkt osadniczy, punkt osadniczy	
307	Auguścín	26	36-31/165	punkt osadniczy, punkt osadniczy	
308	Auguścín	27	36-31/166	śląd osadniczy, śląd osadniczy	
309	Auguścín	28	36-31/167	śląd osadniczy, śląd osadniczy, śląd osadniczy	
310	Rzęszkowo	26	36-30/185	śląd osadniczy	
311	Kosztowo	16	36-30/95	punkt osadniczy, punkt osadniczy, punkt osadniczy, śląd osadniczy	
312	Kosztowo	17	36-30/96	śląd osadniczy, śląd osadniczy	
313	Kosztowo	18	36-30/97	punkt osadniczy, śląd osadniczy	
314	Kosztowo	19	36-30/98	śląd osadniczy, punkt osadniczy	
315	Kosztowo	20	36-30/99	śląd osadniczy, śląd osadniczy	
316	Kosztowo	21	36-30/100	śląd osadniczy, punkt osadniczy	
317	Kosztowo	22	36-30/101	śląd osadniczy, śląd osadniczy	
318	Kosztowo	23	36-30/102	punkt osadniczy, śląd osadniczy	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

Lp.	Miejscowość	Nr stanowiska w miejscowości	Nr AZP/Nr stan. na obszarze	Fakty osadnicze	Uwagi
319	Kosztowo	24	36-30/103	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
320	Kosztowo	25	36-30/104	punkt osadniczy, ślad osadniczy	
321	Kosztowo	26	36-30/105	osada, punkt osadniczy	
322	Kosztowo	27	36-30/106	punkt osadniczy	
323	Kosztowo	28	36-30/107	punkt osadniczy, punkt osadniczy	
324	Kosztowo	29	36-30/108	śląd osadniczy, punkt osadniczy	
325	Kosztowo	30	36-30/109	śląd osadniczy	
326	Kosztowo	31	36-30/110	śląd osadniczy	
327	Kosztowo	32	36-30/111	śląd osadniczy, ślad osadniczy, ślad osadniczy, ślad osadniczy	
328	Kosztowo	33	36-30/112	śląd osadniczy	
329	Kosztowo	34	36-30/113	śląd osadniczy	
330	Kosztowo	35	36-30/114	osada, ślad osadniczy	
331	Kosztowo	36	36-30/115	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
332	Kosztowo	37	36-30/116	punkt osadniczy, punkt osadniczy, ślad osadniczy	
333	Kosztowo	38	36-30/117	punkt osadniczy, osada	
334	Dobrzyniewo	8	36-30/74	śląd osadniczy	
335	Dobrzyniewo	9	36-30/75	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
336	Dobrzyniewo	10	36-30/76	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
337	Kosztowo	4	36-30/83	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
338	Kosztowo	5	36-30/84	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
339	Kosztowo	6	36-30/85	śląd osadniczy, punkt osadniczy	
340	Kosztowo	12	36-30/91	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
341	Kosztowo	13	36-30/92	śląd osadniczy, osada, osada, ślad osadniczy	
342	Kosztowo	14	36-30/93	punkt osadniczy	
343	Dobrzyniewo	18	36-30/203	punkt osadniczy, ślad osadniczy	
344	Dąbki	8	37-31/56	punkt osadniczy	
345	Dąbki	9	37-31/57	śląd osadniczy	
346	Kosztowo	7	36-30/86	śląd osadniczy, osada, punkt osadniczy, ślad osadniczy, ślad osadniczy, ślad osadniczy	
347	Kosztowo	8	36-30/87	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
348	Kosztowo	9	36-30/88	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
349	Kosztowo	10	36-30/89	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
350	Kosztowo	11	36-30/90	śląd osadniczy, osada, osada, osada	
351	Kosztowo	39	36-30/169	śląd osadniczy, ślad osadniczy, ślad osadniczy	
352	Kosztowo	40	36-30/170	punkt osadniczy, ślad osadniczy, ślad osadniczy	
353	Falmierowo	35	36-30/162	śląd osadniczy, osada	
354	Falmierowo	36	36-30/163	śląd osadniczy	
355	Falmierowo	37	36-30/164	śląd osadniczy, ślad osadniczy	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

Lp.	Miejscowość	Nr stanowiska w miejscowości	Nr AZP/Nr stan. na obszarze	Fakty osadnicze	Uwagi
356	Rzęszkowo	1	37-30/72	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
357	Rzęszkowo	2	37-30/73	śląd osadniczy, ślad osadniczy, punkt osadniczy	
358	Rzęszkowo	3	37-30/74	punkt osadniczy, punkt osadniczy, punkt osadniczy, ślad osadniczy	
359	Rzęszkowo	4	37-30/75	punkt osadniczy, ślad osadniczy	
360	Rzęszkowo	5	37-30/76	śląd osadniczy	
361	Rzęszkowo	6	37-30/84	punkt osadniczy	
362	Rzęszkowo	7	37-30/85	punkt osadniczy	
363	Rzęszkowo	8	37-30/86	śląd osadniczy, cmentarzysko, cmentarzysko, ślad osadniczy	
364	Rzęszkowo	9	37-30/87	?	
365	Rzęszkowo	28	37-30/159	?	
366	Rzęszkowo	29	37-30/160	punkt osadniczy	
367	Rzęszkowo	30	37-30/161	punkt osadniczy	
368	Rzęszkowo	31	37-30/164	punkt osadniczy	
369	Kosztowo	1	37-30/77	punkt osadniczy, ślad osadniczy	
370	Kosztowo	2	37-30/83	punkt osadniczy	
371	Kosztowo	42	37-30/162	punkt osadniczy	
372	Kosztowo	43	37-30/163	punkt osadniczy	
373	Rzęszkowo	19	37-30/116	punkt osadniczy	
374	Rzęszkowo	22	37-30/120	punkt osadniczy	
375	Rzęszkowo	10	37-30/98	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
376	Rzęszkowo	11	37-30/99	śląd osadniczy	
377	Rzęszkowo	12	37-30/100	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
378	Rzęszkowo	18	37-30/115	śląd osadniczy	
379	Rzęszkowo	21	37-30/119	śląd osadniczy	
380	Dobrzyniewo	11	36-30/77	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
381	Dobrzyniewo	16	36-30/201	śląd osadniczy	
382	Kosztowo	1	36-30/80	śląd osadniczy, ślad osadniczy, punkt osadniczy	
383	Kosztowo	44	36-30/180	punkt osadniczy	
384	Żuławka	6	38-31/15	punkt osadniczy, osada	
385	Żuławka	7	38-31/16	śląd osadniczy, punkt osadniczy	
386	Żuławka	8	38-31/17	śląd osadniczy	
387	Żuławka	10	38-31/18	śląd osadniczy	
388	Żuławka	11	38-31/19	punkt osadniczy	
389	Żuławka	12	38-31/20	?	znalezisko luźne - toporek
390	Żuławka	14	38-31/21	punkt osadniczy, osada	
391	Żuławka	15	38-31/22	śląd osadniczy	
392	Żuławka	13	38-31/31	osada, osada	badania wykopal. w

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

Lp.	Miejscowość	Nr stanowiska w miejscowości	Nr AZP/Nr stan. na obszarze	Fakty osadnicze	Uwagi
					1996, 1998-1999
393	Osiek nad Notecią	29	37-31/75	śląd osadniczy	
394	Osiek nad Notecią	30	37-31/76	śląd osadniczy	
395	Osiek nad Notecią	31	37-31/77	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
396	Osiek nad Notecią	32	37-31/78	śląd osadniczy	
397	Osiek nad Notecią	34	37-31/88	śląd osadniczy	
399	Osiek nad Notecią	37	37-31/92	śląd osadniczy	
399	Osiek nad Notecią	38	37-31/93	śląd osadniczy	
400	Osiek nad Notecią	40	37-31/95	śląd osadniczy	
401	Osiek nad Notecią	44	37-31/101	osada	
402	Osiek nad Notecią	54	37-31/113	śląd osadniczy, ślad osadniczy, osada, osada, ślad osadniczy, ślad osadniczy	
403	Bąkowo	9	37-31/96	cmentarzysko kurhanowe, ślad osadniczy	
404	Kosztowo	2	36-30/81	punkt osadniczy, punkt osadniczy, ślad osadniczy	
405	Kosztowo	3	36-30/82	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
406	Kosztowo	41	36-30/184	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
407	Polanowo	22	37-30/78	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
408	Polanowo	23	37-30/79	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
409	Polanowo	19	37-30/130	śląd osadniczy, punkt osadniczy	
410	Polanowo	20	37-30/131	śląd osadniczy	
411	Polanowo	26	37-30/157	śląd osadniczy	
412	Polanowo	7	37-30/39	osada	
413	Polanowo	8	37-30/40	osada, ślad osadniczy	
414	Polanowo	14	37-30/70	śląd osadniczy	
415	Polanowo	15	37-30/71	śląd osadniczy	
416	Polanowo	16	37-30/72	śląd osadniczy	
417	Rzęszkowo	24	37-30/135	śląd osadniczy	
418	Rzęszkowo	25	37-30/136	punkt osadniczy, punkt osadniczy	
419	Rzęszkowo	27	37-30/158	punkt osadniczy	
420	Karolewo	2	37-31/12	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
421	Osiek nad Notecią	1	37-31/79	cmentarzysko, ślad osadniczy	nr rej. 139/C z dn. 05.03.1973, nr rej. woj. wlkp 231/Wlkp/C – badania wykopal.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

Lp.	Miejscowość	Nr stanowiska w miejscowości	Nr AZP/Nr stan. na obszarze	Fakty osadnicze	Uwagi
					1972-1977
422	Osiek nad Notecią	12	37-31/14	śląd osadniczy	
423	Osiek nad Notecią	13	37-31/15	śląd osadniczy	
424	Osiek nad Notecią	14	37-31/16	śląd osadniczy	
425	Osiek nad Notecią	16	37-31/18	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
426	Osiek nad Notecią	17	37-31/19	śląd osadniczy	
427	Osiek nad Notecią	18	37-31/20	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
428	Osiek nad Notecią	19	37-31/21	śląd osadniczy	
429	Osiek nad Notecią	23	37-31/41	śląd osadniczy	
430	Osiek nad Notecią	45	37-31/102	śląd osadniczy	
431	Osiek nad Notecią	51	37-31/110	osada?	
432	Osiek nad Notecią	52	37-31/111	śląd osadniczy, punkt osadniczy, ślad osadniczy	
433	Osiek nad Notecią	53	37-31/112	śląd osadniczy, osada, osada, ślad osadniczy	
434	Osiek nad Notecią	55	37-31/114	śląd osadniczy, osada	
435	Osiek nad Notecią	58	37-31/117	śląd osadniczy	
436	Osiek nad Notecią	59	37-31/118	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
437	Osiek nad Notecią	60	37-31/119	śląd osadniczy	
438	Osiek nad Notecią	61	37-31/120	śląd osadniczy	
439	Osiek nad Notecią	72	37-31/132	punkt osadniczy	
440	Osiek nad Notecią	73	37-31/133	śląd osadniczy	
441	Osiek nad Notecią	74	37-31/134	śląd osadniczy	
442	Krostkowo	1	37-30/90	śląd osadniczy	
443	Rzęszkowo	13	37-30/101	śląd osadniczy, ślad osadniczy, punkt osadniczy	
444	Rzęszkowo	14	37-30/102	śląd osadniczy	
445	Dąbki	7	37-31/53	śląd osadniczy, punkt osadniczy, osada, ślad osadniczy	
446	Dąbki	11	37-31/62	śląd osadniczy	
447	Dąbki	13	37-31/149	śląd osadniczy	
448	Osiek nad Notecią	24	37-31/54	śląd osadniczy	
449	Osiek nad Notecią	25	37-31/55	punkt osadniczy, osada	
450	Osiek nad Notecią	74	37-31/150	nawarstwienia kulturowe	objęte ochroną konserwatorską na podstawie MPZP
451	Osiek nad Notecią	64	37-31/123	śląd osadniczy, punkt osadniczy	w obrębie stan. nr 74
452	Osiek nad Notecią	65	37-31/124	śląd osadniczy	w obrębie stan. nr 74
453	Osiek nad Notecią	66	37-31/125	śląd osadniczy	w obrębie

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

Lp.	Miejscowość	Nr stanowiska w miejscowości	Nr AZP/Nr stan. na obszarze	Fakty osadnicze	Uwagi
					stan. nr 74
454	Osiek nad Notecią	67	37-31/126	punkt osadniczy	w obrębie stan. nr 74
455	Wyrzysk	5	37-31/24	śląd osadniczy	
456	Wyrzysk	6	37-31/25	cmentarzysko kurhanowe?	
457	Wyrzysk	1	37-31/26	punkt osadniczy, śląd osadniczy	
458	Wyrzysk	3	37-31/29	śląd osadniczy, osada, śląd osadniczy	
459	Wyrzysk	4	37-31/73	śląd osadniczy, osada	
460	Dąbki	5	37-31/51	punkt osadniczy, śląd osadniczy, śląd osadniczy	
461	Dąbki	6	37-31/52	punkt osadniczy, punkt osadniczy, śląd osadniczy	
462	Dąbki	14	37-31/145	śląd osadniczy	
463	Dąbki	15	37-31/146	punkt osadniczy	
464	Dąbki	16	37-31/147	punkt osadniczy	
465	Dąbki	17	37-31/148	śląd osadniczy	
466	Konstantynowo	5	37-31/42	śląd osadniczy, śląd osadniczy, osada, punkt osadniczy, śląd osadniczy	
467	Konstantynowo	1	37-31/43	śląd osadniczy	
468	Bąkowo	7	37-30/132	osada	
469	Bąkowo	15	37-30/169	punkt osadniczy	
470	Bąkowo	16	37-30/170	punkt osadniczy	
471	Bąkowo	4	37-31/32	osada	
472	Polanowo	6	37-31/38	śląd osadniczy	
473	Polanowo	5	37-31/37	śląd osadniczy	
474	Polanowo	3	37-31/35	śląd osadniczy	
475	Polanowo	4	37-31/36	śląd osadniczy	
476	Polanowo	2	37-31/34	osada	
477	Polanowo	1	37-31/33	osada	
478	Polanowo	10	37-31/105	osada	
479	Polanowo	24	37-31/106	śląd osadniczy	
480	Bąkowo	1	37-31/1	cmentarzysko kurhanowe	nr rej. A-799 z dn. 31.03.1998, nr rej. woj. wlkp 228/Wlkp/C – badania wykopal. w 1966 r.
481	Bąkowo	2	37-31/2	cmentarzysko kurhanowe	
482	Bąkowo	3	37-31/3	cmentarzysko kurhanowe	
483	Bąkowo	11	37-31/130	cmentarzysko kurhanowe, śląd osadniczy	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

Lp.	Miejscowość	Nr stanowiska w miejscowości	Nr AZP/Nr stan. na obszarze	Fakty osadnicze	Uwagi
484	Bąkowo	12	37-31/135	śląd osadniczy	
485	Bąkowo	13	37-31/136	śląd osadniczy	
486	Bąkowo	14	37-31/137	śląd osadniczy	
487	Bąkowo	15	37-31/138	śląd osadniczy	
488	Osiek nad Notecią	21	37-31/30	śląd osadniczy, śląd osadniczy	
489	Osiek nad Notecią	22	37-31/31	śląd osadniczy	
490	Osiek nad Notecią	71	37-31/131	punkt osadniczy, punkt osadniczy, osada	
491	Karolewo	3	37-31/23	osada	
492	Karolewo	4	37-31/28	śląd osadniczy, śląd osadniczy	
493	Bąkowo	12	37-31/5	osada	
494	Osiek nad Notecią	4	37-31/6	śląd osadniczy, punkt osadniczy	
495	Osiek nad Notecią	62	37-31/121	śląd osadniczy, punkt osadniczy	
496	Osiek nad Notecią	5	37-31/7	osada	
497	Osiek nad Notecią	6	37-31/8	śląd osadniczy	
498	Osiek nad Notecią	7	37-31/9	śląd osadniczy, śląd osadniczy	
499	Osiek nad Notecią	8	37-31/10	śląd osadniczy	
500	Osiek nad Notecią	9	37-31/85	śląd osadniczy, śląd osadniczy	
501	Osiek nad Notecią	43	37-31/98	śląd osadniczy	
502	Osiek nad Notecią	46	37-31/103	śląd osadniczy	
503	Osiek nad Notecią	47	37-31/104	śląd osadniczy	
504	Osiek nad Notecią	68	37-31/127	śląd osadniczy	
505	Osiek nad Notecią	69	37-31/128	osada	
506	Osiek nad Notecią	70	37-31/129	śląd osadniczy, śląd osadniczy	
507	Kościerzyn Wielki	14	36-31/16	śląd osadniczy, punkt osadniczy, śląd osadniczy	
508	Auguścín	25	36-31/167	śląd osadniczy, śląd osadniczy, śląd osadniczy	
509	Glesno	8	36-31/69	osada	
510	Falmierowo	44	36-30/199	śląd osadniczy, punkt osadniczy	
511	Dobrzyniewo	18	36-30/203	punkt osadniczy, śląd osadniczy	
512	Rzęszkowo	17	37-30/109	śląd osadniczy, osada	
513	Rzęszkowo	16	37-30/108	śląd osadniczy, śląd osadniczy, śląd osadniczy	
514	Rzęszkowo	20	37-30/117	śląd osadniczy	
515	Rzęszkowo	23	37-30/134	śląd osadniczy, punkt osadniczy, śląd osadniczy	
516	Polanowo	21	37-30/133	śląd osadniczy	
517	Polanowo	18	37-30/129	punkt osadniczy	
518	Polanowo	17	37-30/128	punkt osadniczy	
519	Polanowo	13	37-31/69	punkt osadniczy	
520	Polanowo	9	37-31/65	osada	
521	Karolewo	1	37-31/11	śląd osadniczy	
522	Osiek nad Notecią	11	37-31/13	śląd osadniczy	
523	Osiek nad Notecią	20	37-31/22	śląd osadniczy, osada	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wyrzysk

Lp.	Miejscowość	Nr stanowiska w miejscowości	Nr AZP/Nr stan. na obszarze	Fakty osadnicze	Uwagi
524	Osiek nad Notecią	23	37-31/41	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
525	Dąbki	10	37-31/58	śląd osadniczy, ślad osadniczy	
526	Żelazno	2	37-32/2	osada	
527	Żelazno	3	37-32/3	osada	
528	Bąkowo	8	37-30/137	osada	